

LIGET

2020-8
augusztus

TARTALOMJEGYZÉK [XXXIII. évfolyam 8. szám]

Horgas Judit A CIGÁNYOZÁS BEJÁRATOTT MÓDSZER – BESZÉLGETÉS SZOMBATI KRISTÓFFAL	4
Szigeti Zoltán A CSOKOLÁDÉTÓL A VÁNDORLÓ ERDŐKIG	17
EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA	
Krámer Lili - Bacskák Dániel BOLONDOK BÖRTÖNE	28
Körner Anna AZ ORVOS LÁTÓHATÁRA	38
Nacsinák Gergely András NYÁRI RONDÓ	46
Czilczer Olga KÁVÉZÓBAN; ISMERŐS A VILLAMOSON	55
Rashwan Mohamed A MASZK	57
Kállay Kotász Zoltán A VEZETÉK	65

Csongor Andrea KRIMIVERS AGATHANAK	67
Taizs Gergő TÁVOLODÓBAN A KÖZÉPPONTTÓL; LÉNYEGÉBEN SÚLYTALAN	69
Nagy Géza A SÁNTA KOVÁCS MEG AZ ÖRDÖG [3]	74
Balogh Ábel VISSZAPILLANTÁS – VAGY ELŐRE?	97
Petschnig Mária Zita FELZÁRKÓZÁSUNK ÉS AZ UNIÓS PÉNZEK	108

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kígyóvölgyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Horgas Judit

A CIGÁNYOZÁS BEJÁRATOTT MÓDSZER – BESZÉLGETÉS SZOMBATI KRISTÓFFAL

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2020-08-01 | INTERJÚ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Szombati Kristóf szociológus, antropológus, egykori LMP alapító, a cigányellenesség társadalmi okaival és politikai vetületeivel foglalkozik, több cikket és nemrég egy könyvet publikált a témában. A közelmúlt eseményei kapcsán a romák helyzetéről beszélgettünk.

Miért kapott a romakérdés mostanában ekkora figyelmet?

A vezető politikai erő feje, Orbán Viktor úgy gondolta, jobb, ha a közvélemény ezzel foglalkozik. Ez korábban az országos politika szintjén nem volt jellemző a kormánypártra, és eddig a miniszterelnök sem tett olyan elítélő kijelentést, ami ilyen egyértelműen utalt a cigányságra.

Új ellenség kellett?

Ez nagyon primitív olvasata az eseményeknek, de attól tartok, a politika néha ilyen primitív. Tudjuk, hogy a magyar társadalom fogékony a cigányozásra, és az adott politikai helyzetben nem találtak jobb célpontot.

Rasszistább ma a magyar társadalom, mint korábban?

Mindig is jelen volt, hogy a magyarok a cigányokkal szemben fogalmazzák meg az identitásukat. De talán még fontosabb, hogy nagyon sok sérelmet a cigánykérdésen keresztül mondanak ki, ez lett a nyelv, amivel a lecsúszófélben levő és a mobilitás csatornáiban megakadt emberek meg tudják fogalmazni a sérelmeiket. Vidéken közvetlenül érzékelhető a cigány–nem cigány együttélés számos gondja, bánata és olykor szépsége. Városi közegben ez ritkább, az együttélés kevésbé nehéz, de attól még jelen van. Most a VIII. kerületben beszélgettünk, én itt lakom, és sok történetet mesélhetnék, hogyan hozzák be az emberek a cigánytémát a mindennapi beszélgetésekbe. Nemrég a házunkban lakó fiatalember, akivel kisebb konfliktusba kerültem, úgy próbálta elsimítani a nézeteltérést, hogy közös ellenséget talált a házba költöző cigány családban, és buzdított: lépünk fel ellenük együtt.

Mit válaszoltál?

Másra tereltem a szót, amit utólag bánok, mert az ilyen beszédhelyzeteket fontos volna felhasználni, hogy visszajelzést adjunk a cigányozóknak. Szembe kellene néznünk azzal, hogy mi magunk miként veszünk részt a kirekesztő megkülönböztetés újratermelésében. Könnyű azt hinni, hogy nem a probléma része, hanem a megoldása vagyunk. Sokat gondolkodtam a személyes indíttatásomon. Azt hiszem, az édesanyám az egyik kiindulópontom. Ő „felvilágosult rasszista”, aki úgy tart a

cigányoktól, hogy tudja, ez nem helyes. Kisgyerekkoromban becsöngetett hozzánk egy cigányember, hogy megélezze a késeinket. Anyám egyedül volt otthon velem, láttam a szemében, hogy fél. Mégis beengedte, talán mert tudta, hogy apám, aki megátalkodott antirasszista, rosszallaná, ha kirekesztené. Anyám végül elégedetlen volt az árral és az eredménnyel, és a találkozásból azt a következtetést vonta le, hogy a cigányember átvágta őt. Megerősítette az előítéleteit. Ez a polgári rétegekben mélyen rögződött bizalmatlanság nem egyéni probléma, hanem kulturális kérdés. Mindannyiunkban jelen van, de nem tudunk szembenézni vele, nem tudjuk jól kezelni, pedig fontos lenne ezzel valamit kezdeni.

Hogyan lehetne jobban kezelni az együttélést?

Nagyon nehéz, mert hiányzik a nyelv, amivel el tudjuk mondani a bajainkat, bánatainkat. Történelmileg a cigányozás az adott, bejártott módszer. A vidéki társadalom vagy az urbánus közeg problémáinak gyökereit kellene feltárni, megvizsgálni, hogy milyen gyakorlati megoldások lehetségesek. Az államszocializmus hiteltelenítette a baloldali diskurzusokat, a rendszerváltás után pedig nem sikerült kialakítani olyan beszédmódot, ami másként ragadja meg a társadalmi bajok forrását. Amikor még aktívan politizáltam az LMP-ben és kerestem vidéken az autentikus embereket, akik másként szólalnak meg, nagyon keveset találtam. Például Pécs környékén és néhol Hevesben, Borsod egyes részein a bányászközösségekben az együtt eltöltött idő és a radikális egymásrataltság felül tudta írni a származásbeli különbségeket, de egyre kevesebb emberrel találkozom, akik ezt még megtapasztalták.

Emlékszem, doktori munkám egyik fő terepén, Gyöngyöspatán 2011-ben volt egy közmeghallgatás. Egyszer csak felállt egy ember, aki valószínűleg nem volt cigány és a település egyik vegyes, cigányok és nem cigányok lakta utcájában élt. Ő volt az egyetlen, aki azt mondta, műbalhé az egész, és bár a Gárda sokakat kipécézett, valójában csak egy-két családdal van gond. Leült és a beszélgetés folytatódott, mintha meg se szólalt volna. A helyi elit közül senki nem karolta fel ezt a beszédmódot, a

nyilvánvalóan alacsony társadalmi státuszú embert, senki nem próbált hozzá kapcsolódni. Elszigetelt, nehezen meghallható emberek képviselik a nyelvet, ami különbözik a cigányozós, mindig a másokban hibát kereső hozzáállástól.

A cigányok között találkoztál olyan emberekkel, akik alkalmasak lennének a hídépítésre?

Igen, de a vezetők között nem sokkal. A hivatalos cigány kisebbségi képviselők általában nem az alulról építkező, helyi érdekeket képviselik. Ezek klientúrahálózatok, amelyek az éppen aktuális hatalomtól függenek. Ezt a struktúrát nem a Fidesz teremtette meg. A cigány önszerveződéseket a politika szétverte még a kilencvenes évek elején, mert nem akarta, hogy valódi érdekképviselet alakuljon ki. De nem csak az elitben kell keresni a hibát. A roma csoportokat történelmileg rögzült törésvonalak választják el. A beás cigányság volt a leginkább kiszolgáltatott csoport, jellemzően a dél- és nyugat-dunántúli nagybirtokokon éltek alávetett pozícióban. Kevés kivételtől eltekintve ők a többi cigányhoz képest a magyarokhoz közelebb állóként határozzák meg magukat, és kritizálják a többiek vélt léhaságát és különállását. Az oláh cigányokat ezzel szemben erős öntudat jellemzi, ami szintén történelmi gyökerű. Ők megkülönböztetik magukat a gádzsóktól, sőt olykor többnek is érzik magukat, mert tudnak lazán élni, és tudják, milyen fontos a nagycsalád. A legnagyobb létszámú csoportot, a romungrókat nem lehet ilyen egyszerűen jellemezni, annyira különfélék. Sokan közülük nem is vallják magukat cigánynak, és ha tehetik, kerülnek az olyan helyzeteket, amelyekben származásuk felfedéséből bajuk adódhat. A muzikus réteg képes leginkább megfogalmazni a saját érdekeit, de a többi csoporttal nem feltétlenül szolidárisak. Az utóbbi években egyértelműen csökkent a szubetnikai törésvonalak jelentősége, de felerősödtek az osztályalapú különbségek. A hazai roma közösségben így továbbra sem igazán erős a szolidaritás.

Hogyan mutatkozhatna meg a szolidaritás?

Az afro-amerikai közösség példája jól megmutatja, mire gondolok. A rabszolgakereskedelem idején az afrikai feketék is különféle etnikumokhoz tartoztak, de amint felrakták őket a hajókra, a különbségek egyetlen pillanat alatt elmosódtak, és mind fekete rabszolgák lettek. A hihetetlenül durva erőszak megteremtette közöttük a szolidaritást, ami a mai napig érződik. Szerencsére Magyarországon nem voltak rabszolgák, mint például Romániában a 19. századig. Fizikai és szimbolikus erőszak is érte a roma közösségeket, de nem olyan mértékű, ami ilyen egyértelműen felülírta volna a belső törésvonalakat. A romák elleni gyilkosságsorozat és a Gárda vonulása némileg összekovácsolta a közösségeket, és elkezdte felülírni a különbségeket, de ez nem volt elég, hogy a különféle csoportok vezetői összeálljanak,

és meghatározzák, mik a közös érdekeik és céljaik. Ezt a munkát senki nem végezheti el helyettük. Előfordul, hogy roma értelmiségiek azt hangoztatják, a nem roma antropológusok, szociológusok nem beszélhetnek se helyettük, se róluk. Ez utóbbival nem értek egyet, de valóban van olyan munka, amiben a roma aktivistáknak kell irányt adniuk. Setét Jenőék elkezdtek valamit, és szerintem jó irányban tartanak, nagyon fontos az Idetartozunk Egyesület tevékenysége, de hiányoznak az erőforrásaik, és kevés a vidéki szövetségesük. Magyarországon a politika ma nem kedvez az önszerveződésnek, akár romákról, akár nem romákról van szó.

Más társadalmi csoportok is mutathatnának szolidaritást a romákkal?

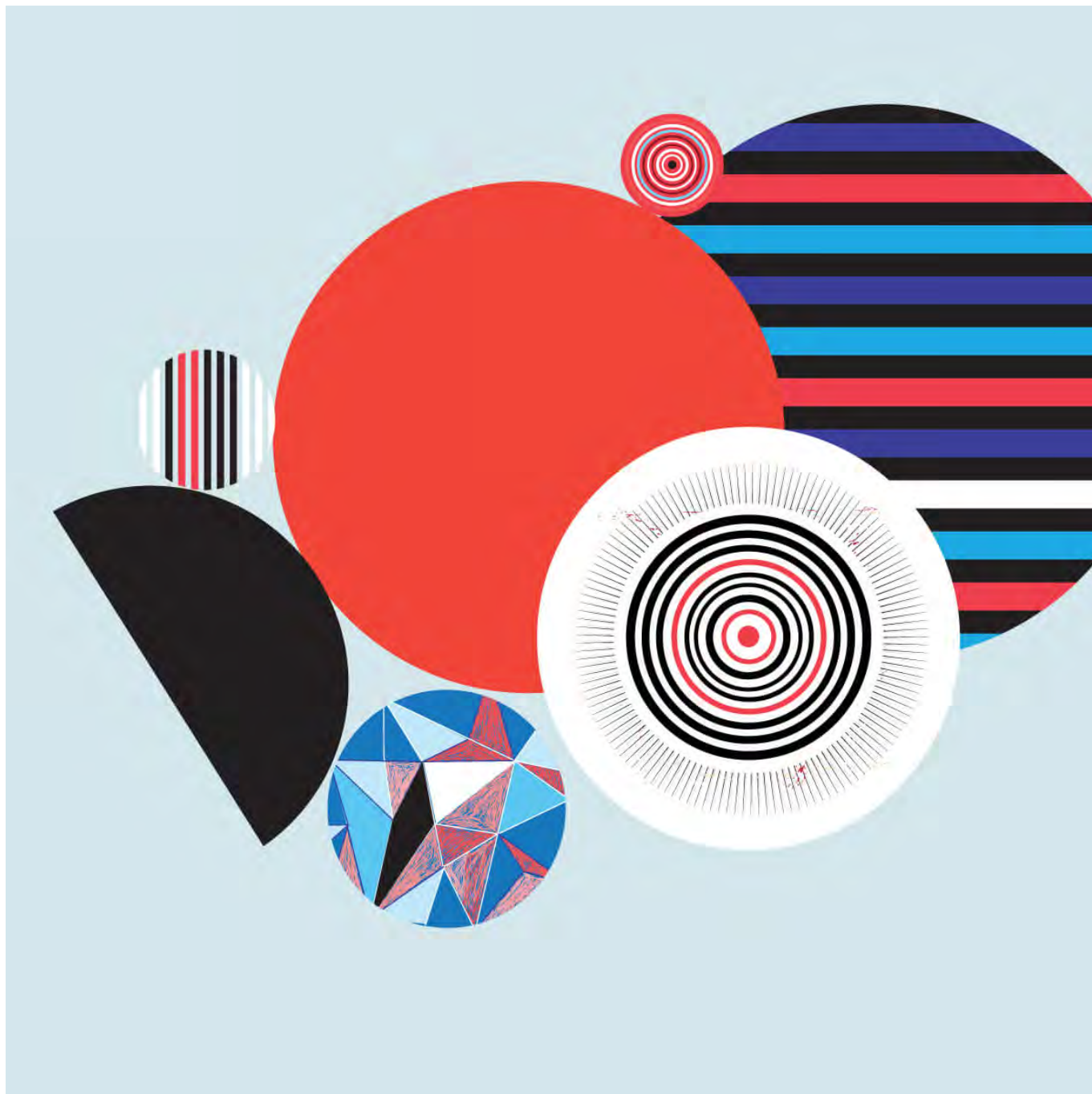
Hiányzik a társadalmi osztályon alapuló szolidaritás is, ami felülírhatná az etnikai különbségeket. Gyöngyöspatán is az alsó osztályba tartozó szegényember emelte fel a hangját, aki érzékelte, hogy sok szempontból olyan helyzetben van, mint a romák. A „cigány” osztályba járt a gyereke, ahol nem kapta meg a kellő oktatást, amivel bármiféle pályát befuthatott volna. A videóikban az ott tanuló roma fiatalok elmondják, hogy még dada sem lehetett belőlük. Az osztályalapú szolidaritást kellene erősíteni az egész országban. Az sem oldana meg mindent, de megmutatná, hogy a fő társadalmi bajaink nem írhatóak le a bőrszín, a származás vagy az életformák különbségével, de erősen összefüggnek azzal, hogy Magyarországon nagyon rosszul működnek a szociális biztonságot és a társadalmi mobilitást segítő állami szolgáltatások és intézmények. Ha nincs biztonság, előbb-utóbb szükségszerűen megerősödik az a beszédmód, ami a szegényeket teszi felelőssé a szegénységből fakadó társadalmi bajokért, és a bűnözők és ingyenélők megregulázásában láttatja a megoldást, ahelyett, hogy a szegénység okaival foglalkozna és igyekezne megnyitni a társadalmi mobilitás elzáródott útjait.

A rasszizmus felhasználása jellemzően a jobboldal politikai eszköze?

A baloldalnak is vannak ebben történelmi vétkei. A baloldali kormányok a tűzoltás stratégiáját választották, ahelyett, hogy esélyteremtő államot igyekeztek volna építeni. Beletörődtek, hogy a romák többsége a társadalom peremén vegetál. Ennek az lett az eredménye, hogy a társadalmi és gazdasági kirekesztésből fakadó problémák helyi szinten csapódtak le. Ezeket a problémákat csomagolta a Gárda a cigánybűnözés nyelvébe, és erre jött a jobbikos és fideszes rendparti válasz 2009-2010-ben. Azt is érdemes kiemelni, hogy a baloldal vezetői nem álltak ki a romák mellé, nagyon kevesen mondták, hogy a romák elleni támadásokkal az egész társadalomnak foglalkoznia kell.

Hogyan lehetne elmozdulni innen?

Nehéz optimistának lenni. A meglévő civil kezdeményezések, mint például a sokat emlegetett Igazgyöngy Alapítvány, arra alkalmasak, hogy megmutassák: nemcsak a rendpárti út járható, van másik is, és ez rendkívül fontos. De ezek a civil szervezetek nem képesek az uralkodó széljárást megfordítani, sőt maguk is a fennálló rend hálójában vergődnek, még ha ez nem is mindig látszik. A helyi hatókörű civil szervezetek jellemzően a rosszul működő állami intézményeket helyettesítik, és ezzel valamelyest még erősítik is a problémát, mert akaratuk ellenére az igazságtalan struktúrák fennmaradásához járulnak hozzá. A megoldás első és legfontosabb lépése az állami intézményrendszer rendbetétele lenne. Gyöngyöspatán olyan iskolára lenne szükség, ahová mindenki szívesen jár. Ez persze ma utópisztikusan hangzik, pedig mindenki megtalálhatná benne a maga érdekét, a tanárok és a cigányokkal nem szimpatizáló helyi közösség tagjai is. Ehhez azonban hiányzik a fantázia, a megfelelő szerveződés, és nincs elég hídépítő.

Fontos, hogy vannak civil szervezetek, amelyek felhívják a figyelmet a szegregációra, de sokszor nem viszik előre a helyi iskola ügyét, és nem mindig törekednek az együttműködésre. Gyöngyöspatán talán valóban lehetetlen volt együttműködni az igazgatóval és a helyi elittel, de máshol nem annyira reménytelen. Be kell látnunk, hogy jogi úton nem tudjuk a problémát megoldani, minden újabb perrel csak az árkok mélyülnek. Kell egy másik logika, ami nem csak harcolni akar.

Tehát nem a szegregációt kellene megoldani, hanem az oktatásügy problémáit?

Pontosan. A szegregáció kulcsprobléma, de a megoldás az inkluzív intézmények létrehozása, amelyek lényegesen több forrásból gazdálkodnak. A társadalomnak meg kell becsülnie a pedagógusokat, csak akkor várhatjuk, hogy ezt a nagyon nehéz munkát jól végezzék, függetlenül attól, hogy ki ül az osztályban.

Amerikában több helyen erőszakba torkolt a tiltakozás. Számíthatunk arra, hogy a fokozódó rasszizmus nyomására a hazai romák is erőszakosak lesznek?

Nem hinném, mert távolról sincsenek olyan léptékű erőforrásaik, mint az afro-amerikaiaknak. Az állam sem úgy működik Magyarországon, mint Amerikában. Ott, ha bíróság elé kerül valaki, többnyire számíthat a pártatlanságra.

Magyarországon a cigányok számára nincs jogbiztonság?

Fogalmazzunk úgy, hogy jogosan kétkelhet egy magyar roma, hogy valóban igazságot szolgáltatnak neki. Trump Amerikájában is megingott ez a biztonság, és az ügy, ami miatt a tiltakozások elindultak, éppen azt mutatta meg, hogy az amerikai állam részrehajló, és erős az intézményesült rasszista megkülönböztetés. Ennek ellenére Amerikában még mindig jobban működik a rendszer. Magyarországon nagyon hiányoznak a mozgalmak, amik védelmet nyújtanának. Amerikában a választók tizenkét százaléka fekete, ez már jelentős politikai erő, amit nemcsak a demokraták, de a republikánusok is próbálnak becsatornázni magukhoz. Fontos lenne, hogy a magyar romák azt érezzék, számít a véleményük és van, aki képviseli az érdekeiket. A szavazatvásárlás elterjedt gyakorlata azt mutatja, a romák véleménye és érdekei valójában senkit nem érdekelnek, csak a szavazatuk kell. A közmunkaprogram egyik alapvető funkciója, hogy az alattvalói kultúrát és klientúrát megteremtse és fenntartsa. A kormánypárt a helyi polgármesterek kezébe adta a jogot, hogy eldöntsék, ki vehet részt a közmunkaprogramban, ahelyett, hogy egységes szociálpolitikai rendszert épített volna. A polgármesterek így garantálni tudják a társadalmi rendet, és ezzel együtt a klienseik röghöz kötöttségét.

A Helsinkai Bizottság felmérése szerint a romákat lényegesen többször igazoltatják a rendőrök. Veszélyezteteti őket olyan rendőri brutalitás, mint Amerikában az afro-amerikaiakat?

Magyarország nem rendőrállam, mint az USA, és ez jelentős különbség. Amikor Gyöngyöspatán a nem roma lakosság azzal vádolta a rendőrséget, hogy nem derítik fel a szabálysértéseket, kisebb lopásokat, úgy próbálták helyreállítani a legitimitásukat, hogy pár hónapon át minden apró-cseprő ügyért megbüntették a

cigánytelep lakóit. De arról azért hallanánk, ha a rendőrök tömegesen agyba-főbe vernék a romákat. Előfordul rendőri atrocitás, de nem olyan mértékben, mint az USA-ban.

Amerikában sem csupán arról van szó, hogy a fehérek rasszisták, hanem hogy a neoliberális állam is az elnyomást erősíti. Az USA-ban 2,3 millió ember van börtönben, 38%-uk fekete. Nagyon olcsón dolgoztatják őket a multinacionális cégek, így az állam és a gazdaság összefonódik. Az afro-amerikaiak mozgalmának erre is rá kellene mutatnia, ha valóban fel akarják számolni az intézményes rasszizmust. Az amerikai baloldal is vaskosan ludas az ügyben, Clinton alatt futott fel ez a börtönpolitika. Húzhatunk itthoni párhuzamokat: a közmunkaprogram első változatát a Gyurcsány-kormány vezette be, mert rettegetek, hogy elveszítik a vidéki szavazóikat, és nem tudtak jobbat kitalálni, mint hogy felültek a rendpárti vonatra. De az ilyen manőverek soha nem jönnek be a baloldalnak, a rendpártiságot meg kell hagyni a jobboldalnak.

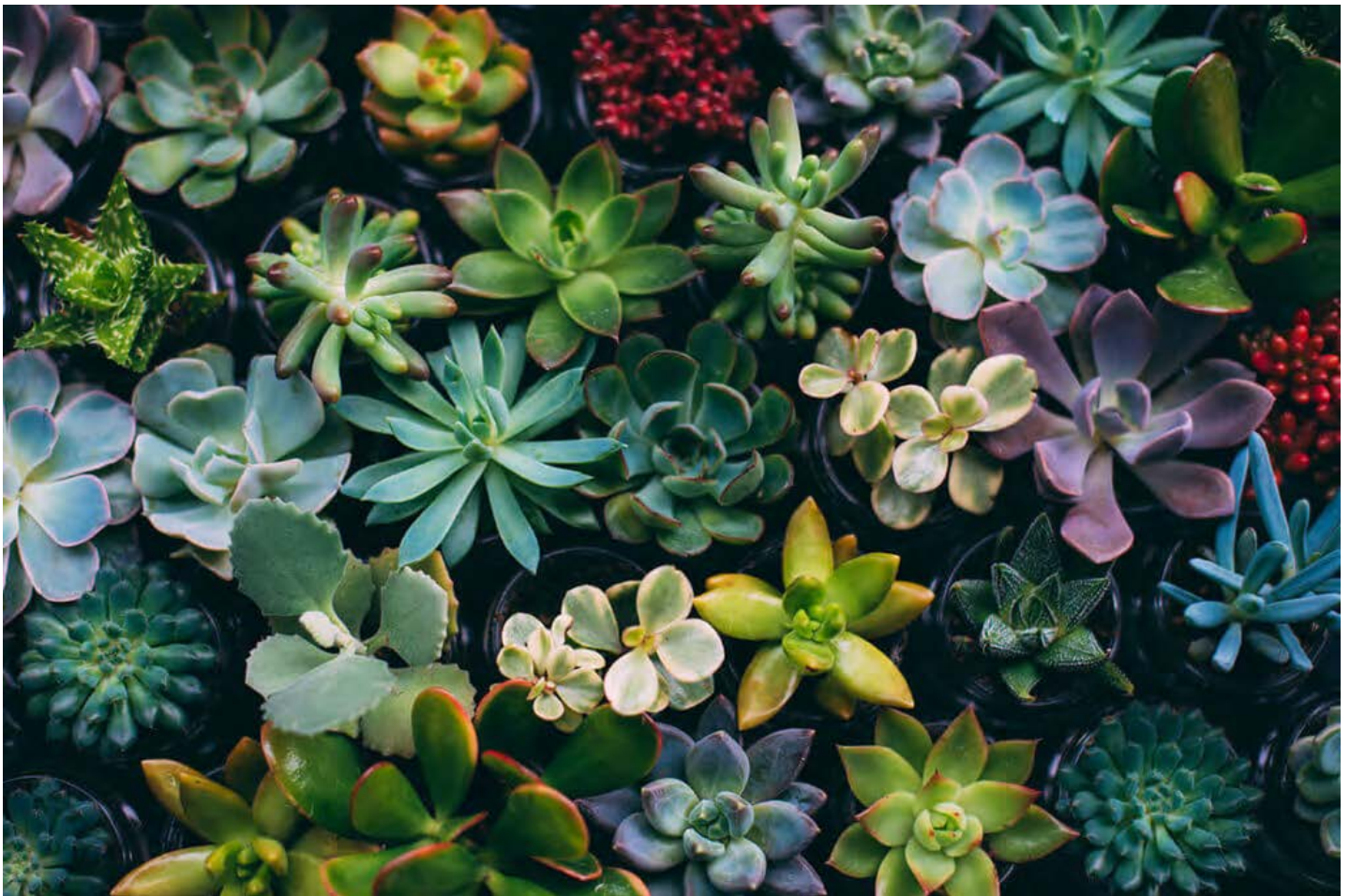
kép | adobe.com

Szigeti Zoltán

A CSOKOLÁDÉTÓL A VÁNDORLÓ ERDŐKIG

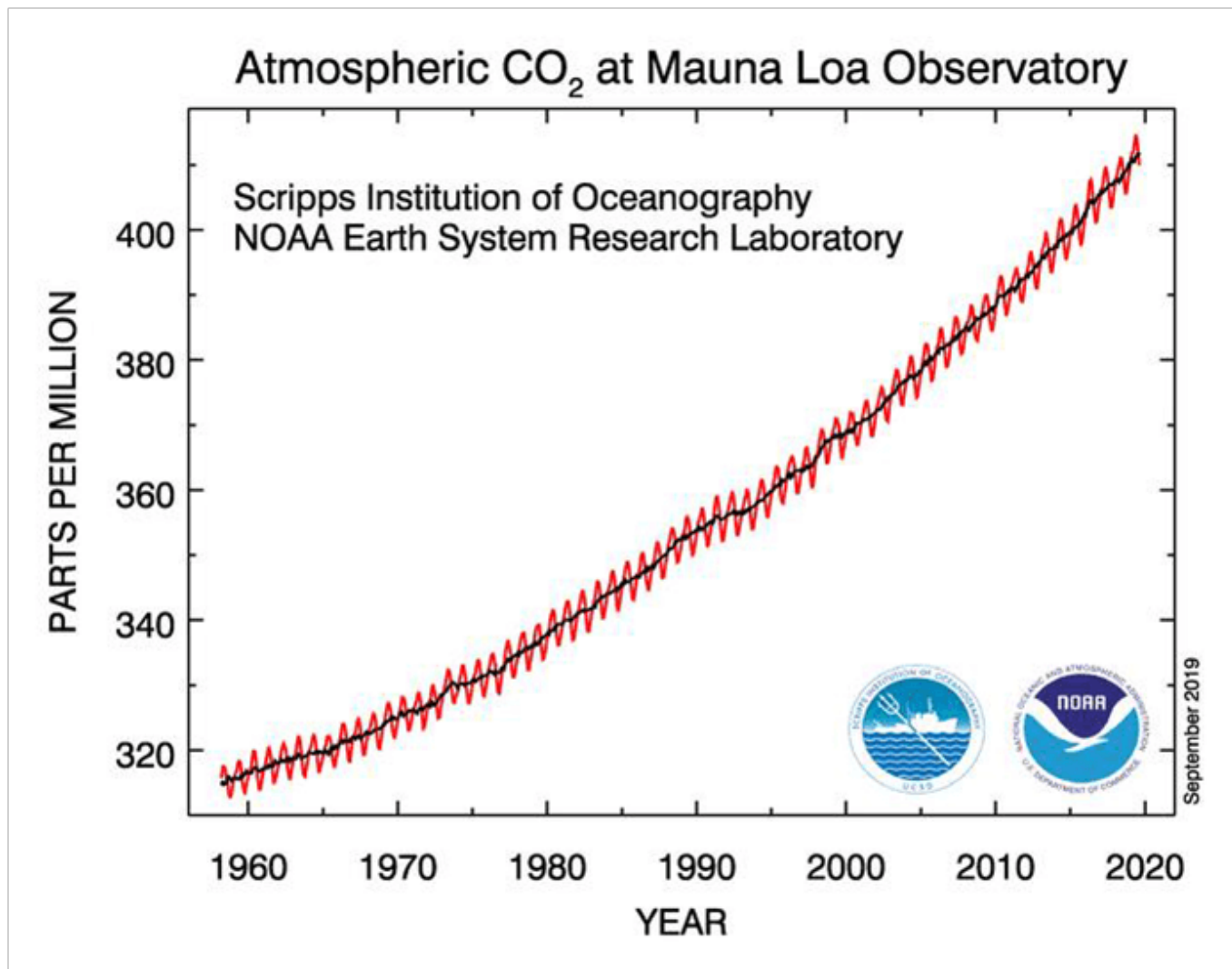
[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2020-08-17 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

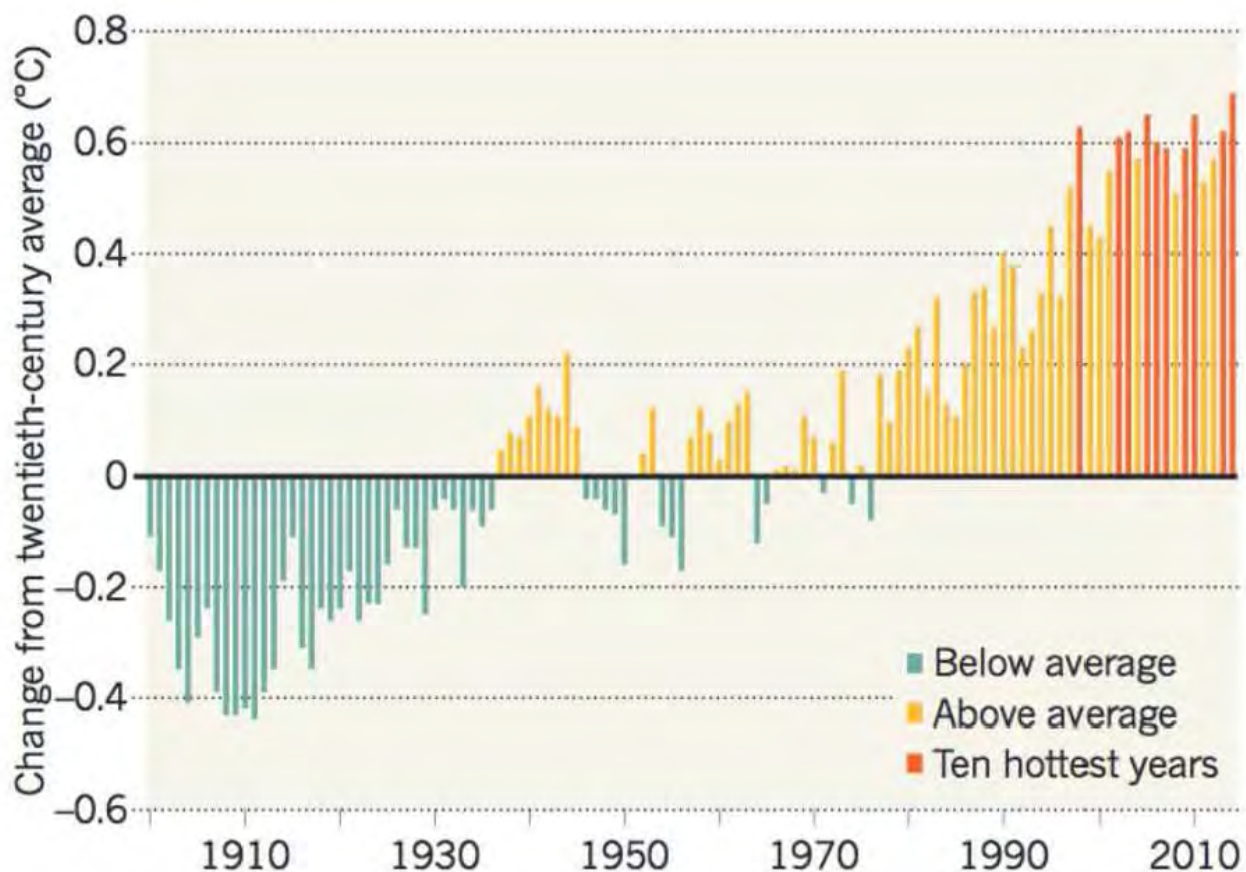
A napjainkban tapasztalható globális környezetváltozás erősen befolyásolja a földi életet. Az üvegházhatású gázok – elsősorban a szén-dioxid és a metán – koncentrációjának növekedése miatt emelkedik a hőmérséklet, a csapadékhiány fokozza a szárazságot, és mindezek a szárazföldi növényekre is hatnak. Az elmúlt 100 évben a Föld átlaghőmérséklete kb. 1 °C-szal emelkedett, a változás nagyobb része az

utolsó 50 évre tehető. A modellszámítások alapján a klímakutatók megállapították, hogy a múlt század közepétől máig zajló melegedés legalább feléért az emberi tevékenység, elsősorban a szén-dioxid kibocsátás emelkedése felelős [1]. Erre az időszakra műszeres mérési adatok is rendelkezésre állnak, a régebbi korokra vonatkozóan elsősorban közvetett adatok vannak. Például a növények vizsgálatából következtetnek a légkör szén-dioxid koncentrációjára, akár 200 évre visszamenően is. Régi növénygyűjtemények példányain a leveleken található gázcserenyílások sűrűségét és annak változásait határozták meg. A levelek párologtatását és a szén-dioxid levélbe jutását ezek a légrések biztosítják. A kutatók tapasztalták, hogy nyolc mérsékelt övi fafaj kétszáz év alatt gyűjtött herbáriumi példányainak levelein a légrések sűrűsége 40%-kal csökkent. Élő növényeken, kontrollált körülmények közt végzett kísérlettel bizonyították, hogy ezeket a változásokat a légköri CO₂-szint emelkedése okozta [2]. Mindez mutatja, hogy a szén-dioxid koncentráció emelkedése egyáltalán nem újkeletű folyamat, de kétségtelen, az iparosodás fejlődésével párhuzamosan történt, és az utóbbi évtizedekben jelentősen gyorsult. Az elmúlt hatvan év légköri szén-dioxid koncentrációjának alakulását mutatja az 1. ábra.

A földi légkör szén-dioxid koncentrációjának változása 1960 és 2019 között.

A szén-dioxid légköri mennyiségének emelkedése a globális átlaghőmérséklet fokozódásához vezetett, amit a 20. század átlaghőmérsékletéhez viszonyítva 1900-tól 2016-ig követhetünk nyomon a 2. ábrán. Jól látszik, hogy a múlt század hatvanas éveitől a hőmérséklet az évszázados átlag feletti értékeket ért el, és a tíz legmelegebb év 1998 után volt.

A globális átlaghőmérséklet változása 1900-tól 2016-ig.

Az egyik hazai könyvkiadó minden évben megszavaztatja olvasóit, hogy mi az év szava, mit használtunk, hallottunk leggyakrabban. 2019-ben a magyar válaszadók szerint ez a szó toronymagasan a *klíma* volt, különböző összetételekben, mint klímakatasztrófa, klímaválság, klímavészhelyzet, klímavédelem, sőt klímahiszti.

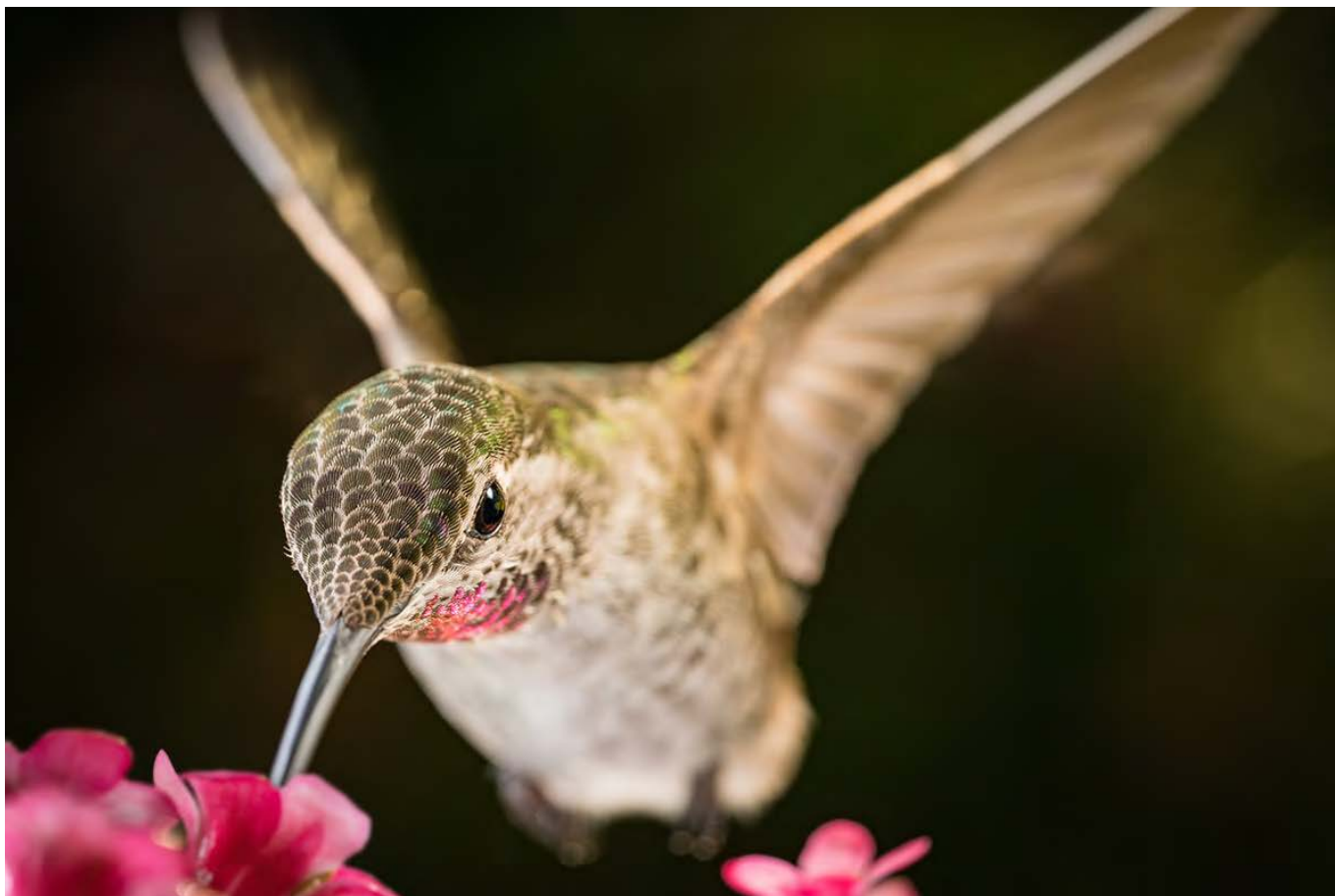
A növények is megszenvedik a globális földi klíma változásait. A más-más égtájon, különböző klimatikus viszonyok között élő növények környezeti igényei nagyon eltérőek. Északi vidékeken például a fotoszintézisnek vagy a légzésnek sokkal alacsonyabb a hőmérsékleti optimuma, mint a mérsékelt vagy éppen trópusi zónában élőké. A környezet erőteljes változásait az adott helyhez adaptálódott növények stresszként élik meg. A stressz a természetes növénytakarót és az adott zónában termesztett növényeket egyaránt érinti. A mezőgazdaságnak évről évre rendkívül nagy károkat okoznak a kultúrnövényeket érő stresszhatások. A klímaváltozás miatt az abiotikus hatások (a víz mennyiségének, levegő összetételének, fény intenzitásának változása) erősödésével a károk is súlyosabbakká válhatnak. A klíma szélsőségei a maximális terméshez képest a kukorica esetében több mint 60%-os, búzában több mint 80%-os terméskiesést is okoztak már egy-egy évben. De a biotikus stresszorok – fertőző kórokozók, rovarok és gyomok – is 20–30% körüli, esetenként még nagyobb terméscsökkenést okoznak. Persze ez is összefügg a

klímaváltozással, hiszen a melegedés következtében újabb és újabb kártevők jelennek a mi égövünkön, így Magyarországon is, amelyek korábban délről, csak a Mediterráneumig terjedtek.

kakaóellátás

Gondoljuk meg, mi történik a növényekkel, ha egy adott élőhelyen a környezeti tényezők valamelyike durván megváltozik, például megemelkedik a hőmérséklet! Nézzünk példát akár melegebb égtájáról, hiszen a melegedés a trópusi területeken élő vagy ott termesztett növényeket is érinti! A világ kakaóellátásának több mint felét adó Ghánában és Elefántcsontparton az átlaghőmérséklet emelkedése miatt a hagyományos termőterület jelentősen csökken, mert melegkedvelő gombák telepednek meg a kakaócserjéken és károsítják azokat. A termelők azzal próbálnak védekezni, hogy ültetvényeiket magasabb területekre telepítik, ahol a hőmérséklet kedvezőbb a növénynek. A másik lehetséges megoldás, hogy újabb fajtákat nemesítenek, amelyek jobban tűrik a magasabb hőmérsékletet és az azzal járó szárazságot. A kakaótermelés nehézségei miatt egyes csokoládégyártók csökkentik termékeik méretét, illetve a csokoládék kakaótartalmát.

Nem minden élőhely és növény egyformán érzékeny a klímaváltozásra. A tág tűrőképességű növényfaj életben marad, míg az alacsonyabb átlaghőmérséklethez alkalmazkodott faj elpusztul és/vagy populációja kiszorul az egyébként megszokott élőhelyéről. Az adott terület fajösszetétele így megváltozik. Az optimálistól eltérő körülmények előtt a helyhez kötött növények egyedei nem tudnak elvándorolni, így csak akkor maradnak életben, ha képesek alkalmazkodni a számukra kedvezőtlenebbé vált körülményekhez. A faj azonban fennmaradhat, ha az egyedek magvai, szaporító képletei olyan körülmények közé kerülnek, amelyek jobban megfelelnek a kifejlődő utódok igényeinek. A növénypopuláció tehát olyan területek felé terjed, ahol a korábbiakhoz hasonló körülmények uralkodnak.

A klímaváltozás egyik fontos indikátora a talajvízszint. Magyarországon az elmúlt néhány évtizedben, különösen a Duna–Tisza között jelentős mértékben, 6-8 méterrel is csökkent a talajvízszint, ami hatással volt a terület növényzetére, hiszen a szikesedést okozó, magasabb sótartalmú talajvizek jóval a felszín alá süllyedtek, és ez a korábbi szikes területek gypesedéséhez vezetett. Az Alföldön számos helyen tapasztalták, hogy a kisebb vízfolyások, erek, patakok hosszabb időn át is kiszáradnak, ami ugyancsak azt jelzi, hogy a homokvidéken a csapadékhiány következtében rendkívül mélyre kerül a talajvíz [3]. Kutatók arra a különös jelenségre is felhívták a figyelmet, hogy a Duna–Tisza között a fásítás is hozzájárulhat a terület elsivatagosodásához, mert a fák a mélyebb talajrétegek vízkészletét is felhasználják. Mások szerint a talajvíz csökkenését okozó hatások közé sorolható még a Tisza szabályozása. A talajok víztároló képességének nagy szerepe van abban, hogy a növények a szárazabb időszakot átvészelhessék [4].

fapusztulás

A hidrológiai és a talajviszonyok megváltozása az erdőállományokat is erősen érinti. Az aszályos évek gyakorisága fokozza az erdőkben a fapusztulást. Közrejátszik az is, hogy a rovarok kártétele erősödik, mert a fák ellenálló képessége a tartós, ismétlődő száraz periódusok következtében csökkent, illetve a kártevők a számukra jobb hőmérsékleti viszonyok közt túlszaporodtak.

A Kárpát-medencében a nyár szárazabbá vált. Ez a természetes vegetációnak is rossz, és a növénytermelés szempontjából is nagyon kedvezőtlen. Az Alföldön a vízhiány már ma is a mezőgazdaság fő korlátozó tényezője. Termesztett növényeinket – mint az erdőket is – a melegedéssel összefüggésben délről északra terjedő kártevők is súlyosan érintik. A hazánkban már korábban is károkat okozó kukoricamoly által érintett szántóterületek nagysága a fokozódó melegedés miatt akár 65%-kal is növekedhet.

Az éghajlatváltozás mindenképpen alkalmazkodásra kényszeríti a növényeket. Ugyanakkor az ökológiai folyamatok sebessége a jelenlegi klimatikus változásoknál sokkal lassabb. A növények csak viszonylag szűk korlátok között tolerálják a hőmérséklet emelkedését és a fokozódó vízhiányt, így számos populáció kihal vagy kiszorul egy-egy területről.

A rendszertelenebb és szélsőségesebb időjárás és a gyakoribb aszályok miatt a nedvesebb körülményeket igénylő évelő, sekély gyökérzetű, hideget tűrő, csomós fűvek, elsősorban a hazai flórában bennszülött domináns magyar csenkesz háttérbe szorult. A szénanyagcsere mérséklődése vélhetően kisebb lesz a nagyobb hőigényű, a vízhiányhoz jobban alkalmazkodott, mélyebben gyökerező fajoknál, például a csillagpázsitnál. Az ilyen fűfélék előfordulását, gyakoriságát a klíma melegedése és szárazodása ezért kevésbé érinti [5]. Már másfél évtizeddel ezelőtti kutatások jelezték, hogy az ismétlődő aszályok Magyarországon az évelő fűvek összborítását 23%-ról 10%-ra csökkentették.

a vegetációs zónák határai eltolódnak

A Kárpát-medence természetes élővilágát a populációk hőmérséklet- és vízigénye alapján és a klimatikus viszonyoknak megfelelően a lomberdők és az erdőssztyepp képezi.

Ez utóbbi félszáraz éghajlaton alakul ki, ahol a csapadék nem fedezi a zárt erdő

csapadékigényét. A melegedés, a szárazodás hatására a vegetációs zónák határai eltolódnak, az erdőzóna visszahúzódik, és az erdőssztyepp terület növekedése várható. 1 °C hőmérséklet-emelkedés körülbelül 100 kilométerrel tolja el az övezetek határait. Klímamodellek szerint ilyen mértékű emelkedés mintegy 50 év alatt következne be. Ez a melegedési ütem Európában az egyes vegetációs zónák 3-6 km/év északi irányú eltolódását eredményezné ebben a században, ami jelentősen meghaladja az erdők természetes vándorlási sebességét. A fajok klímaigénye viszonylag stabil, ezért a nagyobb mértékű kedvezőtlen változások helyi kihalásukhoz vezethet [6]. A fák vitalitása is gyengül, kevésbé képesek ellenállni a károsító rovaroknak, gombáknak. Más becslések 1°C-nál nagyobb mértékű melegedést prognosztizálnak a következő 50 évre. Ez azt jelentené, hogy az erdőssztyepp zóna hazánk területének 70%-ára terjedne ki, a lomberdő zóna kárára [7].

A klímaváltozás hatásai közé sorolható, hogy már az 1990-es évek elején megjelentek a déli eredetű, melegkedvelő növényfajok Magyarországon, amelyek közt inváziós fajok is voltak [8]. Az utóbbi évtizedekben az enyhébb telek nyomán a korábban csak kerti díszként ismert növények a kerteken kívül, vadon is megjelentek [9]. Az amúgy is gyors, erőteljes terjedésre képes, invazív fajok még jobban terjednek. Ezek egy része arra is képes, hogy az adott területen élő növényközösség már kialakult működését is megváltoztassa [10].

Az ökológusok véleménye szerint a déli, termofil (hőkedvelő) fajok hazai megjelenésével és terjedésével átmenetileg a fajok száma megnő ugyan, de az inváziós fajok hosszabb távon csökkentik a biodiverzitást.

Felhasznált irodalom:

- [1] Mika J. 2019: *Az éghajlatváltozásról 12 fejezetben*. GeoMetodika 3. 1. pp. 5-25.
- [2] Molnár V. A. 2014: *A herbáriumok jelentősége a klímaváltozás kutatásában*. Magyar Tudomány 2014/4: 467-473.
- [3] Stumpf A. 2020: *Sivatag lesz az Alföld helyén, ha nem lépünk - biológus kutató kongatja a vészharangot*. <https://www.valaszonline.hu/2020/06/08/magyarorszag-sivatagosodas-szarazsag-lukacs-balazs-andras-riport/>
- [4] Bidló A., Horváth A. 2018: *Talajok szerepe a klímaváltozásban*. Erdészettudományi Közlemények 8: 57-71.
- [5] Kalapos T., Lellei-Kovács E., Mojzes A., Barabás S., Kovács-Láng E. 2006: *Ökoszisztéma válaszok egy klímazimulációs ökológiai terepkísérletben a Duna-Tisza Közén: a talajlégzés és a növényi anyagcsere működésének módosulása*. In: Láng I. et al. [szerk.] *Globális klímaváltozás: hazai hatások és válaszok*. KvVM - MTA „VAHAVA” Projekt. Akaprint Budapest. oko3.pdf p 1-4.

[6] Mátyás Cs. 2008: *Valóban vándorolni fognak-e erdeink a klímaváltozás következtében?* Erdészeti Lapok CXLIII/1: 18-20.

[7] Mátyás Cs. 2004: *A természetes növénytakaró, az erdő klímaérzékenysége.* Természet Világa 135. évf. II. különszám 70-73.

[8] Solymosi, P. 1992: *Meghonosodott és újabban behurcolt jövevény [adventív] növények Magyarországon.* Növényvédelem 28: 9-20.

[9] Fekete G., Varga Z. 2006: *Magyarország tájainak növényzete és állatvilága.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.

[10] Ónodi G. 2016: *Az idegenhonos, illetve inváziós fafajok élőhelyformáló hatásai.* Erdészettudományi Közlemények 6: 101-113.

kép | adobe.com

Krámer Lili – Bacsák Dániel

BOLONDOK BÖRTÖNE

EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA

2020-08-13 | EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA, ESSZÉ

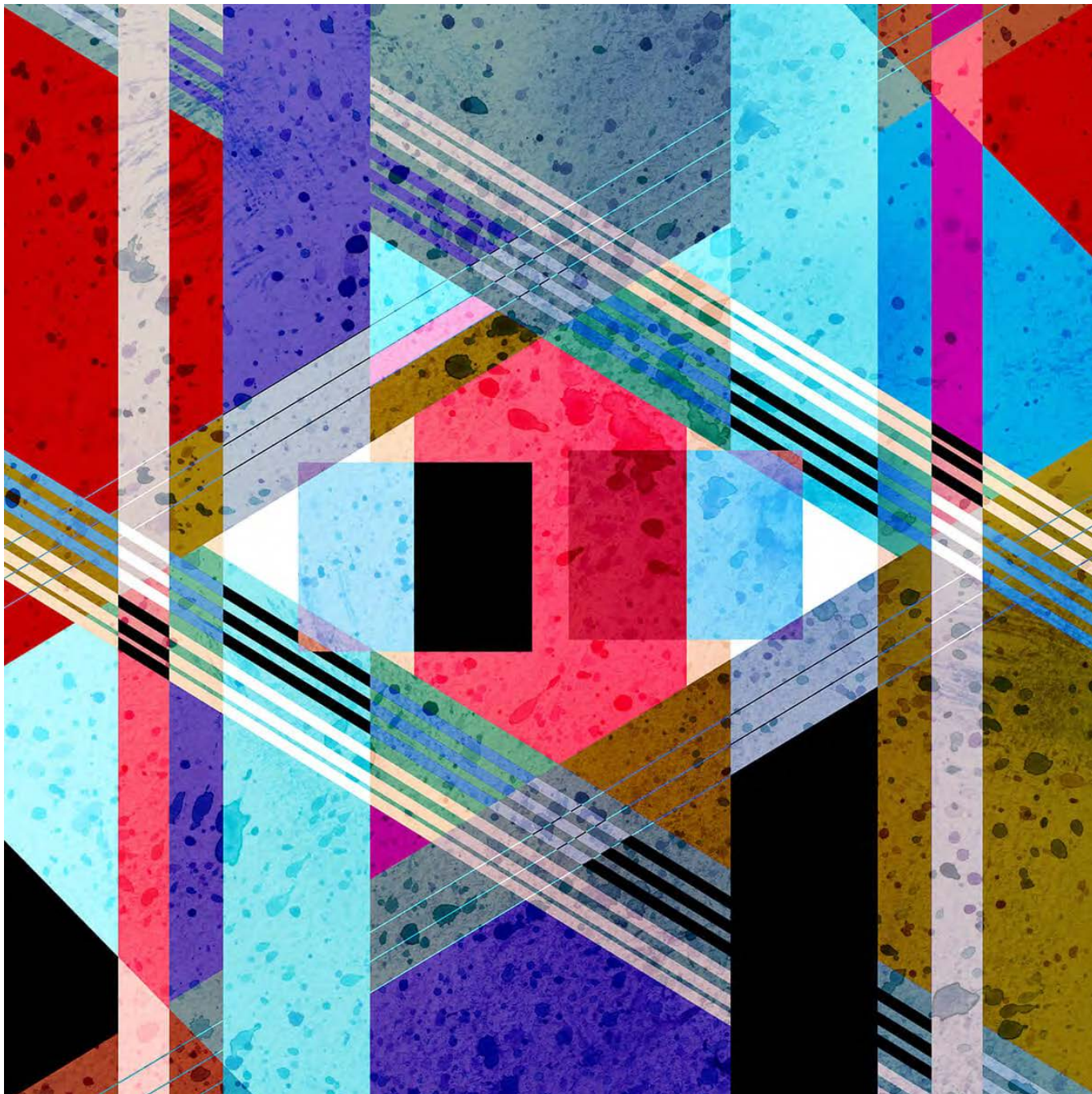
„Mi az indoka, hogy a kriminológia, illetve a büntetés-végrehajtás egy *teljesen félreeső* szegmensterületét vizsgálta?” Ezt a kérdést néhány évvel ezelőtt egy általunk kedvelt, nagyra becsült professzorunk tette fel egyikőnk kényszergyógykezelésről írt szakdolgozatát olvasva. A kérdést nem provokatív célzattal fogalmazta meg,

jóindulatúan érdeklődött, elvégre egy frissen végzett kriminológus annyi minden másról is írhatta volna diplomamunkáját, akár a büntetés-végrehajtás témakörében is, s nem egy néhány száz főt érintő csoportról. A marginalitás, ami a pszichiátriai betegséggel diagnosztizáltak mindennapi tapasztalata, kiváltképpen pedig azoké, akik kriminális cselekményt követtek el, így válik a velük foglalkozó szakemberek számára is valósággá.

holisztikus megközelítés

Az említett kérdést ugyan ma már inkább anekdotaként idézzük magunk között, de nem állíthatjuk, hogy ne fogalmazódna meg időről időre bennünk is. Legutóbb éppen a

Levendel László születésének 100. évfordulóját ünneplő konferencia előtt: kételkedtünk, vajon érdekelheti-e a közönséget egy ennyire speciális terület. De éppen a közíró-tüdőgyógyász 1991-ben a Társadalmi Szemlében publikált írása (és teljes életműve) a bizonyíték, hogy társadalmunk állapotáról adhat orvosi pontosságú láttelepet, ha megvizsgáljuk, miképpen bánunk a legelesettebb, legkirekesztettebb társadalmi csoportokkal. Levendel László szövegei megvilágítják, miért kapta a „humanista tudőgyógyász” állandó jelzőjét. A *Börtönjárt betegek* című írásban közreadott beteg-életutak közlésmódja ugyan orvosi-pszichológusi szöveg, de módszeresen, empatikusan és érzékenyen vegyíti az egyes ember betegségeinek (alkoholizmus, tbc) kialakulási okait az egyéni psziché feltérképezésétől a viselkedés értelmezésén keresztül a mögöttes családi és társadalmi traumák felismeréséig, majd az egyén számára leginkább megfelelő segítség megtalálásáig, vagy annak igényéig. Ezt mai, divatos kifejezéssel lehet bio-pszicho-szociális, holisztikus megközelítésnek nevezni – Levendel László írásait olvasva nyilvánvalóvá válik, hogy pályájának céljává, egyszersmind magával szemben állított mércéjévé az ember méltóságát a legteljesebb mértékben tiszteletben tartó segítségnyújtást tette.

A börtönt is megjárt, alkoholbetegséggel és tüdőbetegséggel egyaránt küzdő emberek élettörténeteinek bemutatását követően levonta a tanulságot: „Ma még nem rendelkezünk a komplett megközelítés szemléleti feltételeivel és szükséges eszközrendszerével. Gyengeségünkön csak az összefogás és egy jobban működő társadalom kialakulása segíthet.” Megelőlegezve szomorú konklúzióinkat: megfelelő szemléletről és az ahhoz szükséges eszközökről, hovatovább összefogásról és egy jobban működő társadalomról továbbra is csak feltételes módban írhatunk, annyi különbséggel, hogy harminc esztendővel a rendszerváltás után már reményre is

kevesebb okunk maradt. Mi is „börtönjárt betegek” sorsát mutatjuk be: ezúttal azokét a kriminális cselekményt elkövető pszichiátriai betegeket, akiknél beszámítási képességük hiányában kényszergyógykezelést rendelt el a bíróság.

*

Magyarországon már az 1878. évi Csemegi-kódex (az első modern magyar büntető törvénykönyv) rendelkezett arról, hogy akik öntudatlan állapotuk vagy „elmebetegségük zavara” okán nem bírtak szabad elhatározási képességgel, nem büntethetőek, ezért őket a továbbiakban zárt kórházi osztályon kellett kezelni. Ez a rendszer egészen 1948-ig működött: ekkor hozták létre a biztonsági őrizet jogintézményét, mely a korabeli jogi szóhasználat szerint „az elmebeteg bűnözők ártalmatlanná tételét” célozta, végrehajtási helyéül pedig az 1896-ban megnyitott Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetet (IMEI) jelölték ki. Az intézkedés 1961-ben kapta a kényszergyógykezelés elnevezést, a lényegében ma is érvényes feltételrendszerét pedig 1978-ban határozták meg. A 2012-ben hatályba lépett új büntető törvénykönyv szerint a bíróság kényszergyógykezelést rendel el, ha négy kritérium mindegyike teljesül. Büntethetőséget kizáró (1) „kóros elmeállapot” mellett a kényszergyógykezelés elrendeléséhez (2) személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő (tényállásszerű) cselekménynek kell megvalósulnia, a meghatározott cselekményi kör mellett pedig további jogi feltétel, hogy (3) büntethetőség esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni. Az igazságügyi pszichiáter szakértőnek végül arról is véleményt kell formálnia a beszámíthatóság kérdése mellett, hogy a jövőben (4) tartani kell-e hasonló cselekmény elkövetésétől a vádlott részéről.

visszafordíthatatlanul

Ez a négy törvényben rögzített kritérium egyenként is több jogi és pszichiátriai kérdést felvet, melyek közül ezúttal egyet emelnénk ki – azt, amely szükségtelenül és

visszafordíthatatlanul képes életutakat megtörni. A személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó cselekmények, melynek körét szintén a Btk. határozza meg, nem csupán az emberölést és a testi sértést foglalják magukban, ahogy azt elsőre

gondolnánk. Jelenleg is több olyan személy áll kényszergyógykezelés alatt, aki például pszichotikus állapotban agresszíven viselkedett a kiérkező mentősökkel (közfeladatot ellátó személy elleni erőszak), vagy ezzel összefüggésben ellenállt a rendőri intézkedésnek (hivatalos személy elleni erőszak), de számottevőbb személyi sérülés okozása nélkül. Szintén találhatunk olyan betegeket az IMEI falai között, akik mentálisan zavart állapotban – akár időskori demenciában – idéztek elő személyi sérüléssel nem, de jelentős anyagi kárral járó balesetet, például lakástüzet vagy gázrobbanást (közveszély okozás). Ezek olyan cselekmények, amik beszámítási képesség megléte esetén megrovást, pénzbüntetést, felfüggesztett vagy legfeljebb rövid ideig tartó szabadságvesztést vonnának maguk után, kényszergyógykezelés esetén azonban akár évtizedekig tartó elkülönítést is eredményezhetnek, holott megfelelően működő egészségügyi és szociális ellátórendszer mellett jó eséllyel elkerülhetők lennének. Márpedig ezzel a sorsfordító eseménnyel, ahogy Levendel fogalmazott, „az eredendően hátrányos helyzet [...] tovább mélyül, hiszen a betegség, a büntetett előélet, az ezt követő társadalmi előítélet [...] további, többszörös hátrányt jelentenek”, a társadalom szemében bűnössé vált beteg stigmája megkettőződik.

A kényszergyógyezelést a büntetés-végrehajtás rendszerébe tagozódó IMEI-ben hajtják végre – ez az egyetlen olyan büntetőjogi szankció, amit egyrészt felmentő ítélet előz meg, mégis a legsúlyosabb joghátrányt, a szabadság elvesztését idézi elő, másrészt abban is unikális, hogy nincsen alternatívája a szankciórendszerben, emellett felfüggesztésére sincsen mód. Az IMEI a Budapesti Fegyház és Börtön területén helyezkedik el, ugyanazzal a bástyafallal és pengeéles dróttal körbevéve, egy erősen leromlott állapotú, sokkal inkább börtönhöz, semmint kórházhoz hasonlító épületkomplexumban. Itt kellene „a társadalom védelmén túl, a kényszergyógyezelt

számára megfelelő kezelést és gondozást biztosítani” a 2013-ban elfogadott büntetés-végrehajtási kódex szerint. Egy 2014-es minisztériumi rendelet alapján pedig az IMEI „fekvőbeteg gyógyintézetként a kényszergyógykezelt betegek pszichiátriai kezelését és rehabilitációját” hajtja végre. De hogyan lehetséges a gyógykezelés és rehabilitáció megvalósítása a kényszerítés eszközével egy börtönhöz számos külső-belső jellemzőjében rendkívül hasonló intézményben? Levendel csaknem három évtizedes megállapításaival nem tudunk vitatkozni. Ahogyan azt sok hazai és nemzetközi kriminológiai kutatás, valamint a gyakorlat is bizonyítja, szerinte is alkalmatlan a börtöncentrikus büntetés-végrehajtási rendszer a traumák feloldására, a „sérült személyiség korrekciójára”; sőt, a számtalan börtönártalom révén inkább fokozza a bűnelkövetői karrier kialakulásának, folytatásának esélyét. Ezen felül azzal a konklúziójával is egyet kell értenünk, hogy a börtönbüntetés valódi funkciója a „társadalom önvédelmét, a bűnelkövető elszigetelését”, nem pedig reszocializációját szolgálja. Szerinte a bűnelkövetésre adekvát és közösségi választ kellene keresni, ahol megfelelő szakmai teret kell biztosítani a szakszerű pszicho- és szociodiagnosztikának.

A fenti megállapítások a kényszergyógykezelés végrehajtásával kapcsolatosan még fájóbban igazak, hiszen a jogrendszerünk szerint nem büntethető emberek határozatlan időre olyan intézménybe kerülnek, amit a gyakorlatban jórészt a büntetés-végrehajtás logikája, a rehabilitáción évek óta messze felülkerekedő biztonságközpontú szemlélet, a mentális betegségekre és agresszióra adható közösségi megoldásokat nem pártoló, rendkívül zárt szervezetrendszer irányít. A kényszergyógykezelés végrehajtásában mozgástér éppen csak az egyéni szükségletekhez igazodó rehabilitációs-reszocializációs szemléletnek nem marad: a büntetés-végrehajtásban többé-kevésbé használt reintegrációs programok (oktatás, szakképzés, munkáltatás, családi kapcsolatok erősítése stb.) jórészt azért nem alkalmazhatóak, mert az IMEI-t fekvőbeteg-gyógyintézetként adminisztrálták: munkáltatásra például azért nincs lehetőség, mert az ott ápoltak jogi értelemben nem tekinthetőek munkaképesnek. Ezzel ellentétben az egyre szigorodó kapcsolattartási szabályok szinte ugyanúgy vonatkoznak a kényszergyógykezeltre, mint bárkire, aki a szabadságvesztését tölti: 2019 tavasza óta tiltott a látogatáskori testi kontaktus,

valamint hozzátartozó és ápolat egymástól plexifallal elválasztott a látogatósobában – így téve még inkább fizikaivá a betegek elkülönítését a társadalomtól. Ráadásul amíg a jó magaviseletű, rövid tartamú szabadságvesztést töltő elítélteknek legalább van lehetősége rövid idejű eltávozásra, kimaradásra, reintegrációs őrizetre, részvételre a társadalmi kötődés-programban, erre egy kényszergyógykezeltnek mind nincs – a (gyógy)kezelés időtartama alatt tehát teljes az izoláció.

utólagos életlehetőségek

Ahogy Levendel esetelemzéseiben, úgy a kényszergyógykezelés ápolatjainak élettörténetében is gyakran találunk halmozódó családi traumát, sőt, jelentős

részük családtag sérelmére követte el cselekményét, ezért azok esetében, ahol a hozzátartozók bevonhatók, kiemelten fontos lenne a bekerüléstől kezdődően a családi kapcsolatok újraépítését és erősítését célzó terápiás munka. Az IMEI saját közlése szerint átlagosan 4-6 évet töltenek bent az ápolat, de saját kutatásaink és tapasztalataink alapján a kényszergyógykezelésben töltött idő nem ritkán eléri, vagy túllépi az egy, akár két évtizedet is – a félévente felülvizsgált szankció hosszának ugyanis nincsen felső határa. Ennyi időt szakmailag teljesen indokolatlan csupán „az emberkép szimplifikáló, redukcionista szemléletén” alapuló farmakoterápiával eltölteni. Annál is inkább, mert a családhoz-közösséghez-társadalomhoz való viszonynak az intézkedés megszüntethetőségére, majd az utólagos életlehetőségekre is rendkívül nagy hatása van, a börtönökből szabadultakkal ellentétben ugyanis az IMEI-ből senki nem bocsájtható el, ha az utcára kerülne. Az az ápolat, aki olyan állapotban van, hogy megszüntethető lenne a kényszergyógykezelése (azaz a szakértők és a bíróság szerint már nem áll fenn annak a veszélye, hogy újabb büntetendő cselekményt fog elkövetni), de nincsen működő-támogató családi kapcsolata, addig nem tud kikerülni az intézményből, ameddig nem szabadul fel szociális otthoni férőhely számára. Évről évre egyre több olyan esetről tudunk, amikor a szükségesnél évekkel hosszabb kényszergyógykezelést eredményez a szociális otthoni férőhely hiánya, hiszen a pszichiátriai bentlakásos intézmények reménytelenül túltelítettek, és az ott dolgozók-élők maguk is sokszor előítéllettel viseltetnek az IMEI-ből szabadultakkal szemben. Ezek az esetek vastag vonallal húzzák

alá, mennyire súlyos hatással lehetnek az egyénre az egészségügyi-szociális ellátásban kialakult tétovázó hézagok. Levendel szavai az ellátórendszer mai hiányosságaira gondolva sajnos időtlenül érvényesek: „a be nem ismert, fel nem tárt, a betegre áthárított sikertelenségek, kudarcok, azok kimagyarázása nem segít. Inkább lefegyvereznek, a hiábavaló erőfeszítés érzését keltik a közös munka résztvevőiben. A szűkebb és tágabb társadalmi környezetben pedig a regresszív, elutasító, autoriter-adminisztratív tendenciákat erősíti.”

*

A koronavírus-járvány miatt hozott korlátozó intézkedések a büntetés-végrehajtást még messzebb sodorták a már eddig is igen távolinak tetsző reintegrációs-reszocializációs szemlélettől. A nagy állami fenntartású intézményrendszerek közül (legalábbis a hivatalos közlések szerint) kizárólag a büntetés-végrehajtásban nem betegedett meg egyetlen fogvatartott és dolgozó sem, mégis egyedül ezekben az intézetekben tartják fenn mai napig is a legsúlyosabb korlátozó intézkedéseket, például a látogatók fogadásának tilalmát. A kényszergyógykezelt betegek ráadásul már a mihamarabbi szabadulásban is kevésbé bízhatnak, hiszen a szociális intézmények egy része jelenleg nem vehet fel új ellátottakat.

Félő, ha a járvány egyszer el is múlik, a korlátozások akkor is velünk maradnak – az IMEI-ben például már elkezdtek felszerelni a padlótól plafonig érő, vírus- és rehabilitációbiztos plexifalakat.

A 2020. március 18-ra tervezett és járvány miatt elmaradt konferencia-előadások írásos változatait folyamatosan közöljük.

kép | adobe.com

Körner Anna

AZ ORVOS LÁTÓHATÁRA

[EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA]

2020-08-29 | EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA, ESSZÉ

Napjaink orvostudományát az egyre nagyobb specializálódás jellemzi. Ma már az a cél, hogy az orvos minél kisebb területről minél mélyrehatóbb ismereteket szerezzen. A 20. század orvoslása – legalábbis a század nagyobb hányadában – még holisztikus szemléletű volt, amely az embert a maga komplexitásában, testi, lelki, szellemi és szociális egységében láttatta és vizsgálta. A holisztikus felfogás szerint az orvos a

beteget, s nem pusztán annak beteg szervét gyógyítja. Ennek a szemléletnek volt kiteljesítője Levendel László, aki szerint „Az orvos nem elégszik meg a jelenlegi állapot, a status praesens észlelésével, a vizsgálati, laboratóriumi stb. leletek értékelésével, hanem a jelenségeket keletkezésükben, fejlődésükben is érteni akarja...”

Ki a jó orvos?

Számomra a legjobbnak tűnő választ klinikánk korábbi igazgatója, Tulassay Tivadar professzor adta meg: „A szemléletet, mentalitást el lehet lesni, meg lehet tanulni a vizitek során. Az is elsajátítható, hogy miként kell egy kérdést jól feltenni, de jó orvossá az válik, aki törekszik rá, és akiben a belső hajtóerő megvan hozzá. És aki szereti a betegeket.” Gondolataival egybecsengenek Pedro Laín Entralgo spanyol orvos, történész és filozófus szavai: „A jó orvos barátként viszonyul a betegeihez. Az összeshez. És a beteg is igyekszik legyőzni a pszichológiai és társadalmi korlátokat, hogy orvosának igaz barátja lehessen, ami gyakran sikerül is neki”.

ma már fehér holló

Édesanyám legendás barátnőjétől, Mándy Stefániától hallottam először Levendel László nevét. Mindig nagy tisztelettel és elismeréssel beszélt a ma már fehér hollónak számító orvos-egyéniségről, aki a betegekért folytatott küzdelem mellett szerette, értette és pártolta a művészeteket. Úgy tűnik, a Levendel Lászlóhoz hasonló orvos-egyéniségek kora lejárt... Készülvén a Levendel László születésének 100. évfordulóját ünneplő konferenciára ^[1] szánt előadásomra egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy még mindig érvényes, amit Albert Schweitzer az orvosokról írt: „Felelősek vagyunk mindenért, különösen amit az emberekkel, az embereknek és az emberekért cselekszünk”.

Azt tapasztalom, hogy a 21. században az orvosi hivatás átalakulása korábban soha nem látott sebességgel megy végbe, s ezzel párhuzamosan: míg a 20. századot az orvosi tevékenység tekintélyének növekedése jellemezte, a 21. században csökken az orvosokba vetett bizalom, és persze az orvosok tekintélye is. Mintha nem volna igény karizmatikus orvosokra – az egészségügyi személyzet feladata a szolgáltatás.

Ugyanakkor pozitív változásnak élem meg, hogy a paternalisztikus orvos–beteg kapcsolatot felváltja a kölcsönösség elve, amelyben a kommunikáció és egészségügyi döntés közös: egyre nagyobb hangsúlyt kap az alkalmazkodás a beteg egyéni igényeihez. Ezeket a tendenciákat felgyorsította az Internet és a digitális medicina gyors térnyerése: a betegek ismereteket szereznek betegségükről, szükség szerint monitorozzák saját egészségi állapotukat, és online társközösségekben kérnek és kapnak – néha azért megkérdőjelezhető – tanácsokat. Ahogy azt szűkebb szakterületem, a diabetológia egyik jeles képviselője, Halmos Tamás professzor írja „... bizonyos krónikus betegségekben tartós jó eredményt csak akkor lehetett elérni, ha a beteget rendszeresen felvilágosították saját állapotáról, ezzel a beteget mintegy

partnerré téve a gyógyítás, gondozás folyamatában. ... E kapcsolat lényege, hogy a beteg a gyógyításban egyenlő jogú társ lesz, megszűnt az orvos 'szupremáciája'. A tudatos, saját állapotuk menedzselésében aktív betegek mellett az orvosok mintegy „tanácsadó szerepet” töltenek be.

Hogyan valósul ez meg saját szűkebb szakterületemen, a gyermekdiabetológiában?

cenzúrázatlan információ

Amikor egy gyereknél diagnosztizáljuk a cukorbetegséget, az egész családot hatalmas sokkhatás éri. Az első reakció általában a tagadás: „ez nem lehet igaz!”

„Biztos tévedtek az orvosok!” „De hisz a mi családukban senki nem volt cukorbeteg!” Kétkednek, tagadnak, és minthogy az élethosszig tartó betegség diagnózisa az orvosoktól származik, elfordulnak tőlük, és az Interneten próbálnak alternatív „gyógymódokat” felkutatni. Mindez magában foglalja a veszélyt is, hogy a beteg, illetve családja haszonéhes kuruzslók karmai közé kerül, akik nemcsak az adekvát kezeléstől próbálják eltántorítani, de kártékony beavatkozásokat is végeznek. Mindezzel nem arra utalok, hogy az Internet káros, de a sok hasznos tartalom mellett a világhálón terjedő cenzúrázatlan információ egészségromboló hatású is lehet. Az idő előrehaladtával azután a betegek nagy része (vannak, akik soha!) elfogadja a diabétesz diagnózisát, idejük és energiájuk javát a betegség minél jobb menedzselésére fordítják. Tanulni bőven van mit! A gyerekkori (úgynevezett inzulinfüggő, vagy hivatalos nevén 1-es típusú) diabétesz minden esetben inzulinnal kezelendő, amihez napjainkban a korábbinál rugalmasabb diéta is társul. A betegeknek (és gyerekekről lévén szó) a szülőknek számos elméleti és gyakorlati ismeretet kell elsajátítani. Ebben ugyan az orvos mellett (aki Levendel László meghatározása szerint „tiszteletbeli szociális munkássá” is válik) kiterjedt szakértői gárda (a szakápolók, dietetikusok, pszichológusok, szociális munkások) segítik az érintetteket, de a szülők sokszor nagyobb bizalommal fordulnak sorstársaik felé a való életben és az online térben is. Talán az egyik legnagyobb változás a gyermekdiabetológiában, hogy az utóbbi években számos civil szervezet alakult, s ezek rendszeres képzéssel, sport és egyéb programokkal, táborozással várják a gyerekeket, illetve a diabéteszes gyereket nevelő családokat. A modern technológia

fejlődése (inzulinpumpák és folyamatos cukor monitorok) forradalmasították a diabetológiai ellátást, de használatuk speciális tudást igényel. A szülők ezen a téren is előszeretettel veszik igénybe a sorstárs közösségek Interneten elérhető tanácsait.

A robbanásszerű technikai fejlődés következtében a gyógyítás egyik megkerülhetetlen kérdésévé vált a „gyógyítás árának, vagy általánosabban az egészségügyi ellátás finanszírozásának kérdése”. Egyre szélesebb szakadék tátong az orvosilag lehetséges és a gazdaságilag megengedhető között. Az orvoslás eszközeit az orvosnak az orvosi etika szerint kell alkalmaznia, de a finanszírozó ezeket a gazdaság szabályai szerint engedélyezi.

George Bernard Shaw etikáról és emberi értékekről szóló klasszikus melodramájában Sir Colenso Ridgeon doktorként el kell döntse, melyik páciensnek adja az életmentő gyógyszert. Amikor ezt olvastam, még nem tudtam, hogy a COVID-19 hasonló választást elé állítja az orvostársadalmat: kinek adjuk a lélegeztetőgépet?

A gyermekdiabetológiai ellátás legnagyobb vívmánya, hogy hazánkban a diabéteszes gyerekek ellátásához szükséges legdrágább eszközök és a legmodernebb inzulinfajták is a társadalombiztosítás révén ingyenesek.

Akkor végül is, ki a jó orvos? Miközben a válaszon gondolkoztam, kezembe került Szentesi Éva írása. Hadd válaszoljak a szakemberek definíciói után – most már a beteg szemszögéből is – az ő szavaival:

„A jó orvos

... képes kommunikálni a pácienseivel.

párbeszéd

Ez a legfontosabb. Mert a beteg kiszolgáltatott és kétségbeesett, és még csak egy előrehaladott tumorról szóló diagnózist sem kell megkapnia ahhoz, hogy azt érezze, összedőlt a világ. Nagyon fontos az orvos–páciens közötti párbeszéd, hiszen tudnunk kell, mi vár ránk, mi történik a kezelésem, a műtőasztalon, mi van a zacskóban, ami belénk folyik. A testünkről és az életünkről van szó. A mi testünkről és a mi életünkről.

... türelmes.

Egy jó orvosnak rengeteg dolga van, és hihetetlenül sok betege. Sokszor érthetően fáradt, kialvatlan. Stresszes munkát végeznek. Nagyon kevés ember alkalmas erre a pályára. Aki mégis, annak feszített tempóban, emberfeletti erővel kell dolgoznia. Ha ezt képtelen elviselni, és nincs türelme az emberekhez, akkor egész egyszerűen nem neki való hivatást választott. Hiszen a beteget egy kicsit úgy is kell kezelnie, mintha gyerek lenne. Mi nem jártunk orvosi egyetemre, nekünk fogalmunk sincs a szakkifejezésekről, a folyamatokról. Természetes, hogy elsőre nem mindig értjük, amit mond. Igen fokozott türelem kell hozzánk. És ezt a türelmet sokszor nehéz odaadni. De muszáj.

... a betegség mögött az embert is lássa.

A legszörnyűbb dolog azt érezni, hogy csak egy kórlapszám vagy. Elképesztően fontos, hogy az orvos ne felejtse el, hogy emberek is vagyunk, nemcsak egy beteg testrész vagy szerv 'tulajdonosai'. Van hangunk, szemünk, fülünk és szánk, hallunk, érzékelünk. Sőt, érzünk. Ráadásul nincs két egyforma betegség, hiába ugyanaz a diagnózis. Minden gyógyuláshoz más a kulcs. Egy jó orvosnak ezt értenie és éreznie kell."

Ehhez saját szavaimmal már csak egyet teszek hozzá: A jó orvosnak állandóan képeznie kell magát, hogy hivatását a legmagasabb szakmai színvonalon tudja gyakorolni. Úgy gondolom, Levendel László személyében az összes feltétel teljesült.

Irodalom:

1. Tulassay Tivadar: *A gyermekgyógyászat kihívásai a XXI. század elején*. Professzori Klub, Debreceni Egyetem, 2015.
2. Siegler, Mark: *The Three Ages of Medicine and the Doctor Patient Relationship*. Monographs of the Víctor Grífols i Lucas Foundation, 26. Barcelona: Víctor Grífols i Lucas Foundation. 2015.
<https://www.fundaciogrifols.org/documents/4662337/4689077/monograph26.pdf/>.
3. Halmos Tamás: 'Partneri viszony az orvos-beteg kapcsolatban és ennek hatása az egészségi állapotra', Magyar Tudomány, 2006/9, 1099.
4. Georges Bernard Shaw: *Az orvos dilemmája*, Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai, 1956.)

5. Szentesi Éva: 'Ez a jó orvos 5+1 tulajdonsága – Egy beteg szerint', WMN, 2016. július 19.

1. Levendel100 | levendel.xyz ↑

A 2020. március 18-ra tervezett és járvány miatt elmaradt konferencia-előadások írásos változatait folyamatosan közöljük.

kép | Steve Johnson, unsplash.com

Nacsinák Gergely András

NYÁRI RONDÓ

A B A A A B A B

2020-08-28 | ESSZÉ

Már indultam volna tovább, amikor a fügefa illata megállított.

Pest külvárosában, az első augusztusi ájult napok egyikén, amikor mérgeket párolog a felhevült aszfalt, és a néptelen utcákon forr a csend.

De a fügék mézes és ragadós illata megült a kertek felett: sötét levelei árnyékába lépve váratlanul a tenger mellett találtam magamat, egyszervolt, és most elérhetetlen tengerek partján, villódzó mélység fölött, kitágult égbolt alatt, ahol vibrál a levegő a kabócák zizegő, monoton énekétől. Oda vitt az illat, én teljesen védtelenül és némileg tanácstalanul álltam ott, félig a szurtos járdán, félig a homokszín sziklafokon, pontosabban mindkettőn egyszerre és ugyanott, tehát egyiken sem igazán, a nyár minden ízével az ajkamon és a szívben a bujkáló fájdalommal.

*

To what serves mortal beauty?

A halandó szépség mire jó? Jogos kérdés, Mr. Hopkins, felettebb jogos, és e pillanatban, sajnos, felette aktuális. Elveszve a senkiföldjén tenger és tengertelen között, egy illat vékony szalagján egyensúlyozva: a létezés tehetségtelen akrobatája. *Dangerous; does set dancing blood* – nekem mondja? Tudom én azt jól, a vér táncba kezd, és tánkra perdül vele a világ, Csakhogy a világ, az hamarabb fárad el.

Szóval Reverendissime Gerardus, napnál világosabb, hogy Önt is megmarta ez a kérdés olykor, bár ellenkező előjellel, máskülönben nem ír róla ilyen zaklatott poémát, ahol a rím a szavak belsejébe menekül, úgy kell őket széttörni, hogy megmutassák magukat, és a sorvégeken itt meg ott kettészelt szavak állnak, hogy így félbetépve zenéljenek. Nyugtalanítóan pontos forma, már-már diagnózis.

*

Mielőtt a második világháború vége felé, harminckét évesen Londonban meghalt, Demetrios Capetanakis, a görög filozófus és esszéista papírra vetett pár angol nyelvű verset. Akkor két éve haldoklott már. Köztük az *Isles of Greece* – a napégette, tengermarta, testükben kifaragásra várón szunnyadó márványisteneket álmodó égei szigetek dala, a lassú pusztulás és az elpusztíthatatlan szépség éneke, mely furcsa és megrázó módon épp a hullámok és a fény kegyetlenségéből nyilatkozik meg. A harmadik versszaknak mindjárt az elején porlepte fügefák állnak, *the dusty fig-trees*

cry for help, és ez a néhány szó már elég is, hogy ott tartson az tengereknél, fehérben ázó sziklaszirteken, ragadós fügéket majszolva és a végtelenben gyönyörködve, mint a világ ízeit próbálgató, gátlástalan, újszülött isten.

*

Az igazán érett füge húsá eltűnik. A szájban íz-esszenciává olvad és testetlen illattá bomlik, a füge érettsége a gyümölcs beteljesedése, metamorfózis, és azt hiszem, egyetlen más teremtmény sem képes erre. Ők sem mindig: van, hogy a kéz előbb szakítja le, és akkor a ruganyos ágak hegyén langyos tej csordul ki; a fügefa sír, de nem a termését siratja, hanem a tökéletlen embert, akiben nem érett meg eléggé a türelem, várni a tökéletességet. Máskor meg fordítva: elfeledkezik róla az a kéz, az érett füge észrevétlen éri el a megdicsőülésnek azt a fokát, ahonnan nincs tovább, és lepottyan, cefreszagú masszává folyik szét, kitárja bíborvörösét, belsejében bogarak nyüzsögnek mámorosan, darazsak rúgnak be nedvének maradékán. Vagy csak az idő nem olyan: napfény és eső finom összjátéka nem kedvez a csodának. A testnek, amely már nem test, de mégis az, az első érintésére édességgé lesz, szájban szétolvadó nyárrá, akár az eszményi szerető.

*

*És annyi század telt el így:
szerelmünk puszta láz.
E lángban égünk, vértanúk,
szebben mint bárki más.
Mégis mikor Apolló int,
és hintajáról lelép,
és közénk hever, csak legyint:
a szépség mit sem ér **[1]** .*

... így dalolnak a görög szigetek, alkonyatkor. A Westminster-kórház valamelyik ágyáról fülelve, a monoton utcazaj duruzsolásán és télvégi ködön átszűrve, nyártól, kéktől és fénytől távol. De nem csupán távol, hanem megfosztva is. Vigasz vagy

védekezés? Vagy csak őneki, Apollónak semmi ez, ő legyinthet rá, aki maga a szépség és nem is tud más lenni, mint rettentő ragyogás?

*

Just when we are safest, there's a sunset-touch.

Ez nem Mr. Hopkins, ez a kortársa, Mr. Browning. Aki épp, szokása szerint maszkot öltve mórrikálja magát, ezúttal Blougram püspökként. (Habár Mr. Hopkins is papként szerepelt, csak ő komolyan gondolta. Többnyire.) Amikor már éppen biztonságban tudjuk magunkat, panaszolja Browning, egyszerre ott

...egy naplemente érintése.

Egy virágkehely szépsége, valaki más halála,

Euripidész karának zárósora.

Vagy egy fügefa illata. Amikor már épp elhisszük, hogy kellőképp távol vagyunk, kellőképpen és mindörökre.

*

Volt egy fa Pátmoszon, a kikötő feletti szirten. Lila héjú gyümölcsöt termelt, olyat, hogy amint az ember a szájába vette, már nem volt sehol. Egyikük sem. Se héj, se hús, minden átváltozott azzá a pillanattá, a találkozás és befogadás és átalakulás észrevétlen, örök pillanatává. Ő sem volt már sehol, aki a fügét bekapta, ínyére vette a végtelent, mert a fügefa szerelmében ő is átalakult azzá a pillanattá, és ők így együtt, ketten tűntek el, lettek semmivé, pontosabban mindenné abban a szent pillanatban. Sehol másutt ez nem következhet be, gondoltam akkor – vagy gondolom most –, csakis az Égei-tengeren, ott is talán egyes-egyedül Pátmoszon, a barlangnál, ahol

János apostol a Jelenéseket írta, éppen idelátszik; talán az akkor átszakadt világosság teszi ilyenné ezeket a függéket, hűvös mélység és tüzes magasság közt épp feleúton. És ennek hiánya okozza ezt a sajtást, itt belül, és a boldogságot, a budapesti járdán.

*

Kétség sem fér hozzá, hogy Mr. Hopkins komolyan gondolta, habár néhanap nyilván megingott, amikor a *mortal beauty* halandó ifjak képében tolakodott elé.

Azért is írta meg ezt a kettétépett verset, amely mégis egyben van, éppen ilyenek. Mint a kormányos, erejét megfeszítve igyekszik tartani az irányt, felcsapó hullámok közepette. Többnyire. Mert a hullámok szépek. És a szépség nem csalás. Akkor? *To what serves?* A hang immár menthetetlenül kettévált, és most kénytelen két szólamban énekelni, egymaga. A tengernek. Mert máskülönben mire jó a mulandó? Lapos válasz lenne, hogy: kísérteni. Vagy élettani biztatásban részesíteni egy faj egyedeit. A Reverendissime megigazítja a merev kollárét. Az íz, a nap, a hullámverés. Porlepte levelek, és a porszemcsék aranyfüstként keringőznek a fényben.

*See: it does this: keeps warm
Men's wits to the things that are.*

Ezt teszi hát: éberem tartja az embert, meglátni azt, ami van. Már csak azt kellene eldönteni, melyik *van* igazán: a víz kékje vagy az olvadó aszfalt szurok-éje.

Az íz: ugyanaz.

A szövegben szereplő idézetek:

Gerard Manley Hopkins: *To what serves Mortal Beauty?*

Demetrios Capetanakis: *The Isles of Greece*

Robert Browning: *Bishop Blougram's Apology*

1. Saját fordításaim ↑

Czilczer Olga

KÁVÉZÓBAN

2020-08-10 | VERS

Hogy kerül ide az a moly
kávétükrén egy mosoly
üledne köreibe
merülve kering a kanál
melyik az igazi medítál
a barna arcok egyike
vagy aki nézi
megnyúló vonásokkal idézi

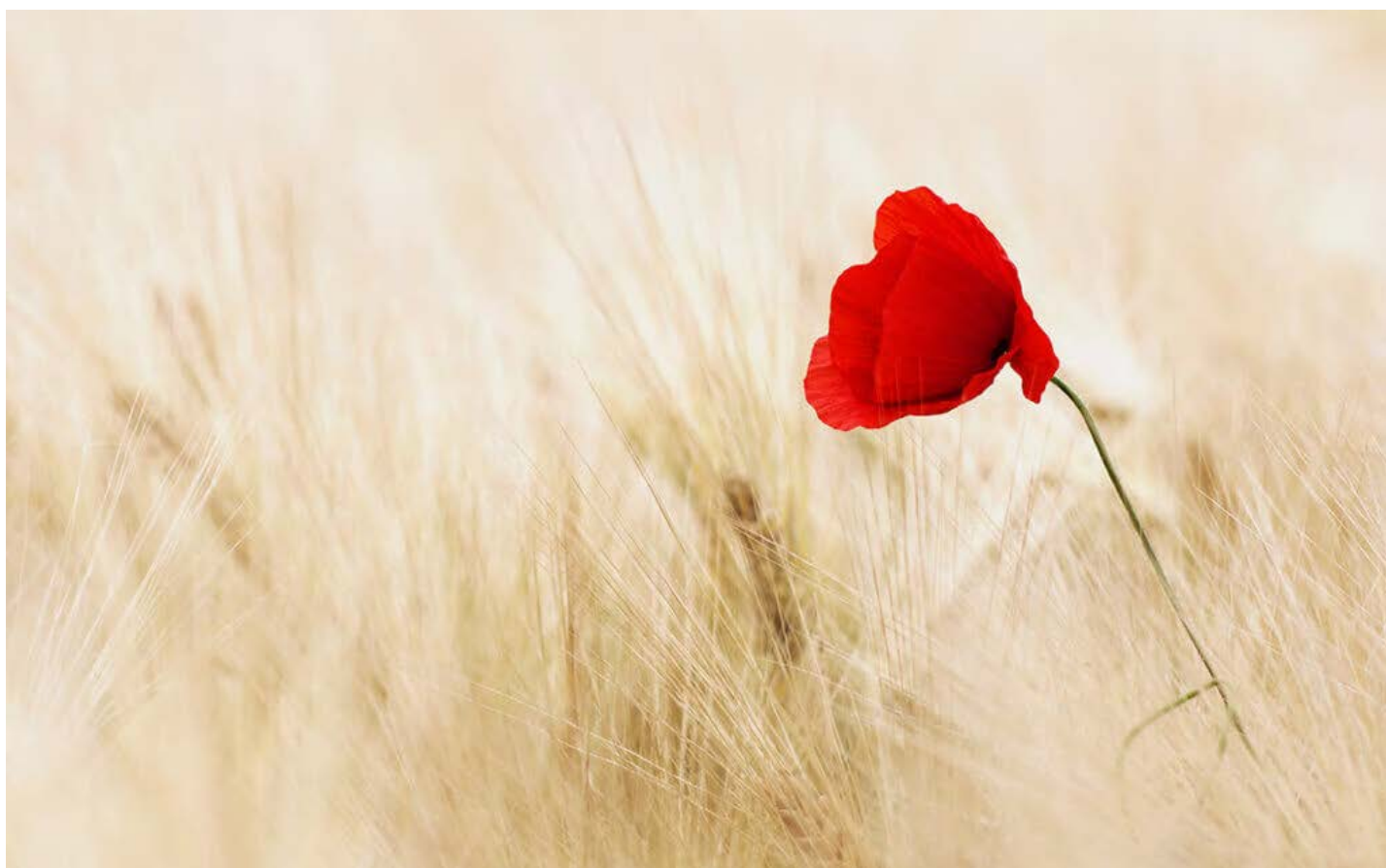
Ahány barázda beszédes
s a csészealj komoly
szélén maradék mokka cukor
keserűbe olvad az édes
pára száll és a tükör
foglya a moly

kép | pxhere.com

Czilczér Olga

ISMERŐS A VILLAMOSON

2020-08-22 | **VERS**

Fölszáll idebólint
a majdnem későn érkező
fölfestett táj az üvegen
az ősziestre forduló idő

Akik átvergődtünk
a tömegben csirák
lesz-e jövőnk volt-e múltunk
a tolongásban folytatódunk

Rögéből regébe szökken
a nyár
ideint még egyszer
ki ez az ember
kezem kapaszkodót talál

búzatáblában kibomlik
gólyabálban táncba dermed
szál pipacs
hajlott hát piknikus termet
pirossal kockás nyakán a sál

kép | pxhere.com

Rashwan Mohamed

A MASZK

2020-08-19 | NOVELLA

Tudja, uram, nevetséges, hogy itt ülünk szájkendővel a pofánkon ebben az istenverte kocsmában, és lehúzzuk ezt a fránya kendőt, ha iszogatni akarunk. Megalázó és komikus. Állandóan hordani kell ezt az izét. Egyébként ez nem maszk, nem értem, miért hívják így, hiszen ez szájkendő, tisztelt uram. Megjegyezte? Ez szájkendő!! Ha jól tudom, a maszk az egész arcot takarja. Nem akarok kötekedni vagy nyelvórát tartani,

de a maszk szó az arab maskarából jött a latinon át. Bizonyára sejti, mit jelent: álarc, ami elrejt vagy elfedi az igazit. De olykor-olykor a cél kacifántosabb és mélyebb ennél, vagyis az illető ezzel az új arccal akar mutatkozni, ezzel az új személyiséggel.

Miért rázza a fejét? Nem tetszik, amit mondok? Zagyvaságnak tartja? Ha jól látom, maga részeg. Akkor hogyan tudja megkülönböztetni az igazi állításokat a hamisaktól? Na, mindegy. Hallgasson végig, mindjárt befejezem, utána mondhatja, amit akar. Bizonyára sejti, hogy 2020-ban a leggyakoribb szó a médiában a maszk. Vagyis ha van mérés, hogy melyik szó az, amely elviszi a pálmát ebben az évben és a következőkben, akkor biztosan ez a szó az. De ha eltekintünk ettől a nyelv-zsonglőrködéstől, és kicsit a dolgok háta mögé nézünk, akkor az ember megdöbben. Tudja, mennyit gyártottak ebben az évben ebből a szájkendőből? Kapaszkodjon meg: kilencszázötven milliárd darabot! És még nincs vége az évnek. Vagyis ezen a földön minden embernek, beleértve a csecsemőket is, százhusz maszk jut.

bla-bla-bla-bla

Biztos vagyok benne, uram, hogy ezt a mizériát előre megtervezték, és nagy hasznot hoz valakiknek a kisemberek rovására. Mit mond? Összeesküvés-elmélet? Milyen összeesküvés-elmélet? Hiszen a szeme előtt zajlik

az egész, maga bitang. A gyerek is észreveszi, hogy lépésről lépésre rábeszélnek az emberekre, milyen nagy baj van, mennyi a fertőzöttek száma és mennyi a haláleset, bla-bla-bla-bla. Ha jól megnézi, uram, a legtöbb halott idős, krónikus beteg, és halálát az eredeti betegsége okozta, mégis a vírus számlájára írják. Az Egészségügyi Világszervezet szerint a járványban eddig félmillió ember halt meg, és ez a szám megegyezik a közönséges influenza vagy a malária áldozatainak éves számával. Tudja, mit jelent ez? Az egész cirkusz érthetetlen és mondva csinált. Miért nem lett ekkora felhajtás a malária vagy a közönséges influenza miatt, ha ugyanannyi veszteséggel jár évente?

Nem érti?! Mi az, hogy nem érti? A dolgot megtervezték, uram, és felnagyították. Kinek az érdeke? Sok-sok csoport érdeke. De visszatérek a tárgyra. Nem akarom ragozni a dolgot, de nem vette észre a párhuzamot? Régen rejtőzésre használtuk a maszkot, és most ezek a zsványok ugyanerre a célra használják: elrejtik és misztifikálják a szándékukat, végül átverik a jónépet. És sikerült nekik! De mennyire! Ez nem érdekes, tisztelt uram? Nem érdekes?

Látom, kezd bóbiskolni. Álljon fel, megtámasztom magát, és gyerünk haza. Csak előbb odamegyek a pulthoz, és fizetek. Ne emelje így a szemöldökét! Mindjárt hanyatt esik a meglepetéstől, hogy életemben először én fizetek. Mindig maga állta a ceppet, de most én fizetek. Képzelve, van pénzem. Honnan? Később elmesélem. Jó, jó, ne hangoskodjon, maga ostoba, ne csináljon botrányt, menjünk innen, de gyorsan.

Jézusom! Mindjárt elránt magával, és mindketten a földre kerülünk. Tartson ki! Ott egy korhadt pad az út szélén, üljünk le, úgyis meleg van, és későre jár az idő. Sem autók, sem buszok. Ne hangoskodjon már. Megőrült? Jó, jó, értem a kérdést. Mindjárt

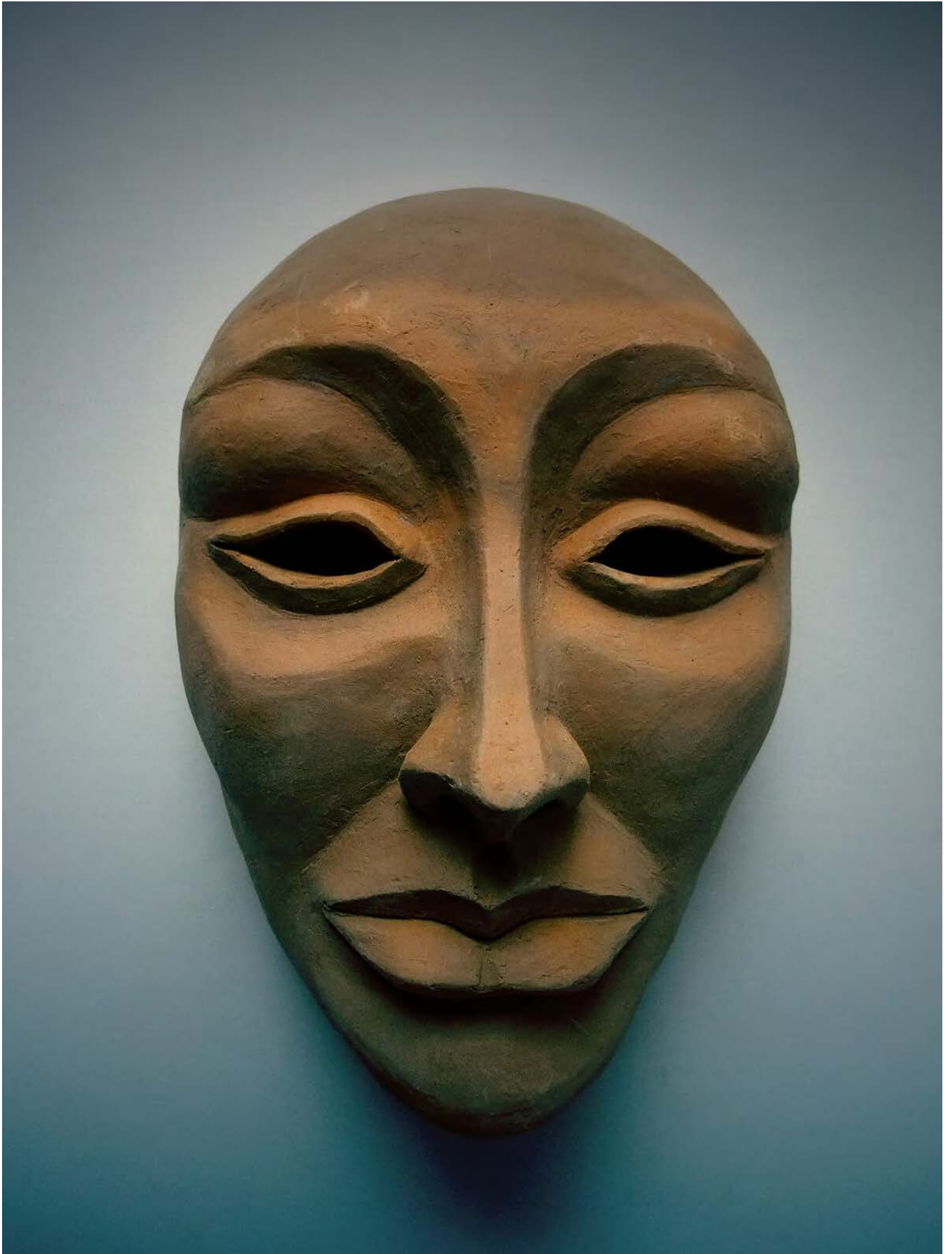
mondom. Na, hajoljon rám. Nemcsak pénzem van, hanem sok-sok pénzem. Mennyi? Húszmillió. Igen, pontosan húszmillió. Megszámoltam. Honnan? Jó, megmondom. Bízhatok magában? Miért ne bízhatnék? Évekig élősködtem magán, és ezt derekasan elviselte. Hálából megmondom magának. Sőt, visszaadom a kölcsön többszörösét.

türelmetlen hülye

Nem, nem a család küldött pénzt. Egyébként ez jó ötlet, köszönöm. Ezt mondom a rendőröknek, ha gyanúba keveredem. Mindjárt elmondok mindent, maga türelmetlen hülye. Visszatérek a maszkra.

Hónapokon keresztül, ha csavarogtam az utcákon, ha betértem a boltokba, ha felszálltam a buszra, mindenki maszkot hordott. A jónép, a birka nép, engedelmeskedik, mint a csorda. Egyszer felszálltam a buszra, és velem szemben állt egy férfi, aki szájkendőt hordott, szemüveget, és a kopasz fején sapkát. Szinte semmi sem látszott az arcából. A sapkát lehúzta a füléig, a szemüveg takarta a szemét, a szájkendő a száját és az orrát. Meglepetésemre a férfi odajött hozzám, és köszönt. Anyám, ez Jenő! Egyáltalán nem ismertem fel. Innen jött az ötlet.

Tudja, hogy nincs pénzem. Ha nem maga fizet a kocsmában, minden este ital nélkül maradok, és ezt nem bírnám. Az ismerőssel való találkozás adta az ötletet. Tudja, a város másik felében van egy takarékszövetkezet. Régen többször voltam ott, amikor otthonról pénzt utaltak. Megfigyeltem, hogy teljesen elhagyott környéken van. Kevés ember él arrafelé, kevesen járkálnak az utcán, kicsi a forgalom – minden, minden kevés. Délben szinte senki nincs a bankban, és csak három alkalmazott dolgozik. Vagyis villámgyorsan ki lehet rabolni és elmenekülni. Csakhogy ott vannak a kamerák. Ha sikerül is a rablás, pár órán belül biztosan elfogják a tettest, hiszen azonnal felismerik az arcát. De most, tisztelt uram, kötelező a szájkendő, és ha hozzáteszek, mint Jenő, egy szemüveget és sapkát, szinte semmi nem látszik az arcomból. Maszk lesz rajtam, igazi maszk, ami felismerhetetlenné teszi a tettest.

A múlt héten tüstént nekiláttam az ötlet kivitelezésének. Órákig álltam a tükör előtt, próbálgatva a sapkát, a szemüveget és a szájkendőt. Meggyőződtem róla, hogy soha nem ismernének fel. Ráadásul sántán bicegek majd. Nyomozó legyen a talpán, aki felismeri az igazi tetteket. A nemes úr, aki külföldről jött, és élvezi a magyar nép nem túl barátságos vendégszeretetét, nem lehet bankrabló, hiszen úri ember, régi nemesi dinasztiából származik, és nem rabol, ha nyomorog is. Fenét! Nálunk a nemesek régóta rabolják a népet, de másképp. Apám, a nagy úr is.

habozás nélkül leterítem

Érkezésemkor a környék pontosan olyan volt, amilyennek gondoltam. Egy lélek sem járt az utcán, vagyis ideális idő a cselekvésre. Pont délben bementem a

takarékszövetkezetbe. Sapka a fejemen, kendő a számon, hiszen, mint tudja, ez kötelező. Ahogy sejtettem, nem volt senki rajtam és a három alkalmazotton kívül. Leültem szépen, nyugodtan az ügyintéző hölgy elé, és kivettem a zsebemből a gázpisztolyt. Tudom, tudom, mit fog kérdezni: honnan szereztem a gázpisztolyt, amikor nincs pénzem? Ez más lapra tartozik, később elmondom. A lényeg: rámosolyogtam a hölgyre, pedig a szájkendőtől nem lehet látni, ha valaki viczorog vagy mosolyog. Én is csak megszokásból mosolyogtam rá. Állítólag igéző a mosolyom. De elfelejtettem, hogy sem az arcom, sem a szemem, sem a szám nem látszik. A nő megdermedt, miközben lövéssel fenyegetve követeltem tőle a kasszában lévő pénzt. A másik két alkalmazottat is figyelmeztettem, hogy ha gyanús mozdulatot tesznek, habozás nélkül leterítem őket. Mi tagadás, tisztelt uram, mindhárman engedelmeskedtek, mint a kezes bárányok. Nem tudták a szerencsétlenek, hogy gázpisztolyt fogok rájuk, ráadásul nincs megtöltve. Honnan tudták volna!

A nő kiürítette a kasszafiókot a magammal vitt kis sporttáskába. Ahogy számítottam, két percen belül vége volt az akciónak, és máris sántikáltam kifelé. Ha hiszi, ha nem, gyalog vágtam át az úton, és mentem tovább anélkül, hogy bárki utánam jött volna. Időről időre hátra néztem, még mindig csodálkozva, hogy senki sem üldöz. Mi ez? Nincs őr a bankban? Nincs riasztó? Nem értesítik a rendőrséget? Negyedórán át gyalogoltam, figyelve, hogy kacskaringós utakon járjak. Az első bokornál leguggoltam, levettem a sapkámat, a szemüveget és a szájkendőt, kicseréltem az ingemet, majd

tovább mentem az első buszmegálló felé. Jobb lett volna, ha beugrok egy taxiba, de nem találtam a környéken egyet sem. Eszembe jutott, hogy megállítok egy arra járó autót, és a pisztollyal megfenyegetem a sofőrt. De túl kockázatosnak találtam. Új nyomot adnék a rendőröknek és a sofőr megjegyezné az arcomat. Inkább futottam tovább.

A lényeg, tisztelt uram, itt ülök maga mellett, és mesélem a hihetetlen történetet. Ergo, sikerült a lehetetlen. Én, aki három nappal ezelőtt alamizsnaként kéregettem magától, hogy fizesse a boromat, most kölcsön adok magának, amennyit akar. Százezer, kétszázezer, egymillió. Csak annyit kérek, hogy ne költekezzen túl sokat, mert felkeltené a gyanút. Na, látja! A jó maszk hasznot hoz, nemcsak azoknak, akik az egész koronavírus-mizériát csinálták, hanem a nyomorultaknak is, mint maga és én.

Most mit csinál? Mi? Mit mond? Na, nem! Holnap maga is bemegy egy bankba és kirabolja maszkkal, szemüveggel és sapkával? Maga vén kecske! Csúfosan megbukik! Azóta biztosan megerősítették az ellenőrzést. Lelövik, mint a kutyát. Üljön már a

fenekén, és hallgasson rám. Nem elég magának, amit adok? Na jó, nem kell visszafizetnie. Nem kölcsön, hanem adomány, hálából, hogy éveken keresztül vendégelt. Hallgasson rám! Jó, odaadom a pénz felét, de ne csináljon örültséget! Már bánom, hogy elmeséltem. Értse meg! Nem olyan könnyű ez. Ehhez acélidegek kellene. És maga rozoga. Remeg a keze és a lába. Biztosan lelövik. Hogy miért izgat ennyire a maga sorsa? Ha nem tudná, maga az egyetlen barátom ezen a világon. Se kutyám, se macskám. Nem szeretném elveszíteni az egyetlen ivótársam. Hova megy, maga vén trotty? Álljon meg, az Isten szerelmére! Miért mondtam el magának? Én is hülye vagyok. Várjon! Jövök magával, várjon! Maga tényleg hülye. Menjen, csak menjen, mit bánom én! Remélem, ha élve elfogják, nem köp be. Isten vele, tisztelt uram, Isten vele!

kép | pxhere.com

Kállay Kotász Zoltán

A VEZETÉK

2020-08-02 | **VERS**

A kisszobából hívtam a nagyszobát, kicsöngött,
nagyi felvette: „Szervusz, én vagyok! Szervusz!”
Talán már ekkor úgy gondoltam, hogy a szervuszon
kívül lehetne más is, és a telefon
talán azért telefon, mert ha valaki tele fontos
mondandóval: azon.

Tehát a szervusz
nem elég, de aztán a Tusnádiba költöttünk,
már nem működött, legalábbis Ópapa
azt mondta: „megcsináltatom”.

Egyik nap elmeséltem a szomszéd gyerekeknek, hogy van, kiépítettük a vezetékét...

„Szervusz, szervusz!”, hallatszott a falon át, és Jankóék nem barátkoztak velünk többet, bár nővérem szerint azért, mert elvált szülők gyerekei lettünk.

Dobozostul a szekrény tetejére került, aztán – huszonöt év múlva, költözéskor – szemétdombra.

Ma éjjel álmomban megjelent Ópapa, „megcsináltattam!”, szólt, kinyitotta a dobozt, belemarkolt, a vezeték-köteget egyetlen mozdulattal levegőbe hajítva. „Kiépítve.”
Izgatottan tárcsázok, „Szervusz!”
És felébredtem.

Szervusz...? A vezeték...

Megszakadt.

kép | adobe.com

Csongor Andrea

KRIMIVERS AGATHANAK

2020-08-11 | VERS

Reggel fél hétkor a teraszra vezető üvegajtó
belülről volt bezárva.

A késő esti zápor utáni sárban egy pár
negyvenhármás *férficipő lenyomata* látszik
a földszinti hálószoba ablaka alatti friss ágyásban.

A falióra mutatója
a *tizenegy* és *tizenkettő* között megállt,

az idő mérésére a továbbiakban vélhetőleg nem igényeltetett más alkalmas eszköz.

A leejtett *kávészsésze cserepek*

a női szervezet magas adrenalin tartalma miatti kézremegés következményei,

az edényszárítón csöpögő további aranyzegélyes porcelán asztalnemű

hevenyészett tisztasági foka

arra utal, hogy a szemlélődő szakasz akut módon váltott át cselekvőbe.

Mindez *kimeríti* az elkövetés tényét, továbbá súlyosbító körülmény, hogy

minden nyom ez ideig

észrevétlen maradt.

kép | pxhere.com

Taizs Gergő

TÁVOLODÓBAN A KÖZÉPPONTTÓL

2020-08-14 | VERS

a vasárnap délelőtti homályban
kirostált iratok kötegnyi tele-
jegyzetelt boríték bizonylatok
az asztalfiók kitépett tartalma
hever a padlón minden felbukik
mint másnap mikor fejfájósan

megláttam a falfirkát
a körúttól nem messze egy
kipufogógáztól megfeketedett
pesti bérház oldalán kiskapitális
törtfehér félkövér bradley
hand betűtípussal hogy
nem fontos

most újságkivágásokat olvasok
bennük borzasztó állandóságok mint
a száznyolcvan éve működő elem
mélytengerek rejtelmes világa
napkitörések energiarészecskéi
letapadt szemhéj alatt a gyulladás
miért gömb alakú a buborék

aztán fotóalbum
helyek ahol már nem vagyunk
ahogyan már nem leszünk
onnan távolodunk rakparton
kirakat tükréből villanyoszlop-
tól villanyoszlopig parkon
át dombokon sárga villamoshoz
az utca túloldalára amíg
már sehol sem vagyunk

mert

tényleg

nem fontos

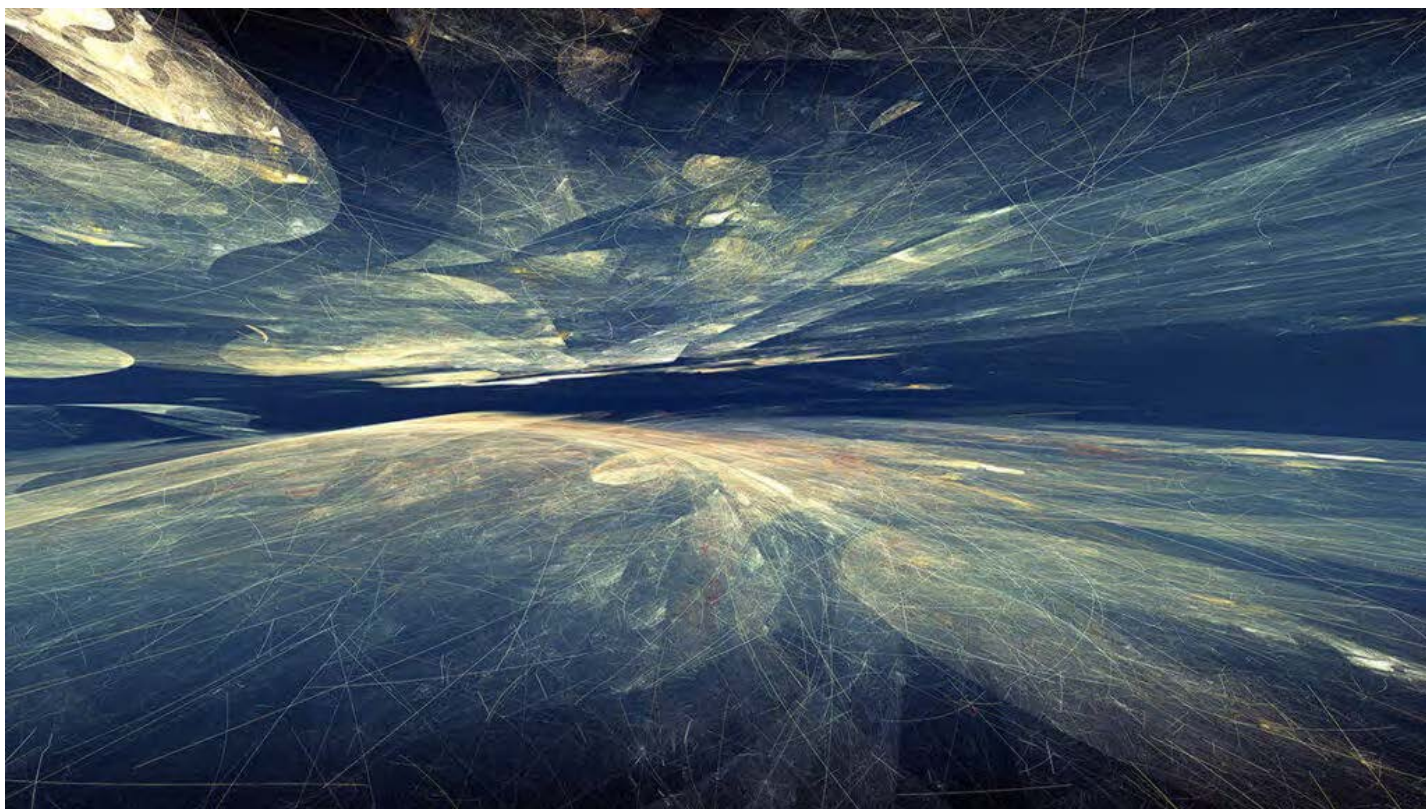
miért gömb alakú bármi

kép | adobe.com

Taizs Gergő

LÉNYEGÉBEN SÚLYTALAN

2020-08-25 | VERS

azelőtt,
hogy fejünkre omlott a mennyezet,
olyannak hittelek, mint Atlasz a festményen,
amit egy amerikai galéria kínálatában láttam:
az óriás úgy kapaszkodik a bolygóba,
mintha a gravitáció ellentétes erővel hatna rá,
de ragaszkodása legyőzi a taszítást.

feltételeztem, ha rád nehezedne
a mindenség, gond nélkül elbírnád,
de kevesebb is elég volt a megroppanáshoz,
például a mágneses erővonalak sűrűsödése,
akár a plafont befutó hajszalerek,
s te mindig jó érzékkel hagytad el a szobát.

azután kértelek,
segíts félreérteni
a várakozást,
az első busz meghitt motorzúgását,
a csomagokat, a cipő orrán a fókuszt,
tenyeredben a leszakadt mennyezetdarabot.

ez nem törésvonal,
talán csak bolygóközi talány,
vállamon az égbolt:
a titán súlylökése,
ahogy görcsösen ragaszkodik az elengedéshez.

(most egymástól elfelé zuhanunk,
repülés híján az emlékezés marad,
hogy a szabadon eső test lényegében súlytalan)

kép | adobe.com

Nagy Géza

A SÁNTA KOVÁCS MEG AZ ÖRDÖG – 3. RÉSZ

NEMI SZEREPEK A MÍTOSZOKBAN

2020-08-07 | A SÁNTA KOVÁCS MEG AZ ÖRDÖG, ESSZÉ

Ha a testi fogyatékosággal kapcsolatos társadalmi képzetek alakulását vizsgáljuk, megkerülhetetlen Héphaisztosz/Vulcanus, a görög-római mítoszok sánta kovácsistenének alakja. Héphaisztosz története elsősorban nem a fogyatékoságról

szól, nem is általánosítható, nem emelhető át más fogyatékosági csoportokra, a történet egyes rétegei mégis a mai napig hatnak a fogyatékos emberek társadalmi megítélésére. A fogyatékos emberekkel kapcsolatos elképzelések nem önállóan jelennek meg, mögöttes tartalmaikban a férfiak és a nők társadalmi szerepeinek változása vagy a társadalmi struktúrák átalakulása áll. Ráadásul a kapcsolódó mitológiai alakok – Prométheusz, Aphrodité vagy Héra –, és nem is Héphasztosz a főszereplő, nem az ő helyzetének változása adja az új értelmezés lehetőségét vagy igényét. A történet mögött ugyanis mindvégig a legősibb és legalapvetőbb mítosz rejtőzik: a világ teremtése.

A Héphasztosz-történet alakulásához először a mitológiák ókori és kora középkori változását kell megértenünk. Az ókori vallások világában gyakori, hogy a hódítók átveszik és átalakítják a legyőzött népek isteneit, vagy átrendezik az istenek világát, hogy jobban kifejezze saját dinasztiajuk eredetét és alkalmaságát a vezetésre. Az ókori történelemben számos isten vagy isteni lény esik áldozatul ennek a folyamatnak. A vallástörténet az egyiptomi birodalomban ezt szinkretizmusnak nevezi, később görög, római, illetve keresztény interpretációként említik.

közös kulturális kincs

A sántaság és a kovács mesterség összekapcsolása nem csak az európai kultúrában elterjedt. Nagy Sándor hódításai, a hellenisztikus görög kor és a Római Birodalom területén élő

népek közös mítoszkincse némileg magyarázhatja, hogy a történet népmesék és mondák formájában ismert Észak-Afrikában és a Közel-Keleten, és megjelent a germán és kelta mítoszokban is. De a történet felbukkant a sztyeppe kultúrákban és Szibériában is, ami inkább azt mutatja, hogy bizonyos elemei és forrásai már a görög-római kor előtt is megjelentek, és eredete inkább az ókori sumér, akkád birodalmak korára tehető. Így az ott élő népek és a velük harcoló vagy kereskedő törzsek közös kulturális kincse. A kínai, japán vagy indiai mondavilágban és mítoszokban nincsen hasonló szereplő, hiányzik a kovács mesterség istene is. Ez a mitológiák eltérő szerkezetéből és történeti fejlődéséből következik – sokkal bonyolultabb társadalmi rendszert modelleznek, specifikusabb istenekkel, démonokkal és sárkányokkal –, meg abból, hogy a brahmanizmus, buddhizmus vagy a konfuciusi vallás és

világmagyarázat nem talált olyan erős és sokoldalúan kiaknázható szimbólumot a sánta kovács alakjában, mint a kereszténység. Elképzelhető, hogy ha voltak is efféle mitológiai alakok, idővel kikoptak a mesékből. Erre utal, hogy kisebb történetekben fellelhető ugyan a sánta kovácsra emlékeztető szereplő a kínai vagy indiai mesékben is, de eredetéről nem tudunk biztosat. Éppúgy lehetnek későbbi európai mesék átvételei, mint ősi történetek kései változatai, amelyek már nem hordozzák az eredeti történetek tanító szándékát és átörökítendő tudását.

Mindenesetre a sánta kovács az európai mítoszok és népmesék egyik legtöbb változáson átesett figurája, így érdemes az átalakulást és a benne megjelenő jelentéstartalmakat részletesebben megvizsgálni.

A kovácsisten kultuszának születése

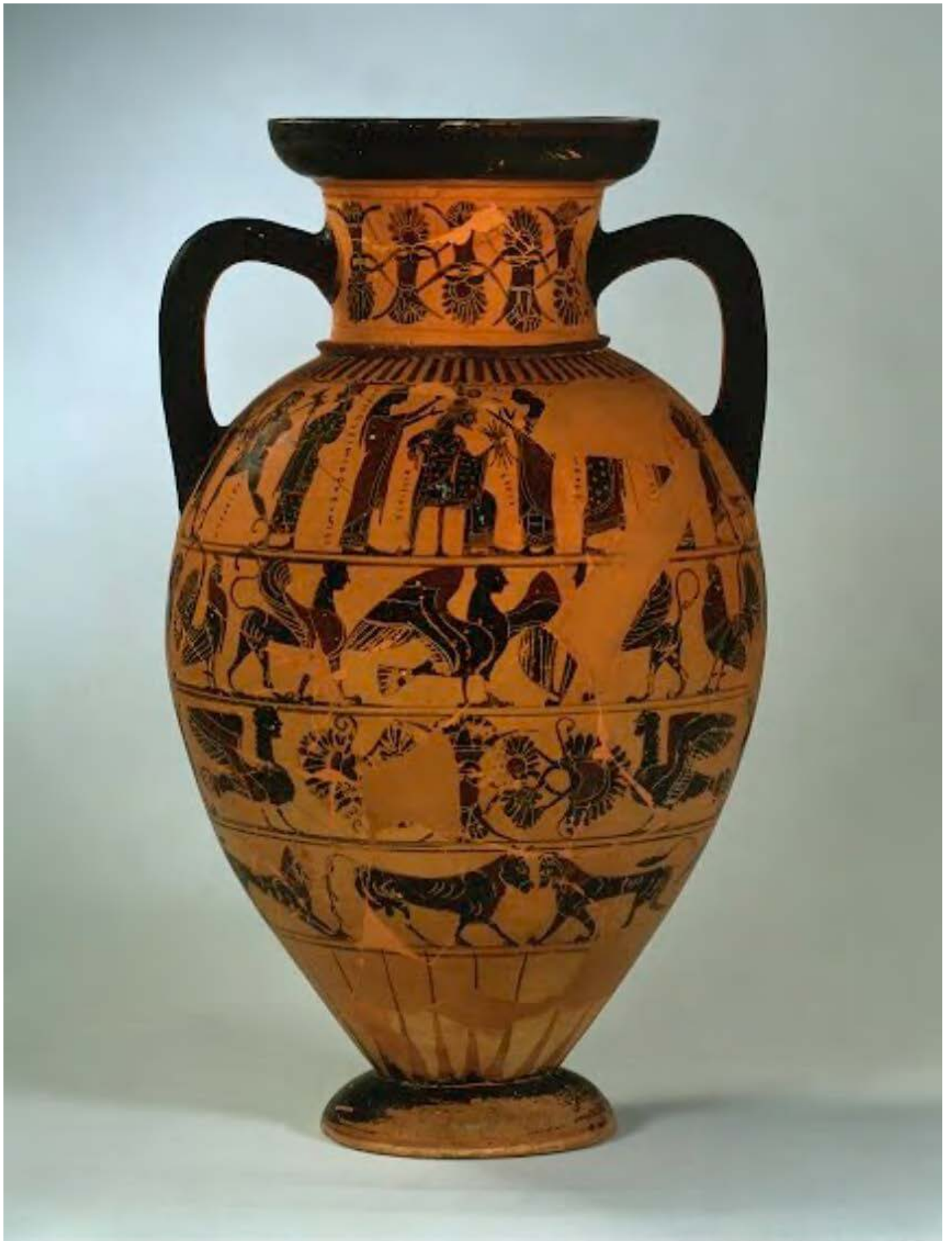
A korai kultúrák kovácsistenei nem sánták vagy nincs erről említés, vagyis maga a sántaság és magyarázatai is társadalmi átalakulást jeleznek. A kovács mesterség körüli kultuszok egyértelműen összefüggnek a fémek megmunkálásának kiemelt szerepével a bronz- és vaskori kultúrákban. Az a csoport, amelyik képes a fémeket megmunkálni és földművelésre, ékszer- vagy fegyvergyártásra használni, kiemelkedik és leigazza a többi törzset. Ott építenek birodalmakat, ahol meg tudják munkálni a fémeket. Így a birodalmak és velük együtt a kultuszok születésében a kovácsoknak jelentős a szerepük.

Ptah

Az egyiptomi Óbirodalom vallásában, a memphisi teológiában találjuk az egyik első kovácsisten, Ptah kultuszát. Ptah a teremtő isten, aki képes gondolattal és szóval teremteni. Ő teremti a többi istent, ő az egyik legősibb és legtiszteletreméltóbb isten. Alakjának változása szemléletesen mutatja a társadalmi átalakulást, ahogy az uralkodói dinasztiák és a papság megerősödésével már nem a fegyver gyártása, hanem birtoklása a hatalom és az isteni erő forrása. Ezzel egyidejűleg a korai teremtő istenek elvesztik szerepüket, illetve átadják az új, sok szempontból erősebb vagy fenségesebb isteneknek. Ptah a zsidó-keresztény hit teremtésmítoszáinak előképe. A napkultusz erősödésével és a fáraók isteni eredetét hirdető tanok következtében az egyiptomi hiedelmekben Ré, majd Amon-Ré válik a legfontosabb istenné, és Ptah alakja is átalakul. Ré átvesz szerepeket Ptahtól, de mint teremtő isten már nem a kovács mesterség istene. Ptah alakja és kultusza kiegészül és részben összeolvad Szokarisznak, a memphisi nekropolisz oltalmazójának és Ozirisznek, a túlvilág és a halottak istenének alakjával is. A kézművesek és művészetek isteneként is tisztelték, főpapja a „nagy, a kézművesek vezetője” címet viselte. Az ókori görögök ezért azonosították Héphaisztosz alakjával. Mivel a görög és később a római hiedelmekben az alvilág bejáratai leginkább barlangok vagy tűzhányók, Héphaisztosz/Vulcanus mítoszában a kovács mesterség és a tűzhányók összekapcsolása nem csupán arra utal, hogy a kovácsok tűzzel dolgoznak – megjelenik benne a Szokarisszal és Ozirisszal azonosított Ptah, a túlvilág és a holtak birodalmának őrzője is.

Héphaisztosz

A sokszor emlegetett Oscar Wilde mondás szerint a világon minden a szexről szól, kivéve a szexet, mert az a hatalomról. Héphaisztosz történetében ez a mondás sokszorosán igazolódik. A különböző formában fennmaradt mítosz közös elemei ugyanis a teremtés képességéről, az alkalmasságról és az alkalmatlanságról szólnak. A görög mitológiában a történet azzal kezdődik, hogy Zeusz elhatározza: teremt egy istent, és a fejéből teljes páncélzatban kipattan Pallasz Athéné. A háttérben felsejlik Ptah alakja, aki a gondolat erejével teremti a többi istent és el is helyezi őket a világban a nekik szánt környezetben. Pallasz Athéné teljes fegyverzetben pattan ki Zeusz fejéből, vagyis a főisten alakjában megjelenik az ősi kovácsistenek képessége, a fegyverkészítés. Héra féltékenységből, irigységből, bosszúból elhatározza, hogy ő is teremt egy istent, de a megszülető Héphaisztosz torz lesz, és Héra szégyenében ledobja az Olümposzról. Más változatokban a sántaság annak következménye, hogy Héphaisztoszt lehajítják az istenek hegyéről. Zeusz sikeresen teremt istent, míg Héra törekvése kudarcot vall – mert a görög társadalomban a nők alávetett szerepet kapnak és a férfiak dominánsok. A szülés, az új élet létrehozása női képesség, így a legtöbb korai vallásban női termékenységistenek vannak, illetve duális istenpárok, ahol női és férfi isten is, felel a teremtésért. A görög városállamokban azonban erősen férfi központú világ alakult ki, aminek számos jele megtalálható a vallási mitológiai elképzelésekben és a klasszikus görög filozófiában is. A nőket többnyire megfosztják a politikai és a közéleti részvételtől, kialakul a kettős világ, amiben a nők terepe a háztartás, az *oikosz*, míg a férfiaké a *polisz*, vagyis a közügyek intézése. Egyre elterjedtebb, hogy a nők anyagi értelemben sem egyenjogúak a férfiakkal, megkezdődik a nők tárgyiasítása, lealacsonyítása a magánélet színterein is. A nő az apja, majd a férje tulajdona, és míg a férfi szexualitás sokszínű, támogatott és elfogadott, a görög világban a nők szexuálisan elnyomottak, a női szexualitás tabu. Bíró Judit és Csepeli György *A nemek alkonya* című írásukban (Mozgó Világ, 2018) számos mitológiai és irodalmi példát hoznak erre a folyamatra.

Ebben az olvasatban Héphaisztosz fogyatékosága új értelmet kap, összekapcsolódik a szégyennel és a bűnnel. A férfiak uralta világ igazolása, Zeusz teremtképességének és hatalmának kézzelfogható bizonyítéka lesz. Talán pontosabb, ha úgy fogalmazzunk: Héra és vele a női nem alávetettségének, bűnösségének és büntetésének szimbólumává válik. Héra a történet szerint dühös, sértett, irigy és féltékeny. Ő a házasság istennője, az apja isten, ő a Főisten felesége és testvére, tehát a hierarchia szerint Zeusz társa és ráadásul mint nő sokkalta inkább képes akár önállóan is új életet létrehozni. Zeusz számos alkalommal megcsalja emberekkel és istenekkel, csapodársága példa és igazolás, hogy a férfiak számára ez megengedhető. Héra haragja és bosszúja Zeusz szeretőit és gyermekeit sújtja. Héphaisztosz történetében Héra nagyravágyásában olyasmit akar, amit nő nem érhet el: nem lehet férfitől független, önálló teremtkő, ezért kell elbuknia. Az alkalmatlanság jelölt és jelölő összeolvadásában válik teljessé. Héphaisztosz sántasága vagy torzsága Héra bukásának és szégyenének megtestesülése.

evolúciós parancs

Ezt az értelmezést erősíti Héraklész sorsának összevetése Héphaisztoszéval. Héraklész Zeusz gyermeke, anyja halandó nő, akit Héra egész életében üldöz. A hős végül feljuthat az Olümposzra, míg Héra gyermekét ledobják az istenek lakhelyéről. Ezek a történetek sokat mondanak a házasságon kívül születettek jogairól és megítélésükről. A férfi házasságon kívül született gyermekei lehettek jogos örökösök, de a nő házasságon kívül vagy nem a férjétől született gyermeke nem. Héphaisztosz története jelképezi az alkalmatlanságot az öröklésre, a jogok megszerzésére. Mint a legtöbb mitológikus magyarázatban, itt is megjelenik a gyakorlati társadalmi tapasztalat, hogy a fogyatékos gyermek születése sok esetben a család felbomlásával jár. A fogyatékos gyermek elfogadása a férfiak számára nehezebben feldolgozható, hiszen valamilyen módon saját alkalmatlanságukat is bizonyítja: nem egészséges gyermeket nemzettek. A hímek számára a legalapvetőbb evolúciós parancs a genetikai állomány továbbörökítése, egészséges utódok nemzése, így a mai napig tartó gyakorlat a fogyatékos gyermek megtagadása, a család elhagyásával vagy a gyermek kiközösítésével.

A görög társadalomban és sok más ókori kultúrában létező gyakorlat volt, hogy megszabadultak a fogyatékos vagy haszontalan gyerektől. Nem csupán a spártai Taigetosz története árulkodik erről – ahol a katonai társadalom számára értéktelen gyermekeket a régészeti és tudományos eredmények alapján nem rituálisan meggyilkolták, hanem kitették, hogy a rabszolgakereskedők vagy a közelben lakók (helóták) elvigyék őket. Itt is tetten érhető a nemi diszkrimináció. Bevett gyakorlat volt nemcsak a fogyatékos, de a felesleges lánygyerekek „kitevése”, és nem csak Spártában. Sőt, Spártával ellentétben, ahol a közösség, illetve a vének tanácsa döntött, más városállamokban egyedül a családfőt illette a döntés joga, így gyakran anyagi okból szabadultak meg így a gyerektől. Ahogy Poszeidipposz írta: „Mindenkivel egy fiút, még ha szegény is, de kitesz egy lányt, még ha gazdag is”. Héphaisztosz letaszítása az Olimposzról az idők során összemosódik a Taigetosz-történettel, nehezen kibogozható, melyik hatott melyikre. A spártai történet mitologikus igazolást nyer az isteni cselekedet ismétlésével, vagy a spártaiak magasztalása kapcsán kerestek isteni előképet a cselekedethez.

A görög mitológiában általánosnak tekintett eredettörténettől eltérően Homérosz szerint Héphaisztosz Héra és Zeusz közös gyermeke. A fogyatékossgal kapcsolatos értelmezésekben ez teljesen más keretet ad, hiszen a közeli rokonok közötti házasság az egyik legősibb és legerősebb szexuális tabu. A közeli rokonok házasságából születő gyermekek esetében a fogyatékossgal valószínűsége nagyobb, és ezt már az ókorban is tudták. Ennek ellenére a dinasztikus gondolkodás lenyomataként, valamint a tabu nyomtatékosítása miatt számos mitológiában találunk példát a testvérek közötti, az apa-lánya, illetve a fiú-anya kapcsolatra, mint az Oidipusz-történetben. A mitologikus világmagyarázat logikája miatt Oidipusz (akinek már a neve is arra utal, hogy elkötötték a lábát) eleve sánta, vagyis a fogyatékossgal és a családon belüli szexuális kapcsolat itt is összekötődik.

Héphaisztosz és Aphrodité / Vulcanus és Vénusz

Hogyan lehet egy sánta férfi felesége a szerelem istennője, a legszebb és legkívánatosabb nő? A monda szerint Zeusz azért ígéri a kovácsistennek a legszebb nőt, mert fél, hogy a nő szépsége túl sok háborút okozna az istenek között. A nő sorsa felett az apja rendelkezik. Mélyebb mitologikus összefüggésre bukkanunk, ha Aphrodité eredetmítoszáat vizsgáljuk. Az Ég és a Föld nászakor Kronosz lemetszi apja, Uranosz nemiszervét, ami a tengerbe hullik. Ebből születik a szerelem istennője. A két lehulló istent tehát mitikus logika köti össze, ami mindkettőjüket a nemiséghez és a teremtőképességhez kapcsolja.

Aphrodité gyakran megcsalja Héphaisztoszt. Bár alakja a női csábítás jelképe, ami a férfiak uralta világra nézve a legnagyobb veszély, érdekes módon ezekben a történetekben az istennő többször férfiként jelenik meg. Vagyis itt is igazolódik a szexuális kalandok és a megcsalás férfi-kiváltsága, miközben a női megcsalás lehetősége is felmerül.

A számtalan mitikus magyarázat mögött itt is a bronzkori társadalmak berendezkedése, gyakorlata húzódik meg. Az állandóan egymással harcoló, egymást leigázó törzsekben a kiemelkedés lehetősége a fém megmunkálása, a fegyverek, mezőgazdasági eszközök és ékszerek készítése. A kovácsmesterség kiemelt

társadalmi státuszú a földművesekhez, sőt bizonyos esetben a harcokban résztvevő egyszerű katonákhoz képest is. A megbecsült kovács jó eséllyel választhat magának feleséget. A portyázó férfiakkal ellentétben a kovács otthon marad, vagyis nagyobb esélye van a helyben élő nőknél. A megbízhatóság és – a szeszélyes és haragvó istenekhez képest feltűnő – kiegyensúlyozottság hangsúlyosan megjelenik Héphaisztosz alakjában.

önálló karakter

A római mitológiában Vulcanusként és Vénuszként él tovább a görög Héphaisztosz és Aphrodité, de a páros csak formájában hasonlít. Vulcanus inkább a tűzhányók istene, csak később egészül ki alakja a kovácsisten

képével. Ennek az lehet az oka, hogy az etruszk törzsek és a korai római világ messzebb van a bronzkori legendáktól, így a kovácsisten kultusza kevésbé hangsúlyos. Vénuszban több termékenységistennő, számos egyiptomi és kis-ázsiai kultusz olvad egybe. Alakjában és kultuszában jól kivehető a görög és a római világ nőkkel kapcsolatos elképzeléseinek különbsége. A görög városállamok férfiközpontú, a nőket elnyomó gazdasági berendezkedéséhez képest a Római Birodalom a nők számára emancipáltabb világ. Birtokolhattak és örökölhettek vagyont, részt vehettek a közügyekben, és a magánélet területén is több jogot kaptak. A görög művészet sematizált nőalakjaihoz képest a római műveken a nők önálló karakterrel, elkülöníthető arccal vagy testi adottságokkal rendelkeznek. Vénusz kultusza a késői római korban erős, a birodalom minden táján fellelhető, és egybeolvad számos női termékenységisten alakjával. Ez azért lesz különösen érdekes, mert a keresztény interpretáció időszakában a Római Birodalomban újra megjelenik a férfiközpontú gondolkodás és a nők elnyomása, s ezt vallásban is értelmezik. Vulcanus alakja a vallási harc áldozata lesz, amit a korai kereszténység a Római Birodalomban erős egyéb vallások istenei és kultuszai ellen vív.

Az államvallássá váló kereszténység istenképében az egyistenhit erős kontrasztban áll a korábbi vallási sokszínűséggel, de a zsidó-keresztény világ egyértelműen férfiközpontú. Egyetlen hímnemű Isten a Teremtő, nincs női isten vagy olyan erő, aki a termékenységért felelne. A szentháromságban két férfialak, az Atya és a Fiú, valamint a Szentlélek jelenik meg, ami tükrözi a bűnös test és a tiszta lélek szembeállítását. A

praktikus társadalom- és egyházszerkezési okokon túl, a keresztény hit számára a férfiak felsőbbrendűsége és a nők alávetttsége külső és belső vallási harcaik fontos tényezője. Az Újszövetség női szerepei a test és a lélek kettősségét hangsúlyozzák. Az Aphrodité- vagy Vénusz-kultuszok elemeit szétbontja a kereszténység. A lélekhez, szűziességhez és tisztasághoz kapcsolódó attribútumokat az anya, Szűz Mária alakjában viszi tovább. A csábító Vénusz esetében több folyamat jelenik meg. A hitet és ezzel a férfiak hatalmát is elfogadó, megtérő Vénusz-hívők számára Mária Magdolna története a megfelelő példázat. Mária Magdolna alakja is sok változáson megy keresztül. A korai történetekben független, a római birodalom erkölcsi és szokásai szerint önálló, saját vagyonnal és szabadsággal rendelkező nő. A bűnös és megtért, a hitben megváltást és elfogadást találó nő képe a későbbi zsinatok értelmezése. Alakjának változása összefügg a nők papságból való kizárásának történetével.

Aphrodité/Vénusz alakja összemosódik a bűnbeesés történetével, Éva alakjával, és a sumér/akkád istenség, Lilit figurájában felbukkan a gonosz csábító is. A megszilárduló kereszténység számára ezek a női alakok jelentik a mintákat. Évában a termékenység és a szülés képessége a paradicsomi állapot elvesztésével, az emberi szenvedéssel kapcsolódik össze, az ókori vallások termékenység istennőinek alakja pedig démoni erőként, veszélyként él tovább. A korai keresztény egyházban belső feszültséget keltett, hogy lehetnek-e nők is felszentelt papok vagy a megváltás hirdetője és az egyház irányítója alapvetően a férfiak kiváltsága. A Római Birodalom területén ezért Vénusz kultusza komoly kihívást jelent a kereszténységnek. Bár Héphaisztosz vagy Vulcanus alakja eleinte nem játszott jelentős szerepet a kereszténységben, az Aphroditéhez, illetve Vénuszhoz fűződő viszony rájuk is hatott.

Az Ördög a részletekben lakozik

Héphaisztosz/Vulcanus kultusza önmagában a kereszténység számára egyetlen elemében sem veszélyes vagy üldözendő, mégis mintát adott az ördög/sátán figurájához, mert a bűnös, csábító nő párjaként jelent meg. A keresztény ikonográfia a görög-római mítoszok elemeit, az isteni attribútumokat beillesztette a zsidó-keresztény ördögábrázolásba. Mindez még nyilvánvalóbb, ha nem csupán a vallási szövegeket, hanem a népi kultúrába leszivárgott világot is vizsgáljuk, és figyelembe vesszük az európai mesék ördögábrázolását.

Héphaisztosz, az aláhulló és kitalált isten így válik eggyé az égből lehajított Luciferrel. Az ördög és lakhelye, a kénköves bűzös pokol egyszerre idézi meg Ptaht, a vele összeolvadt Oziriszt és Szókariszt, a holtak birodalmának őrzőit és Vulcanust, a kénes, sístergő és lángoló tűzhányókban élő istent. Héphaisztosz sántasága egybeolvad a görög-római mondák félig ember, félig állat, bakkecske lábú figuráival, Pánnal és Bacchus-szal. Az ördögben felerősödik Pán és Bacchus állati ösztönlénye, de a női bűnösséghez Héphaisztosz kapcsolja alakját, mert az elpusztítandó és üldözendő Aphrodité/Vénusz isteni párja. Ez megjelenik a boszorkányperek visszatérő elemeiben is. Boszorkány és ördög nászának bizonyítéka sokszor a fogyatékos gyermek, akár úgy, hogy a boszorkánynak a nászból születik fogyatékos gyermeke, akár úgy, hogy a boszorkányt azzal vádolják, hogy ellopott egy egészséges gyermeket

és fogyatékosat csempészett a helyére. A „cserélt gyerek” kifejezés egyszerre jelöli a fogyatékos és a nem házasságból származó gyermeket. Ez ismét Héphaisztoszra utal. A boszorkányperekben a fogyatékosokkal szembeni előítélet napjainkig hat. Számos mitológiai eredetű vagy rituális beidegződés, babona és népszokás kapcsán megfigyelhető, hogy az eredeti jelentések lassan kikopnak, és az alapüzenet úgy hagyományozódik generációról generációra, hogy a teljes megértéséhez szükséges kódokat már nem ismerik. A fogyatékos gyermek születésekor gyakran felmerül a szülők bűnössége mint kiváltó ok. A fogyatékos gyermeket nevelő szülők büntudatában, szégyenében és társadalmi kirekesztésében megfigyelhető a középkori keresztény és a sokkal durvább, kora újkori protestáns boszorkányüldözés világképe. A boszorkányüldözés elsősorban vallási, erkölcsi köntösben megjelenő előítélete a női önállóság elnyomását szolgálja, mára ennek nyomai inkább a fogyatékos gyermek és az őt gondozó család felé irányulnak. A boszorkányperek főszereplői a nők, akik gonosz csábítók, vagy mint az egyház és a férfiak uralta világ rendjét el nem fogadó, az ördöggel cimboráló asszonyok. Rituális szerepük a közösségben megjelenő bűn kivetítése, meghurcoltatásuk, kízásuk, elítélésük és sok esetben kivégzésük a teremtés/újrateremtés mítosz struktúráját mutatja. A közösség romlásának oka, hogy elveszítette eredeti ártatlanságát, beszennyezte a világot. Ebben a helyzetben áldozatot kell bemutatni és kiteszítani a bűn hordozóit. A legkorábbi civilizációktól mutatnak be ilyen szakrális áldozatokat az emberi közösségek. Szimbolikusan ezt a célt szolgálta az állatáldozat és sok esetben a beteg és fogyatékos emberek kitiltása, időszakos kirekesztése már a folyami birodalmakban is. A mítosz eredeti értelmének torzulására vagy átértelmezésére utal, hogy az eredeti bibliai vagy ókori szokásokban feláldozott állat, a „bűnbak”-ból lesz a középkori és újkori patás ördög. A közösség bűneit magára vállaló áldozat jellemző tulajdonsága a bűnre csábító gonosz tulajdonságává változik. A bűn és a szimbolizáló közötti kapcsolat folyamatosan tovább hagyományozódik.

rossz ómen

Az ördög sok évszázad alatt kialakuló képe a beolvasztott elemekkel együtt olyan komplex és mély szimbólum, amely a mai napig meghatározó, amely beépíti az újabb világmagyarázatokat. Az újra mesélt történetekben számos

elem megmarad, de az értelmezési kereteket az új hatalom sajátítja ki. A fogyatékos személyekről szóló elbeszélésekben gyakori motívum, hogy a játszótéren vagy az iskolában a szülők nem engedik, hogy gyermekeik fogyatékos gyerekekkel játszanak, mert elkapják tőlük a betegségüket/fogyatékoságukat. Érzékenyítő tréningen találkoztam olyan fiatalokkal és felnőttekkel is, akik azért nem ültek be a kerekesszékekbe vagy nem próbálták ki egy fehér botos játékot, mert rossz ómen lett volna: aki nem kényszerből használja ezeket az eszközöket, kihívja a sorsot. Még fogyatékos emberekkel foglalkozó szakemberektől is hallottam komoly érvként, hogy a fogyatékoság a közeli családtagok közötti szexualitás tabuját sérti. Bár a közeli családtagok házasságából vagy szexuális kapcsolatából származó gyermekek esetében nagyobb esélye van a fogyatékoságot okozó genetikai mutációknak, az érvelésben általában összekeverik az okot és az okozatot. Vagyis amikor azt bizonygatja valaki, hogy a fogyatékos személy a közeli hozzátartozók közötti szexuális kapcsolat bizonyítéka – ezzel igazolva, hogy bizonyos településeken a cigányok között sokkal több fogyatékos gyermek születik – nem tényszerű ismeretekre alapoz, hanem a boszorkányperek fordított logikájú bizonyítási eljárásait követi. Megkerülve a mélyszegénység, a generációk óta jelenlévő éhezés, az alkoholizmus, a droghasználat, a bizonyítottan sokkal rosszabb egészségügyi ellátás és számos más tényező együttes hatását, egyetlen, az emberi kultúrában a legkorábbi tabuként kezelt szexuális viselkedést emeli a fogyatékoság fő okává.

Miért sánta?

A görög mitológia nagyrészt az égei-tengeri bronzkori kultúra és a minószi civilizáció hagyományaira, történeteire és hitvilágára épül. De erős egyiptomi hatásokat is mutat, és érezhető számos kis-ázsiai néppel folytatott háború és kereskedelem

lenyomata. Ezeken a területeken ebben az időszakban mindenhol erőteljes szerepet játszott a fém megmunkálása. A sántaság és a kovács mesterség összekapcsolása is ebben az időszakban jelenik meg. A legáltalánosabb magyarázat, hogy a kovácsmesterségnek relatív magas a társadalmi megbecsülése. A fegyverek és az ékszerek készítése, birtoklása mellett nyilvánvaló, hogy azokból a férfiakból lehettek kovácsok, akik nem voltak alkalmasak harcosnak. A főként gyalogos hadseregben a sántaság kizáró ok lehetett, így a kovácsmesterség és a sántaság összekapcsolása olyan tapasztalat, amit ezek a törzsek és kultúrák ismerhettek. Ez az elmélet segíthet megérteni a Héphaisztosz–Aphrodité házasságot is, hiszen, ha a megbecsült társadalmi státuszú kovácsok otthon maradtak, amíg a harcosok háborúba vonultak, nagyobb eséllyel találtak párt.

rabszolgatartó társadalmak

A germán–kelta hagyományok az eltérő társadalmi szerkezet miatt egész más okokkal magyarázzák a sántaság és a kovácsmesterség összefüggését. Az

északi törzsek világában a legismertebb kovácsisten, Völund (néhol Valand vagy Völundr) történetében az ügyes kezű kovácsot elrabolják, és hogy ne szökjön meg, elvágják térdében az ínakat. Hasonló gyakorlat sok helyen előfordult a korai rabszolgatartó társadalmakban. Völund alakjában a minószi Daidalosz köszön vissza, nemcsak a fogva tartás, de a szárnyakkal elrepülés miatt is. A szökés megakadályozása érdekében sántává tett emberek hagyománya olyan gyakorlatokban él tovább napjainkban, mint a balkáni és a kelet-közép-európai országok aluljáróiban és közterein látható sánta gyermek-koldusok: lábuk eltörésével vagy szándékos deformálásával okoznak maradandó károsodást, biztosítva, hogy meg ne szökhessenek modern rabszolgatartóiktól.

Völund története számos alakban él tovább, például a hattyús népmesékben. És nemcsak a germán, kelta világban, de az orosz és szláv mesékben, a lappok és sztyeppe népek meséiben, sőt a magyar népmesékben is fellelhető, ősi mesetípus. A történetben az elfek (lappok, számik) királyának három fia egy napon három, hattyú ruháját levető fiatal leányt talál, a valkűröket. A három királyfi és a három leány egybekelnek és hét évig boldogan élnek, ekkor a leányok ismét hattyúvá változnak,

elrepülnek és soha többé nem térnek vissza. Érdekes párhuzam a Héphaisztosz-történettel, hogy az ügyes kezű kovács, Völund felesége Hervor lesz, akinek a neve azt jelenti: Meseszép. A három királyfi közül Völund otthon marad és gyűrűket készít. Kovácsmesterségére felfigyel Nilund király, elfoghatja Völundot és sántává teszi, nehogy elszökjön. Völund később bosszút áll fogva tartóján: a királynőt leitatja és elcsábítja, a király fiait megöli és koponyájukból díszes serleget készít. Tettét bevallja Nilundnak, majd a saját maga készítette szárnyakat felcsatolva elrepül, mint Daidalosz. Több meseváltozatban Völund aranyból és ezüsből asszonyt készít magának. Ez a történet is gyakran megjelenik az orosz és sztyeppe népmesékben és a Kalevalában, ahol Ilmarinen, a sánta kovács készít magának fémből menyasszonyt. Ilmarinen alakjában és a Kalevala félig szerkesztett, félig a meglévő mondákat és meséket rögzítő világában Völund és Héphaisztosz alakja összemosódik. Ilmarinen sántaságát a Kalevala nem magyarázza, hiányzik a megnyomorítására vagy sántaságának eredetére vonatkozó történet, alakjában mégis felsejlenek a régi mondák és történetek elemei. Eredetileg több dolog istene, például a levegőé, elnyeri a legszebb lány kezét, de asszonyát megölik. Számos csodás fegyvert készít és próbatételei során a holtakkal is találkozik.

Kik azok a Balogok?

Érdekes adalékokat és magyarázatot találhatunk a kovácsmesterség és a sántaság összekapcsolódásáról például a Balog családnév eredetéről szóló tanulmányban (**A Balog családnév eredete és jelentése**, Balog Zoltán Árpád 2016. január 25.)

A tanulmány legfontosabb állítása, hogy a Balog név a közkeletű magyarázatokkal szemben nem annyira a balkezességhez, hanem a bal láb sántaságához kötött. Ennek bizonyítására a szerző idézi Mozsolics Amália cikkét, amiben a szerző a kovácsmesterség és a sántaság összefüggését arra vezeti vissza, hogy a korai bronzkorban a kovácsmesterséget űző embereket a gyártási technológia során arzénmérgezés érthette, és perifériás idegrendszeri elváltozás (nervus peroneus) alakult ki náluk. Ezt elsősorban a két világháború közötti időszakban gyűjtött, törökországi adatokkal támasztja alá, ahol még a bronzkori technológiát alkalmazták, és a réz- meg bronzműveseknél gyakran találtak ilyen tüneteket. A régészeti bizonyítékok szerint a bronzkori kovács egy kisebb gödörben térdelt, általában a bal lábát behajlítva. Hasonló ábrázolások láthatók görög vázákön és festményeken is. A réz- és a bronzművességnél használt anyag, maga a fémötvözet tartalmazott arzént, aminek a fémnél alacsonyabb az olvadási hőmérséklete. A gázneművé alakuló arzén nehezebb a levegőnél, ezért a gödörben lévő láb nagy dózisú mérgező anyagnak volt kitéve. Ez némiképp változott az idők folyamán; később más helyen bányászott érceket használtak, ahol az arzéntartalom kisebb volt, és a technológiai fejlődés is javított a körülményeken. A törökországi területeken azonban megmaradtak szokások, mondások, és a nyelvi emlékek ezt tükrözik: például abban a szólásban, hogy ha valaki sántikálva megy, azt mondják rá: „úgy jársz, mint a sánta *bakardzsian* (bronzműves)”. Szintén érdekes összefüggés, hogy mennyire elterjedtek a vándorló balkáni és kelet-közép-európai cigányság körében a Balog, Sánta vagy Sánta-Balog családnevek. Kérdés, hogy a nevek elterjedése összekapcsolható-e azzal, hogy több régészeti és néprajzi bizonyíték igazolja a bronzkori kovácsság technológiájának továbbélését a cigányság körében a 20. századig.

sötétre van szükség

Balog Zoltán Árpád arra is kitér, hogy a magyar nyelvben hosszú ideig nem nevezik meg a „kovács”-ot. A neve tabu, akár a medve, s ez isteni, démoni eredetre utal. A régészeti és néprajzi bizonyítékok tanúsága szerint a kovácsmesterség szakrális jellegű tevékenység volt. Ezt indokolhatja a fém megmunkálásához szükséges körülmények furcsasága, a tevékenységhez szükséges titkos tudás. A fém helyes felhevítéséhez sötétre van

szükség, hogy jól lehessen látni, elérte-e a kellő hőfokot az ötvözet. Az ötvözet készítéséhez az ércek és a stabilizáló anyagok, gyártási technológiák ismerete is szükséges, mint a korai mágusoknak és alkimistáknak. Ugyanezt támasztja alá, hogy számos helyen a kovácsok egészen a 20. századig vagy a modern orvosi technológiák széles elterjedéséig gyógyító feladatokat is elláttak. A legtöbb településen rájuk maradtak a fogászati beavatkozások, foghúzások és kisebb műtétek, illetve akár a szemészeti beavatkozások is, amit megőrzött hályogkovács szavunk is. A kovácsoknak több kultúrában joguk volt esketni, összeadni az ifjú párokat. Az egyházi esküvőkkel párhuzamosan megmaradó népszokás mutatja, hogy a kovács alakja a druidák és boszorkányok közeli rokona.

A sánta kovács és az ördög

A mitikus világmagyarázatokra jellemzően a történet figurái jelöltként és jelölőként is összekapcsolódnak a történet erkölcsi üzeneteivel; a halottakkal, a gonosszal, a férfiak uralta társadalom hatalmi rendjével szembeszálló vagy éppen csábítóan szép nővel. Héphaisztosz sánta ördöggé változott figurája rokon az ördöggel szerződést kötő, alkimista Fausttal. A sokrétű viszonyra a legjobb példa talán az európai mesekultúrában vándormeseként szinte mindenütt megtalálható történet, ami egy 17. századi baszk népmesén, az Ördög és a Kovács történetén alapul. A történet elején egy fiatal férfi elindul a háborúba, otthon hagyva fiatal és szép feleségét. A hazatéréseért (és egy láda elrejtett aranyért) eladja lelkét az ördögnek, de az ördög rászedi, és sérülten juttatja haza. A sérült katonának megromlik a viszonya feleségével, és mivel már nem harcolhat, kovács lesz. Amikor az ördög jön, hogy a szerződés szerint elvigye a férfi lelkét, a kovács elkapja, és kényszeríti, hogy démoni erejével segítse a sikerességét. Az ördög öngyilkosságba hajszolja a kovács feleségét, némelyik változatban azért, mert a megszülető gyermek nem a kovács saját gyermeke, hanem akkor fogant, amikor a kovács még katonaként a háborúban volt. A kovács felesége öngyilkossága miatt elkárhozik, lelke a pokolra kerül. Az ördög folyton meg akar szökni, ezért a kovács rabszolgaként ketrecbe zárja. Ha az ördög kiszabadul, biztos elveszejt a kovácsot, akire örök kárhozat vár. A kovács ezért csapdákkal és fegyverekkel is védi a házát, nehogy az ördög megszökhessen. A faluban kicsúfolt, örökbefogadott lány érkezik a kovács falu széli házához. Egyes változatokban ő a

kovács lánya, akit a felesége öngyilkossága után a falu papjaira hagyott, néhány változatban a lány nemcsak örökbefogadott gyermek, de testileg is torz, ezért is csúfolják és bántják a falusi gyerekek. Bedobják a lány játékeit (más változatban az anyjától kapott gyönyörű medálját) a kovács kertjébe, ahova ők nem mernek belépni. A lány a bedobott játékért/medálért megy be a kovács kertjébe, majd amikor a kovács megjelenik, elrejtőzik, illetve a házban keres menedéket. A lány a házban megtalálja a ketrecbe zárt ördögöt, aki ártatlan elrabolt gyermek képében jelenik meg előtte. Segít neki megszökni, de az ördög a kertben belelép a kovács egyik csapdájába, és megsántul. A falusi gyerekek azt állítják, a kovács elrabolta a lányt. Közben a faluba érkezik egy másik ördög vagy démon, aki a király megbízottjaként jelenik meg a falusiak előtt és felhergeli őket, kihasználva bűntudatukat és a kapzsiságukat. A falusiak úgy tudják, a kovácsnak rengeteg aranya és kincse van, ezért miközben látszólag az eltűnt lány keresésére indulnak, a kincseket akarják megszerezni. A lány kiszabadítása helyett az események káoszba, majd tragédiába fulladnak. Az ördög/démon a falusiak segítségével meg akarja kaparintani a kovács lelkét, de a kovács lánya inkább saját magát ajánlja fel (részint mert így szeretne eljutni az édesanyjához), és a démonnal tart a pokolba. A falusiak és a kovács megbékélnek, a kovács elárulja, hol van az elrejtett arany: már évekkel ezelőtt abból öntötte a falu templomának új harangját, vagyis a kincs mindvégig a közösség tulajdonában volt. A kovács új egyezséget köt a fogva tartott ördöggel, szabadon engedi, ha cserébe leviszi őt a pokolba és segít kiszabadítani a lányát és a feleségét. A falusiak visszaadják a harangot a kovácsnak, aki a vállára veszi és az ördöggel együtt elindul a holtak birodalma felé. A kovács legyőzi a holtak birodalmát őrző démonokat és ördögöket, a kislányt, aki még nem lépett be a holtak birodalmába az ördög segítségével visszaküldi az élők közé, és vállán a haranggal elindul a pokolba, hogy Orfeuszként kiszabadítsa feleségét az Ördög karmaiból és az örök kárhozatból.

Ez a mese a maga fordulataival és szimbólumaival olyan komplexitásban mutatja be a mitikus gondolkodást, amire csupán a sokszor újra mesélt történetek képesek. Szinte valamennyi lehetséges belső kapcsolatot és értelmezést felvonultat, néhol duplán vagy triplán is felhasznál motívumokat, számos esetben tükrözteti a szereplők viszonyát a szimbólumhoz, miközben a történet minden szála köthető a sánta kovácsistenek mítoszaihoz. Hűtlen feleség és elcsereált, majd kitagadott gyermek, sántaság az ördögnél és a kovácsnál, a kovácsműhely, amely az elfogott rabszolgaként tartott ördög saját pokla és kárhozata lesz, a fémek és kincsek világa, a fogyatékos és társadalmi kirekesztés.

a falu szélére

A fém megmunkálása a bronzkortól csoda. A beavatottak, a kovácsok ezért váltak misztikus, szakrális erejű lényekké, akikre félelemmel vegyes tisztelettel tekintenek a nem-beavatottak. Ez a különös tisztelet jelent meg a technika és a tudósok iránti érzésekben az ipari forradalom korában, majd a 20. században és napjainkban is. És valahol nagyon mélyen, az ősi érzések szintjén hasonlóan vegyes érzelmeket táplálunk a fogyatékos emberek iránt is. A társadalom a félelemmel vegyes tisztelet következtében időről időre kirekeszti őket – képletesen vagy fizikailag is a falu szélére költöztetve. Az egyes fogyatékoságok ugyanis jelenvalóvá teszik a halál attribútumait. A halottak már nem látnak és nem hallanak, a halálban elveszítjük a mozgás és a gondolkodás képességét. Ez teszi számos népi kultúrában a fogyatékos embereket sámánná, varázslóvá vagy kiválasztottá. A sánta kovácsisten alakja ezért a fogyatékoság egyik legerősebb szimbóluma. Titkok tudója, aki összeköt minket a szellemvilággal.

kép | artsandculture.google.com

Balogh Ábel

VISSZAPILLANTÁS – VAGY ELŐRE?

2020-08-04 | ESSZÉ

A járványhelyzet miatt bevezetett digitális munkarend szokatlan feladat elé állította a magyar iskolákat. Példa nélküli volt, hogy az egész országban hónapokig online kellett tanítani. Budapesti gimnáziumi tanárként a legjobb helyzetű, legtágabb lehetőségekkel rendelkező régióból származnak a tapasztalataim. Nálunk megvoltak a digitális oktatás alapfeltételei. A leszakadó területek középiskoláiban egészen más

lehetett a tanárok helyzete, nem beszélve a zsákfalvak általános iskoláiban dolgozó pedagógusokról. Bizonyára nagyobb küzdelmekről számolnának be, pedig elég sok problémával kellett megbirkóznunk nekünk is.

Nehéz a tanári pályán újabb kudarcokkal szembenézni, mert amúgy is alig kapunk külső visszaigazolást. A diákjaink dicsérete mindig gyanús, hisz az értékelés többnyire fordított irányú. Minden iskola munkaközösségének kellene legalább hetente egyszer „léleksimogató napot” tartania, amikor egy szakmabeli végre megdicsérne bennünket. Így talán a kudarcokkal, a rossz gyakorlatokkal is könnyebben néznénk szembe.

alkalmatlan tanár

A digitális munkarend megszervezésben az iskolák, tanárok, szülők és tanulók nem számíthattak a minisztérium segítségére. Az információs és kommunikációs technológiák használata sok iskolában kimerül a „minősülés”-re készített ppt-ben. Módszertani útmutatókkal, sebtiben kidolgozott tananyagokkal az oktatásirányítás a gyakorlati munkát végző pedagógusok segítségére lehetett volna. Ilyesmi fel sem merült, ellenben elvárták, hogy egyetlen hétvége alatt minden tantestület önállóan álljon át az új rendszerre. Ennek köszönhetően kiderült, a tantestületek nagyon jól tudnak szerveződni anélkül, hogy valaki felülről megmondaná, mit és miként kell csinálni. Csupán az iskolák autonóm szervezésének köszönhető, hogy korlátozások bejelentését követő hétfőn elindult a digitális oktatás. Természetesen segítség és tapasztalatok nélkül messze állt a tökéletestől, mégis fájdalmas a pedagógusok gyakori gyalázását olvasni. Mintha a sok alkalmatlan tanár a tökéletesen kiépült rendszerben sem tudott volna megbirkózni a kihívásokkal. Az autonómia fogalmától is ódzkodó kormányzat persze nem bírta ki, hogy ne keserítsék a helyzetet. Bár a központilag fejlesztett Kréta (digitális napló) bármilyen digitális oktatással kapcsolatos feladatra alkalmatlan, jóformán csak adminisztrálni lehet benne, és akkor is izgulni kell, hogy ne dobjon ki a rendszer, elvárták, hogy a feladatokat ezen a felületen is tüntessük fel. Ez aztán kettős könyveléshez vezetett, a Krétába háziként írogattuk a korábban már működőképes platformokon kiosztott feladatokat.

A mi iskolánkban elvárás volt, hogy ne terheljük túl a diákokat. A neten keringő rémtörténeteket olvasva tartottam tőle, hogy túl sok feladatot küldök. A legtöbb háztartásban nem jutott mindenkire eszköz, ha volt testvér, szülő, akivel osztozni kellett, könnyen kialakulhatott kellemetlenség. Ezért igyekeztem rugalmasan kezelni a határidőket, és többségében időben érkeztek az elkészült feladatok. A tanulók bebizonyították, képesek az önálló tanulásra. Sőt, minél több teret kapnak, annál kreatívabbak, sok tanuló lubickolt a kitágult lehetőségekben.

Néhányan viszont ragaszkodtak a korábbi keretekhez, voltak, akik hiányolták a gyakoribb kapcsolattartást és a megszokott direkt útmutatást. Nem lehet egyik napról a másikra elvárni, hogy mindenki képes legyen önállóan dolgozni, kritikusan gondolkodni, kutatni, ha eddig mindent a szájába rágtunk. Ha egyszer elindul a magyar iskola átalakítása és méltányolni fogják a kritikai gondolkodást, a legnagyobb feladat az átmenet megtalálása lesz. Miként lehet változtatni, hogy az minél kevesebb lemorzsolódóval járjon?

Igyekeztem kerülni a videós kontaktórákat, csupán a projektekhez kapcsolódóan tartottam 15-20 perces megbeszélést. Nem várható el ugyanis a tanulótól, hogy állandóan a monitor előtt üljön. Különben is lehetetlen az osztálytermi viszonyokat digitális kapcsolattartással rekonstruálni. Nem lehet 30 fő feletti osztályokat így tanítani. Ha a tanári magyarázat meghallgatása fontos (például a videós, online elérhető tananyagokkal rosszul ellátott tárgyak esetén), akkor elegendő, ha a tanár felveszi videóra vagy a ppt-jéhez hangalámondással a mondandóját. Így a tanuló bármikor meghallgathatja. Kérdezni nem igazán mernek a tanulók, a többségük le van némítva, hogy a háttérzaj ne hallatszódjon be. Ráadásul néhányuknál a mikrofon recseg vagy lassú az internetkapcsolat.

ben, flickr.com

Többször kértem, hogy vegyenek fel olyan beszélgetést, amelyben egy problémát adott kérdések mentén járnak körül. Sok diák bátrabban nyilvánult meg, mert barátaikkal dolgozhattak csoportban, és nem kellett attól tartaniuk, hogy valaki lehurrogja őket. Azok is sokat beszéltek, akik máskor alig mernek megszólalni. Olyanok voltak a felvételek, mint az osztályteremben a csoportmunka alatti megbeszélések, csak koncentráltabbak. Mivel a beszélgetések annak tudatában készültek, hogy a tanár majd meghallgatja ezeket, kevésbé kalandoztak el a témától. Egy-egy diák teljesítményét így több időm volt megfigyelni. Ezzel a munkám drasztikusan növekedett, de mindenkinek egyénileg ellenőrizhettem a feladatait, több tanulót hallottam és több munkát olvastam, mint korábban bármikor.

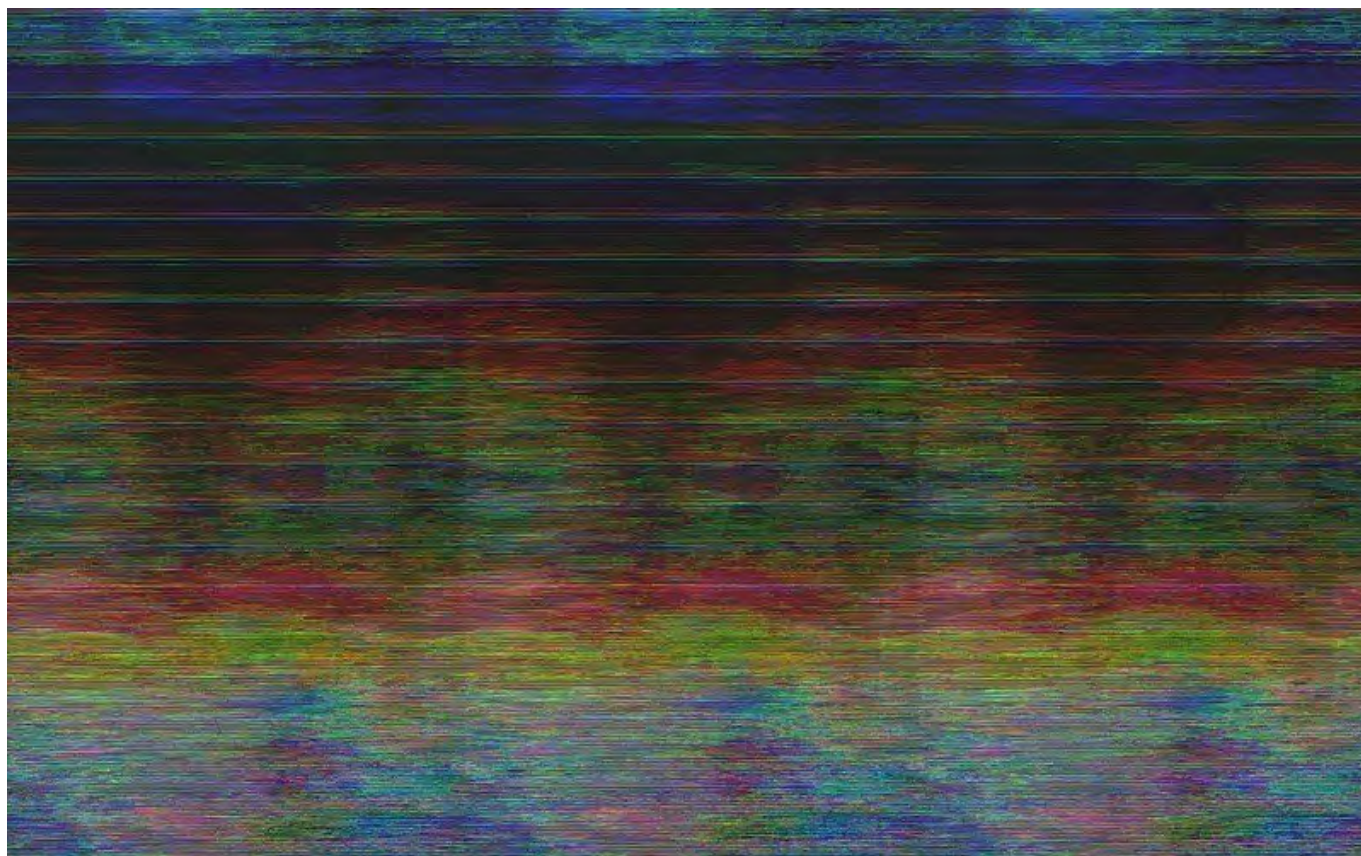
A digitális munkarend megdőntött egy széles körben elterjedt mítoszt. Kiderült, hogy a tanulók sem értenek a digitális eszközök használatához. Nem igaz, hogy a tanárok a diákjaik mögött fényévekkel lemaradva szerencsétlenkednek a különböző kütyűkkel, míg a tanulók készségszinten használják azokat. Elég az idősebb korosztály rendkívül aktív Facebook jelenlétére gondolni. Ez persze nem azt jelenti, hogy körültekintően kezelik a közösséginek nevezett médiát – egyáltalán: lehet körültekintően kezelni? –, de a kamaszok sem az elővigyázatosságukról híresek.

Generációs különbség, hogy az idősebbek körében a Facebook, a fiatalabbak körében az Instagram, újabban a Tik-tok a népszerű platform. Az Instagramon képeket lehet megosztani, a Tik-tokon rövid videókat. Egyik platformnál sem tapasztalható szellemi életet pezsdítő hatás. Az Instagramon ismerőseink orra alá dörgölhetjük, hogy megvásároltuk generációnk vágyott élményeit (utazás, fesztivál, szórakozás, ruha stb.). A Tik-tokon a felhasználók többnyire táncolnak vagy tátognak valamilyen közismert zenére/szövegre. Egyik platform sem igényel különösebb készségeket. Nem kell képszerkesztőt kezelni, mert az Instagram saját, beépített filterei közül válogathat a felhasználó, hogy esztétikusabbnak tűnjön a képe. A Tik-tok felhasználója az alkalmazás saját felületén készíti videóját, így nem tanulja meg, hogyan kell videót vágni. Sőt, igazából elvesz az alkotás élménye, mert egy kattintásra van minden lehetőség, és a felhasználó hozzászokik, hogy a meglévőből válogasson. Ezek a platformok az önisméltésre és mintakövetésre épülnek.

influenzszerek

A távoktatás alatt így aztán folytonos problémát jelentett, hogy a diákok nem tudták megfelelően használni a felületeket. Hol a fájlok letöltésével, hol a feladat leadásával, hol a hangfelvétel készítésével akadt probléma, vagy a Prezi, sőt a PowerPoint programot nem tudták használni. Még az is előfordult, hogy valaki a Facebookra nem tudott képet feltölteni. Mindeközben az idősebb kollégák pár nap alatt kiképezték magukat a különféle programok használatára, folyamatosan gyártották a modern digitális tananyagokat. Persze akadt diák, aki sokkal ügyesebben, jobb programmal készített hangfelvételt, mint amit javasoltam, de a munkához szükséges programokat az idősebbek kicsit ügyesebben használják. A tanulók a digitális eszközök valós értékét nemigen ismerik. Miért ismernék? A közösséginek nevezett média – melyet a tanulók digitális jelenlétük jelentős részében használnak – nem igényli, hogy felhasználóinak jelentős számítástechnikai ismeretei legyenek, hogy a majdani munkavégzéshez, esetleg kulturális alkotás létrehozásához szükséges programokat elsajátítsák. Csupán korosztályos és szociális státusz szerinti buborékok képzésére alkalmas, és hogy jó fogyasztókat neveljen. Erre kiváló példákat kínálnak az önmagukat beszélő hirdetőoszlopokká silányító influenzszerek. A tanulók többsége kizárólag őket ismeri a médiaszereplők közül.

A közösséginek nevezett média a koronavírus-válság kapcsán is megmutatta, mennyi kárt okoz. Sokszorosára erősítette a vészjósló hangokat, a felhasználók folyamatosan a járványról szóló híreket osztották meg, így ez lett a kizárólagos valóság. Rengeteg álhír, álszakértő is előkerült, akik vízivással gyógyították volna a koronavírust vagy tagadták a létezését is. A magas érdeklődés miatt mindenhol szakértők szerepeltek a médiában, sokszor egymásnak is ellentmondva és zavart keltve, hisz a tudománytól nem ezt – az egyébként valós, vitatkozó, válaszkereső, kerek megfejtésekkel ritkán szolgáló képet – várjuk, hanem hogy mondja meg a „tutit”. Így nehezebb volt megkülönböztetni az egymásnak homlokegyenest ellentmondó, ám valódi szakembereket és a sarlatánokat. Elgondolkodhatunk a tudománykultuszon is, amely az akciófilmek színvonalán mindenre választ találó szuperemberként ábrázolja a tudóst, a tudományt pedig az egyedül üdvözítő objektív igazság letéteményeseként. Érthető, hogy hiszterizálódott a közvélemény.

G, flickr.com

Ilyen hangulatban jelentette be a kormányzat, hogy megtartják az érettségit. Igaz, csupán az írásbeliket, de más könnyítésre nem adtak lehetőséget. A kormányzat nem volt hajlandó eltolni az írásbeli érettségik időpontját, bár maga a miniszterelnök jelentette be, hogy május 3-án tetőzik a járvány, az írásbelik pedig május 4-én kezdődtek. A felfoghatatlan merevség miatt a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete (PDSZ) azzal fenyegetőzött, hogy koordinált szabadságkivételre buzdítja a tanárokat, hogy így állítsák meg a felelőtlenül szervezett érettségit. A hisztérikus helyzetben az utóbbi évek egyetlen szervezett tanári megmozdulása jött létre a hatalom ellen. Májusra már sejtettük, hogy nálunk nem lesznek az olaszországi és spanyolországi eseményekhez hasonlóak. A magyarok jórésze nem találkozott személyesen a betegséggel. Ezzel szemben a tanárok többségének napi tapasztalata, hogy az iskola forráshiányos, rosszak a tankönyvek, az új NAT növeli a tananyagot, kultúrharcot folytat a humán tárgyak terén, a kerettanterv szélsőségesen megköti a tanárok kezét, a szegregáció mindennapjaink része, az oktatási rendszerünk gátolja a társadalmi mobilitást. A felsorolt jelenségek ellen azonban évek óta nem sikerül sztrájkot szervezni. Úgy tűnt, a médiahatás elég erős, hogy ha nem is az érettségit megbénító mértékben, de az utóbbi évek egyetlen koordinált akciója létrejöjjön – miközben a saját tapasztalat az iskola borzalmas helyzetéről ugyanehhez nem elég. Utólag kiderült: nem ugrott meg az érettségi miatt a fertőzöttek száma. A kormány és a szakszervezet közti adok-kapokban a PDSZ már azt kommunikálta, az érettségit a tanulók rosszabb lehetőségei miatt volt helytelen megtartani. Igaznak is látszik, amit mondanak, hisz az írásbeli érettségi a négy gimnáziumi év lexikális ismeretekre épülő gyakorlatával szemben főképp készségeket mér. Ezért a legtöbb tanuló a szóbelin – ahol a kiadott tételeket kell bemagolni – többnyire javítani szokott. Ugyanakkor álságosnak tűnik, hogy a szakszervezet, amely korábban a riogatásra építette kampányát, annak bedőlése után vette elő az esélyegyenlőség érvét.

pürrhoszi győzelem

A digitális munkarend a készségfejlesztésre is remek lehetőséget kínált. A család kiküszöbölhetetlenné vált – akadt pár elrettentő történet, miként akarták kollégák a puszkázást megakadályozni pl. bekötött szemmel feleltetéssel –, így a számonkérés egyetlen

módja az elsajátított ismeretek használatának ellenőrzése lehetett. De nehéz átállítani az iskolai munkát egyik pillanatról a másikra. Ha valaki hozzászólt, hogy magolással jó jegyeket szerez, nem örül, ha bizonytalan a feladat végkimenetele. Lexikális ismeret számonkérésére könnyű felkészülni: csupán biflázni kell. Nagy probléma, hogy a magyar iskolarendszer elsősorban a versengésre épül. Ezért nem lehet kizárólag az oktatásirányítást vagy a kisebb ellenállás felé mozduló, változni nem akaró pedagógusokat hibáztatni. Bár kétségtelen, ehhez hozzájárul a nagy mennyiségű tananyag és a frontális tanári magyarázatokra épülő munkarend, a jó tanulók szülei is jelentős szerepet játszanak. Ők a megrendelők. Nekik akarunk megfelelni, mert leginkább tőlük kapunk visszajelzést. Akkor boldogok, ha a gyermekük jól teljesít az iskolában. Ki hibáztatná őket ezért, hiszen a boldogulás társadalmilag elismert útjaihoz a legtöbb esetben jó iskolai teljesítmény vezet. Az iskolai jegyek fetiszizálása azonban megtévesztő. Nemcsak a tanuló, az iskola szempontjából is. Jó példa volt erre a digitális munkarend során kért beadandók közül az a néhány, amelyről ordított, hogy a szülő készítette el. A munka ötös, ám a jegy pürrhoszi győzelem árán született. A szülő rengeteg időt veszített, ráadásul elvette a gyerektől a fejlődés lehetőségét. Általános iskolában még gyakoribb ez a jelenség.

Az órai magatartásproblémák is a versengő szellemiségből erednek. Mindenki szeretne jó lenni valamiben, de nem mindenkinek sikerül megfelelnie az iskolai elvárásoknak. Ők nem feltétlenül gyengébb képességűek, számtalan indok lehet az órai sikertelenség mögött, például a problémás családi körülmények. Ilyenkor a gyerek alternatív sikerélményeket keres. Ha nem sikeres a tanórai feladatokban, sikeres lesz a tanóra „szétverésében”. A frontális oktatásban a tanár kérdez és feladatokat ad, a diák válaszol és megoldja a feladatokat. Folyamatos a visszacsatolás, de csak a legügyesebbeket jutalmazza. A helyes válaszokat adóknak jár a tanári dicséret. Mindenki másnak a kudarca. Így alig van olyan tanuló, akit az iskolában nem ér kudarca – hiszen senki sem jó egyformán mindenben. Ez lehet az egyik eleme annak a gyakori vélekedésnek, hogy a tanár ellenség. Kevés iskolában sikerül partneri viszonyt létrehozni, ezért jó fejnek tűnik, aki „szétveri” az órát. A közösségellenes cselekedetből lázadás lesz, bosszú az elnyomókon, a problémás diák sikertelen

tanulóból átalakul jópofa figurává. A jelenség szélsőséges esetben fizikai erőszakba is torkollhat, ennek kezelésére vezeti be a kormányzat az iskolaőrséget. A problémát azonban nem lehet erőszakkal megoldani.

Anton Schefter, flickr.com

A digitális munkarend tapasztalatait összegezve elmondhatjuk, hogy a magyar oktatás túrhetően vizsgázott. Egyrészt nem omlott össze – a rendszert ismerve már ez is meglepő siker. Másrészt a tantestületek megmutatták, hogy képesek önállóan működni. Sajnos, a centralizáló politikán ez valószínűleg egy csöppet sem változtat majd. Bizonyos helyeken azonban a postás hozta ki a házi feladatot, vagy emailben jöttek az oldalszámok, hogy mit kell elolvasni és kitölteni. A leszakadó rétegek kimaradása súlyos kudarc.

utópikus

A távoktatás alatt eszembe jutott egy utópikus ötlet, hogy miként lehetne a digitális és a hagyományos munkarendet ötvözni. Azért utópikus, mert valószínűleg soha senki nem fogja megcsinálni. A tanév elkezdődhetne digitálisan már augusztusban, a nagy meleg így nem gátolná a tanulást. Az augusztustól októberig tartó időszakban a tanulók csoportos projektfeladatot kapnának. A projekteket úgy alakítanánk ki, hogy több tantárgyat is lefedjenek. Lehetne olyan projektet adni, amely egy középkori háztartáshoz kapcsolódik, és a történelem, matematika, néprajz témáit fedi le, vagy a helyi közlekedést feltérképezve a fizika, biológia, földrajz tantárgyakban mélyedhetnének el a diákok. Számtalan tantárgyközi kapcsolatra volna lehetőség. A tanulók érdeklődésük szerint választhatnának a kiadott témakörökből, így kialakítva az egyes projekteken dolgozó csoportokat. A feladathoz kapcsolódóan kutatást kellene végezniük, az adott tárgyak szaktanárai konzultációkon segítenék a csoportokat. A projekt végén prezentációt tartanának, amely a féléves jegy felét adná. A félév második részében, amikor már hűvösebb van, novembertől februárig tartana a hagyományos iskolai munka. A tananyagot drasztikusan csökkenteni kellene, ugyanakkor ez mégsem jelentené a tanulók ismeretanyagának csökkenését, hiszen a projekt során az érdeklődésük homlokterében álló tantárgyakban elmélyülnének. Az iskola egyik legnagyobb problémája, hogy olyan ismereteket nyom le a tanulók torkán, amelyek nem érdeklik őket, és ezeket rövid időn belül el is felejtik. Ugyanakkor azokból az ismeretekből, amelyek érdeklik a tanulókat, keveset ad a mindenkit egyneművé formáló iskolarendszer. A második félév megfordítva lenne: februártól április végéig tartana a hagyományos oktatás, áprilistől június végéig a projektfeladat. A szüneteket is át lehetne strukturálni, a nyári szünet csupán egy hónap volna.

A digitális munkarend alatt a tanulók bebizonyították, hogy képesek az egyéni, kutatást igénylő feladatok elvégzésére. Ha az egyéni versengéstől a kreatív együttműködés felé mozdulna el a magyar iskola, sok probléma megoldódna.

felső kép | G, flickr.com

Petschnig Mária Zita

FELZÁRKÓZÁSUNK ÉS AZ UNIÓS PÉNZEK

2020-08-24 | **ESSZÉ**

Az uniós pénzek áramoltatásának fő elve ez ideig az volt, hogy az országok a közös költségvetésből segítsék a gyengébb tagországok felzárkózását a többiekhez. A kiegyenlítettebb teljesítményű gazdaságokkal jobban bővíthető az Unió piaca, és erősebbé, versenyképessé tehető kifelé is a gazdasági övezet, ami mindenki számára kedvező. E kívánatos helyzet eléréséért vállalták a nettó befizető szerepét a gazdagabb országok, amelyek közvetlenül nem, csak a bővülő piaci lehetőségeken keresztül részesülhettek a közös gazdasági tér előnyeiből.

Lemaradó felzárkózásunk

A többi kelet-közép-európai országgal együtt mi is befizetésünket meghaladóan részesültünk az uniós forrásokból, sőt, egy főre számítva a legtöbbet elnyerők közé tartoztunk. Ennek ellenére felzárkózásunk az Unió átlagához majdnem a leglassúbb volt. A csatlakozásunk óta eltelt évek alatt kb. 10 százalékpontot javítottunk, csakhogy – amint az a következő táblázatból kiolvasható – egykori társainknak jóval nagyobb felzárkózást sikerült felmutatniuk.

1. táblázat

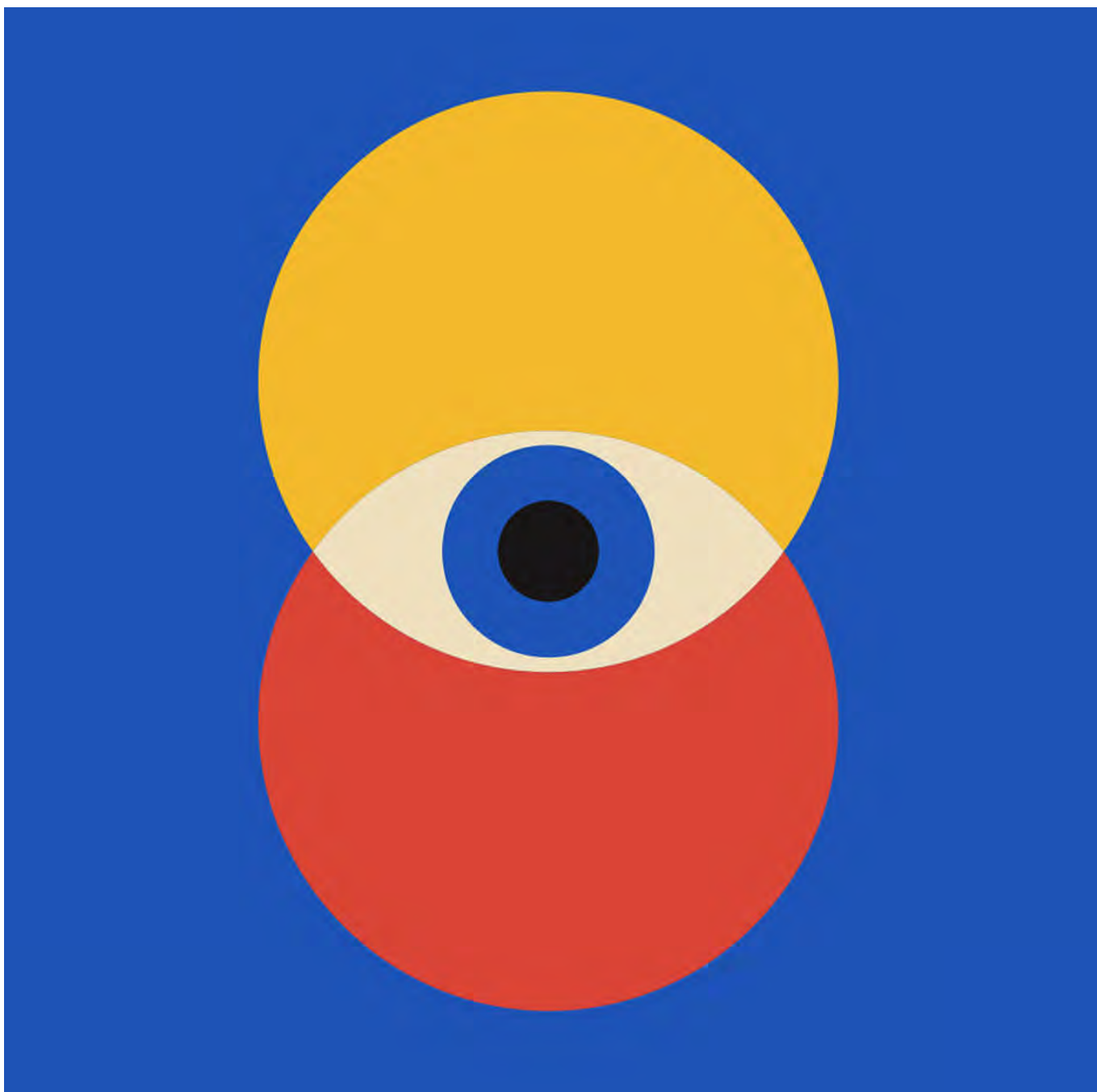
A kelet-közép-európai uniós országok egy főre jutó GDP-jének* aránya az Unió átlagában (százalék)

Ország	2004-ben	2019-ben	Behozott lemaradás, %-pont
Szlovénia	79,1	86,9	7,8
Csehország	73,5	87,9	14,4
Lengyelország	50,2	75,9	25,7
Szlovákia	57,2	83,3	26,1
Észtország	62,3	80,3	18,0
Litvánia	51,6	83,2	31,6
Lettország	48,1	70,8	22,7
Románia	40,1	62,4	22,3
Bulgária	37,2	55,1	17,9
Magyarország	66,0	75,8	9,8

Forrás: KSH

*vásárlóerőparitáson számolva

A számok értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy Románia és Bulgária csak 2007-ben lett tagja az Uniónak, ami hátrányt jelentett számukra a 2004-ben csatlakozottakhoz képest, hiszen ők csak a 2014-2020 közötti ciklusban jutottak teljes értékű tagként az uniós forrásokhoz. Ennek ismeretében különösen gyenge a magyar konvergencia. Az Unió átlagához a 2004-es csatlakozáskor Szlovénia és Csehország állt a legközelebb, és ez 2019-re sem változott. Ám míg akkor a táblázatban számba vett országok között a harmadik helyet foglaltuk el, 2019-re visszacsúsztunk a hetedikre.

Persze adódik a kérdés: mi lehetett az oka a táboron belüli jelentős pozícióvesztésünknek. Röviden az, hogy a politikai, hatalmi szempontok nálunk jóval erőteljesebben befolyásolták a gazdaságpolitikát, mint a többi országban. A kétezres években a választási ciklusokhoz igazodó „húzd meg, ereszd meg” gazdaságpolitika folyt, vagyis a választásokra készülve nagy jövedelemkiengedések történtek (udvarlás a választópolgároknak), amit a felduzzadt államadósság finanszírozási igénye miatt megszorítások követtek – ez volt a jólétnövelés ára. A költségvetési és reáljövedelmi faragások viszont keresleti oldalról visszafogták a növekedést.

lyukat vágott a költségvetésben

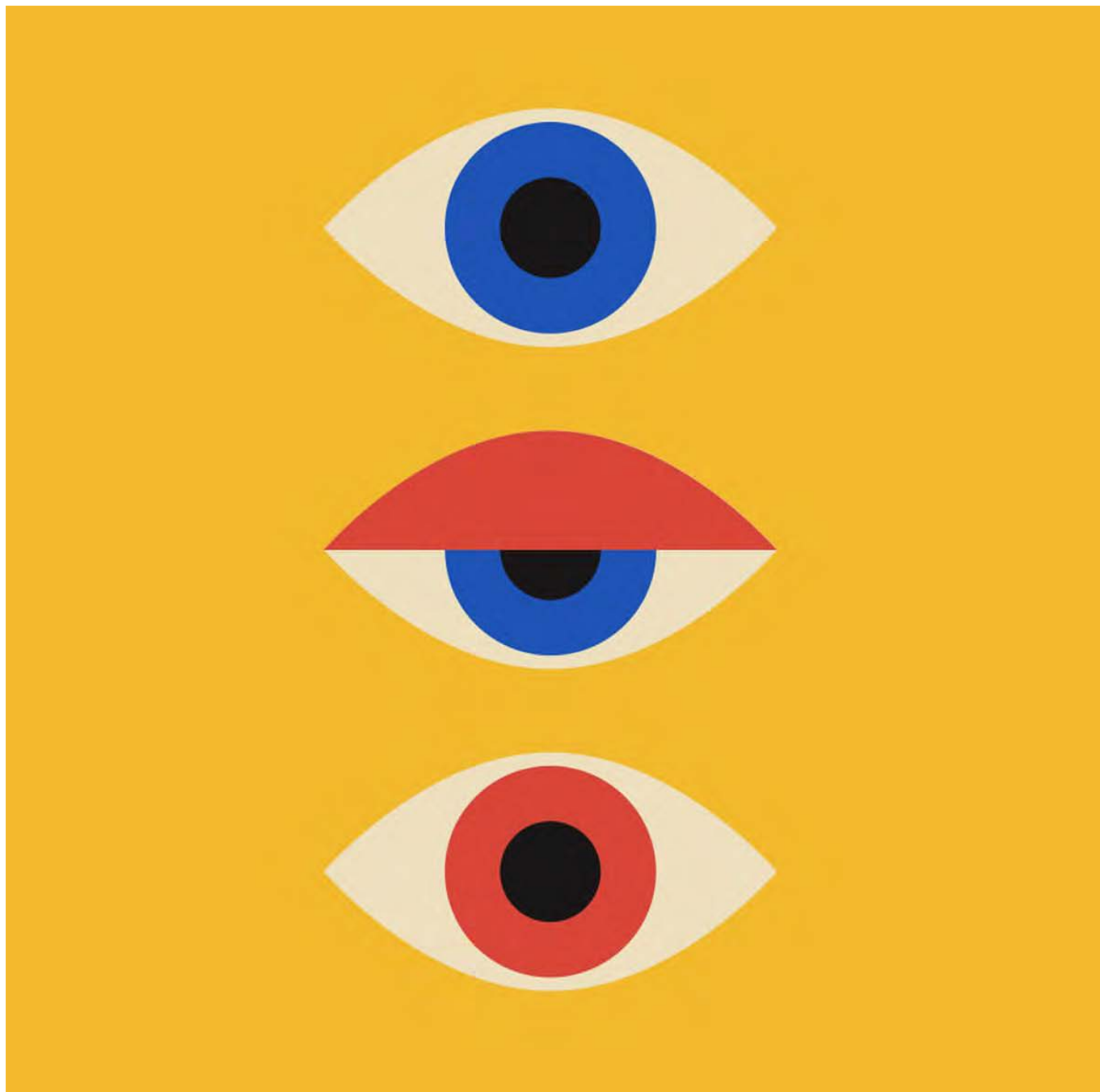
Ezt a modellt követte már az első Orbán-kormány is 2000-től, amire Medgyessy Péter osztogatásai csak rátettek, de 2003–2004-ben már vissza kellett fogni a keresletet. 2006-ban

Gyurcsány Ferenc radikális áfacsökkentése akkora lyukat vágott a költségvetésben, amire korábban nem volt példa (12 százalékos hiány a GDP százalékában), a visszakozás 2006 második felétől egyértelmű volt. Nagyjából 2008-ra rendeződni látszott a helyzet, ekkor azonban beütött a világgazdasági válság, ami a magyar gazdaság nagyfokú nyitottsága miatt jelentős recessziót (6,7 %) váltott ki.

A kényszerű költségvetési konszolidációk épp azokban az években vágta vissza a növekedés lendületét, amikor a kedvező külső konjunktúra egykori sorstársainknál példátlan lendületű fejlődést hozott.

A Bajnai-kormány gazdaságstabilizációs, konszolidációs intézkedései nyomán 2010-ben már növekedett a magyar gazdaság is, Orbán Viktorék azonban nem ezt az utat folytatták. Unortodox politikájuk 2012-ben újabb recessziót eredményezett (1,5 %), ami a többi országra – Szlovénia kivételével – nem volt jellemző. A piacgazdaság hajtóerőinek háttérbe szorítása, az erőforrások jelentős részének politikai alapú elosztása, a befektetések elmaradása az embertőkébe (oktatás, egészségügy, szociális szféra) – ezekről a területekről inkább tőke kivonás történt – Orbán Viktor regnálása alatt legyengítették a magyar gazdaság növekedési és versenyképességét. A 2017–19

közötti növekedés a kedvező külső konjunktúrán túl az uniós források nagyarányú megelőlegezett bevonásának eredménye, túl azon, hogy a 2018-19-es választásokra készülve fellazították a teljes gazdaságpolitikai eszköztárat.

A következő táblázatból látható, hogy relatív lemaradásunk zöme a 2004. évi csatlakozást követően a világgazdasági válság előtt és közvetlenül utána halmozódott fel. A 2013 utáni növekedési periódusban valamelyest javult a helyzetünk.

A GDP átlagos növekedési üteme (százalék)

Ország	2004–2008 között	2010–2012 között	2013–2016 között	2017–2019 között
Szlovénia	4,9	0	1,8	3,8
Csehország	5,3	1,1	2,5	3,3
Lengyelország	5,2	3,4	3,9	4,8
Szlovákia	7,4	3,5	2,6	3,1
Észtország	5,7	4,4	2,2	4,9
Litvánia	7,1	3,8	2,9	3,9
Lettország	8,8	2,0	2,3	3,4
Románia	7,9	0,1	3,9	5,2
Bulgária	6,6	1,1	2,5	3,3
Magyarország	2,9	0,3	3,1	4,8

Forrás: KSH

Noha az uniós források elosztásánál az országon belüli regionális különbségek kiegyenlítését kellene követni, az egy főre jutó GDP alapján azt látjuk, hogy 2004–2018 között (2019-es adatok még nem állnak rendelkezésre) semmit nem változott a legjobb teljesítményt felmutatók sorrendje. Csak a „periférián” történt némi átrendeződés: Észak-Magyarország lekörözte Dél-Dunántúlt és Észak-Alföldet.

Magyarország nagyrégióinak sorrendje az egy főre jutó GDP alapján

Sorrend	2004-ben	2018-ban
1.	Közép-Magyarország	Közép-Magyarország
2.	Nyugat-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl
3.	Közép-Dunántúl	Közép-Dunántúl
4.	Dél-Alföld	Dél-Alföld
5.	<i>Dél-Dunántúl</i>	<i>Észak-Magyarország</i>
6.	<i>Észak-Alföld</i>	<i>Dél-Dunántúl</i>
7.	<i>Észak-Magyarország</i>	<i>Észak-Alföld</i>

Forrás: KSH

Mindez arra utal, hogy az uniós pénzek sem tudtak karakterisztikus elmozdulást kiváltani a régiók fejlettségi sorrendjében. 2004-ben a legszegényebb körzet a leggazdagabb teljesítményének 40,1 százalékát tette ki, és ez az arány 2018-ra csak 42,5 százalékra javult.

Felzárkózási esélyeink az új uniós költségvetési ciklusban

A koronavírus lényegesen, mondhatjuk gyökeresen megváltoztatta az Unió forrásbevonási és elosztási gyakorlatát és elveit, s adódik a kérdés, ezek után milyen uniós segítségre számíthatunk a 2021–2027 közötti ciklusban.

Bizonytalan időtartamú engedmények

A koronavírus-járvány kiváltotta gazdasági visszaesés ellensúlyozására Brüsszel korábban kőbe vésett szabályokat oldott fel, s ezek nagymértékben megnövelték a kormányok mozgásterét. Már csak ezért sem igaz, amit Orbánék lépten nyomon állítanak, hogy az Uniótól semmiféle segítséget sem kapunk.

1. Eltörölték azt a szabályt, hogy a költségvetési hiány nem haladhatja meg a GDP 3 százalékát. Ez félelmetes kardként lebegett a fejünk felett, be nem tartásának következménye, a pénzelvonás miatt. Áprilistól azonban teljes a felmentés, ami büntetlen költségvetési túlköltekezést jelent. Élünk is vele.

elvesztik közpénz jellegüket

2. Az Unió felfüggesztette a cégek állami támogatásának tilalmát. Pontosabban kisösszegű dotáció eddig is engedélyezett volt, most viszont

megszűnt az összegkorlát. Élve e lehetőséggel Szijjártó Péter miniszteriuma be is gyűjtött 249 milliárd forintot a költségvetésből (eddig), amiből nagy cégek nagyberuházásait támogatják – vissztehermentesen, követelmények támasztása nélkül. Ugyanez a helyzet azzal a 110 milliárddal is, amit a Magyar Turisztikai Ügynökség spriccel szét cégeknek (ezek a közpénzek azonnal elvesztik közpénz jellegüket).

3. Elvileg nincs lefektetve, csak gyakorlatilag engedélyezik, amit eddig szigorúan tiltottak: a központi bankok általi közvetlen költségvetési finanszírozást, vagyis a pénznyomtatást.

Nagy kérdés, hogy ezek az engedmények meddig élnek. Örökre kivetíthető új szabályok vagy csak ideiglenesek. Úgy gondolom, amíg nem tér vissza a világgazdaság a korábbi növekedési ciklusba, addig maradnak. 2021-ben mindenképpen, de 2022-re nem vennék mérget. Főleg nem a korlátlan vállalati dotálásra, hisz az piactorzító, a közös piacon belüli tiszta verseny ellenébe hat. Valószínűsíthető, hogy a költségvetési hiányt kordában tartó szabályra fokozatosan térnek vissza, s vele párhuzamosan a

jegybanki pénznyomda leállítására is. (A 2022-es szigorítás az Orbán-kormánynak a választások miatt nagyon kellemetlen volna, ezért is próbálják védeni a hiány és az adósság elfutását – más kérdés, hogy ostobán.)

Források az új uniós költségvetésben

Nagy-Britannia kilépésével az Unió költségvetése megcsappan, de hogy ne legyen nagy kiesés, a befizetéseket megemelték. Így lehetséges, hogy a 2014–2020 közötti 1082,3 milliárd eurós keret csak 1074,4 milliárdra mérséklődik. Ebből a keretből mi minden ágon kevesebbet kapunk.

4. táblázat

Forrás	Milliárd euró		Változás, %
	2014-2020	2021-2027*	
Eu Regionális Fejl. Alap	11,88	10,09	85,0
Kohéziós alapok	6,65	5,65	85,0
Eu Szociális Alap	5,15	4,38	85,0
<i>Összes kohéziós forrás</i>	<i>23,68</i>	<i>20,13</i>	<i>85,0</i>
Agrár és egyéb alapok	14,97	13,85	92,5
<i>Teljes tagállami juttatás</i>	<i>38,65</i>	<i>33,98</i>	<i>87,91</i>
<i>Helyreállítási alap:</i>	-	<i>16,1</i>	-
ebből ingyen forrás	-	6,1	-
Hitel	-	10,0	-
Összes felhasználható	38,65	50,08	129,6

Forrás: sajtóértesülések

*reálértéken

A felzárkózást segítő alapokból 15 százalékkal kevesebb jut, mint a most lejáró ciklusban, ezt a javasolt 24 százalékos csökkentéssel szemben érte el Orbán Viktor – a szegénységünkre hivatkozva. (A többletpénzt ő 3 milliárd euróra tette, valójában ez csak 2,1 milliárd.) Hogy a felhasználható keretünk mégis 30 százalékkal, 50 milliárd euró fölé növekszik, annak köszönhető, amit Brüsszel még sosem tett: elfogadtatott (az Unió hitelfelvételéből!) egy 750 milliárd eurós Helyreállítási Alapot (Next Generation EU), amiből 390 milliárd ingyen pénz lesz, 360 milliárdot pedig olcsó hitelek formájában helyeznek ki. Ebből kaphatunk mi is 6,1 milliárdot vissztehermentesen és kb. 10 milliárdot hitelként.

A „brüsszeli bürokraták” koronavírus-járványra adott rugalmas alkalmazkodásának, radikális szemléletváltásának és merész bevállalásának köszönhetően – amely a Helyreállítási Alapot létrehozta – az Uniótól kapott forrásaink soha nem látott mértékben szaporodnak. Noha a befizetési kötelezettségeink is nőnek, még így is kb. 4 milliárd euróval több nettó forrással rendelkezünk majd, mint az előző ciklusban.

A „jogállamiság” mint lehetőségkorlát

Hogy megnövekedett lehetőségeinkkel mennyire tudunk élni, az nagymértékben függ attól, hogy a pénzek elosztásánál, felhasználásának ellenőrzésekor milyen szigorral veszik figyelembe a jogállamisági kritériumot. Az Európai Tanács július 21-i csúcstalálkozóján történetekre és az utána elhangzott nyilatkozatokra gondolva az a benyomásom, hogy ezúttal Orbán Viktor pávatánca nem lesz elégséges.

Feltételezésemet a következőkre alapozom:

1. Az állam és kormányfők csúcstalálkozóján elfogadott döntések közt megfogalmazódott: „Az Európai Tanács aláhúzza a jogállamiság tiszteletben tartásának fontosságát”. (Ezt Orbán Viktor is aláírta, noha a magyar parlament az ellenkezőjére adott neki felhatalmazást.)

2. Ugyanitt, ugyanekkor eldöntötték, hogy kidolgozzák az EU érdekeit védő jogállamisági kritériumrendszert és alkalmazásának mechanizmusát, amit minősített többséggel (15 tagállam, amely az Unió lakosságának 65 százalékát képviseli) léptetnek életbe. Angela Merkel és Ursula von der Leyen azt nyilatkozta, hogy ehhez elég lesz átdolgozni a 2018-ban kialakított rendszert. Véleményüket a többség elfogadta – szemben a magyar állásponttal, amely teljesen új szisztéma kialakítását követelte.

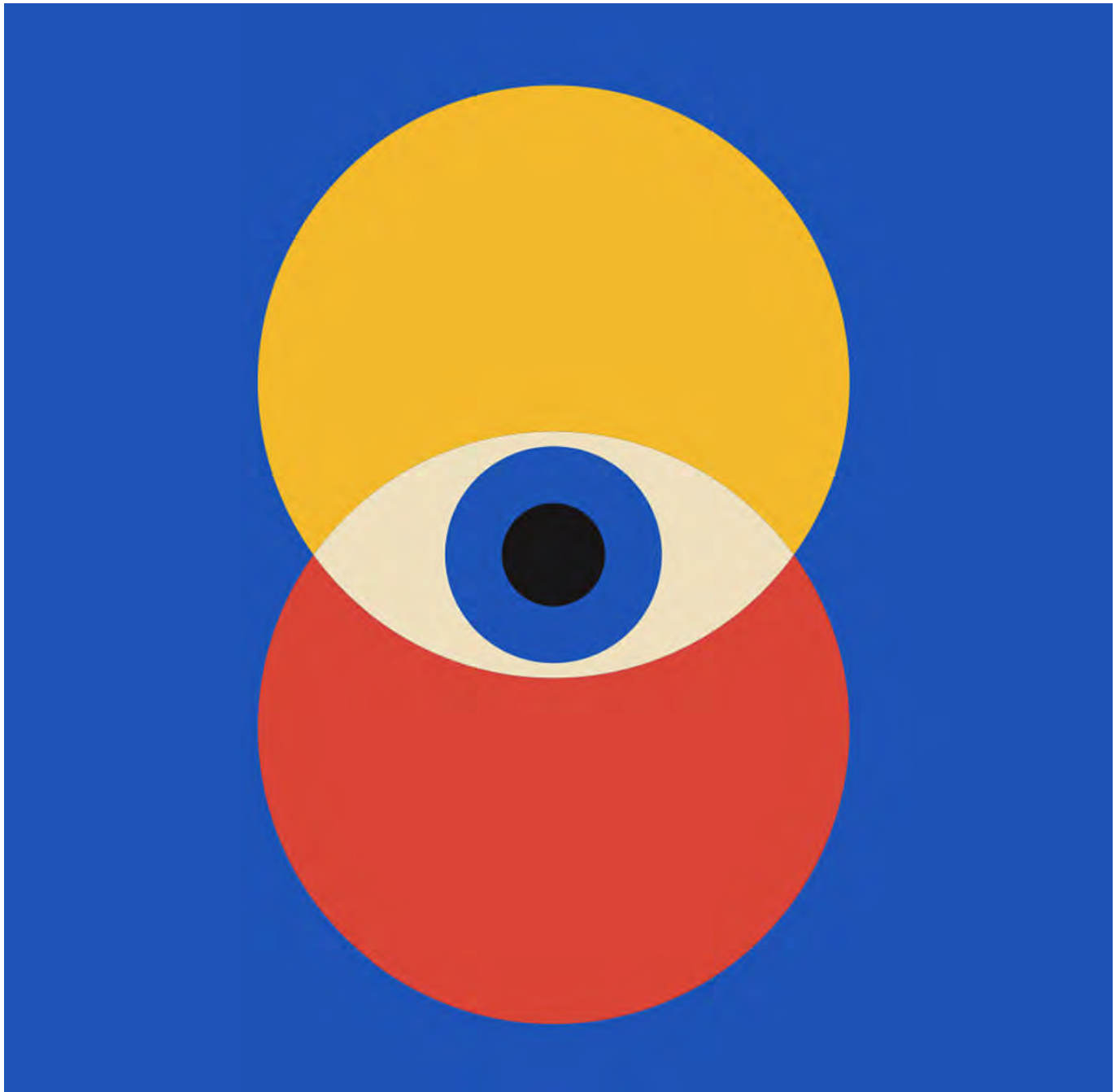
szankcionálás

Ha a lefektetett kritériumok szerint az Európai Bizottság jogsértést állapít meg, tájékoztatja az érintett tagállamot, amely ha egy hónapon belül nem korrigál, az EB javasolja az Európai Tanácsnak a pénzcseppek elzárását, az utalások felfüggesztését, vagyis a szankcionálást. Ezt a Tanácsban csak minősített többséggel utasíthatják vissza. (Adott esetben ennek eléréséhez Orbánnak Lengyelországon túl még további 13 tagállamot kellene megnyernie, amire kevés esély látszik.)

3. Július 23-án az Európai Parlament jelentős módosításokat kért a két nappal korábban az Európai Tanácsban elfogadottakat illetően. Többek közt azért, mert nem látott elég garanciát arra, hogy a jogállamiságot sértő országnál csökkentik az uniós kifizetéseket. Az Európai Parlament elnöke, David Sassoli nyilatkozta ekkor, hogy az

Unió nem pénzautomata, és a Parlament csak akkor szavazza meg az új költségvetést és a Helyreállítási Alapot, ha garanciát lát arra, hogy a pénzek elköltése a jogállamiság szabályainak betartásához kötött.

4. Orbánt nem védi az Unió 7-es cikkely szerinti eljárásának esetleges kedvező kimenetele sem, mert attól függetlenül is kaphat büntetést a jogállamiság sérelme miatt.

Ezért nyilatkozta Orbán Viktor az uniós csúcsról hazatérve – miután kidicsekedte magát –, hogy most csak csatát nyert, a háború még hátra van.

Nekünk meg már nagyon elégünk van az állítólag értünk folyó csatákból és háborúkból, amelyek valójában Orbán és környezetének hatalmi/pénzügyi érdekeit szolgálják – a köz rovására. Jobb volna békésen helyreállítani jogállamunkat.

kép | adobe.com